

HANS J. VERMEERIN JA JUSTA
HOLZ-MÄNTTÄRIN
KÄÄNNÖSTEORIOIDEN
PARADIGMAATTISUUS

Tampereen yliopisto
Käännöstieteen laitos
Saksan kielen kääntäminen ja tulkkauk
Pro gradu -tutkielma
30.1.2001
Johannes Koskinen

Tampereen yliopisto
Käännöstieteen laitos

KOSKINEN, JOHANNES: Hans J. Vermeerin ja Justa Holz-Mänttärin
käännösteorioiden paradigmaattisuus

Pro gradu -tutkielma, 70 s., saksankielinen lyhennelmä 15 s.
Saksan kielen kääntäminen ja tulkkaus
Tammikuu 2001

Tässä tutkielmassa etsitään vastausta kysymykseen onko Hans J. Vermeerin ja onko toisaalta Justa Holz-Mänttärin käännösteoria luokiteltavissa uudeksi paradigmaksi käännöstieteessä. Sekä Vermeerin että Holz-Mänttärin toimintateoriaan pohjautuvalla käännösteorialla on ollut tärkeä merkitys käännöstieteen uudelle suuntautumiselle, ja myös Tampereen yliopistolla heidän edustamansa näkemyksen asema on ollut vahva. Toisaalta heitä on myös kritisoitu. Tämän tutkielman tarkoituksena on perehtyä siihen, edustavatko he todella aikaisemmasta poikkeavaa, uutta teoreettista kokonaisratkaisua.

Taustateoriaksi on valittu yhdysvaltalaisen tieteenfilosofi Thomas S. Kuhnin käsitys paradigmoista. Paradigma merkitsee kokonaisvaltaista tapaa nähdä maailma ja tehdä tiedettä. Paradigma on tiedettä harjoittavan ryhmän yhteinen näkemys todellisuudesta, tutkimisen arvoista kohteista, tutkimusmenetelmistä, tulkintatavoista, arvoista ja käytetyistä käsitteistä. Taustateoriasta käsin selvitetään sitä, poikkeavatko Vermeerin ja Holz-Mänttärin käännösteoriat edeltäjistään niin paljon, että niistä voidaan puhua uutena paradigmana. Keskeisenä aineistona on (Reißen ja) Vermeerin *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, Vermeerin *Skopos und Translationsauftrag* ja Holz-Mänttärin *Translatorisches Handeln*.

Tutkielman mukaan Vermeer ja Holz-Mänttärei edustavat käännöstieteessä uutta paradigmaa, joka poikkeaa monin paikoin edeltäjistään lähtökodissa, kääntämisen käsitteen määrittelyssä ja laajuudessa ja etenkin lähde- ja kohdetekstin suhdetta koskevassa problematiikassa.

Avainsanat: käännöstiede, translatologia, Vermeer, Holz-Mänttärei, paradigma, skopos, translatorinen toiminta

SISÄLLYS

1 JOHDANTO.....	4
2 PARADIGMA.....	5
2.1 Johdanto.....	6
2.2 Ontologiasta.....	8
2.3 Normaalitiede ja paradigma.....	9
2.4 Tieteen kriisi.....	11
2.5 Tieteelliset vallankumoukset.....	13
3 VERMEER.....	18
3.1 Lähtökohdat.....	18
3.1.1 Käsitteistä.....	19
3.1.2 Tiede.....	20
3.1.3 Toiminta.....	23
3.1.4 Kieli ja kulttuuri.....	26
3.1.5 Tulkinta.....	28
3.2 Vermeerin yleinen käännösteoria.....	29
3.2.1 Skopos.....	30
3.2.2 Informaatiotarjous.....	32
3.2.3 Lähde- ja kohdetekstin suhde.....	34
3.2.4 Reißin faktorimalli ja tekstityypit.....	35
3.3 Uusi paradigma?.....	36
3.4 Arviointia.....	39
4 HOLZ-MÄNTTÄRI.....	40
4.1 Lähtökohdat.....	40
4.1.1 Käsitteistä.....	41
4.1.2 Tiede.....	41
4.1.3 Toiminta.....	44
4.1.4 Kybernetiikka.....	48
4.1.5 Viestintä, kieli ja kulttuuri.....	49
4.1.6 Tulkinta.....	51
4.2 Translatorinen toiminta.....	52
4.2.1 Translatorisen toiminnan metodologia.....	54
4.2.2 Aktorit ja roolit.....	56
4.2.3 Tekstit.....	57
4.2.4 Tiedonhaku ja palaute.....	58
4.3 Uusi paradigma?.....	59
4.4 Arviointia.....	61
Lisäys: Kybernetiikka, kone, eläin, ihminen ja ennustaminen.....	62
Lisäys: Taiteesta.....	63
5 YHTEENVETO.....	63
LÄHTEET.....	67
DEUTSCHE KURZFASSUNG	

1 JOHDANTO

Tämän tutkielman tarkoituksena on etsiä vastausta kysymykseen, onko Hans J. Vermeerin ja onko Justa Holz-Mänttärin edustama käännösteoria luokiteltavissa uudeksi paradigmaksi käännöstieteessä? Paradigma käsitetään tässä siinä merkityksessä kuin yhdysvaltalainen tieteenfilosofi ja -historioitsija Thomas S. Kuhn sen on esitellyt. Kuhnin mukaan paradigma on malliesimerkkien ja -ratkaisujen avulla ja tiettyyn tieteenharjoittajien ryhmään indoktrinoitumalla hankittu kuva todellisuudesta ja tutkimisen arvoisista kohteista (ontologia), tutkimusmenetelmistä, tulkintatavoista ja käytetyistä käsitteistä.

Valitsin Vermeerin ja Holz-Mänttärin käännösteoriat tutkimuskohteeksi, koska heidän vaikutuksensa moderniin eurooppalaiseen käännöstieteeseen on ollut merkittävä. Heidän teorioidensa vaikutus näkyy myös Tampereen yliopiston käännöstieteen laitoksessa. Teoriat pyrkivät kokonaisvaltaiseen kääntämisen hahmottamiseen, ja siksi kiinnostuin tutkimaan, minkälaisien teoreettisten lähtökohtien varaan he rakentavat.

Tutkin siis heidän teorioidensa paradigmaattisuutta. Tieteellisen teorian paradigmaattisuuden arvioimiseen tarvitaan tietty aikaperspektiivi. Toki uutta paradigmaehdokasta tulee arvioida sen tieteellisen näytön perusteella, mutta sen lisäksi on otettava huomioon teorian asema tieteen kentässä, eli se, miten teoria on otettu vastaan, onko siitä käyty tieteellistä keskustelua, onko se herättänyt vastareaktioita, onko se saanut kannattajia ja onko se lopulta vakauttanut asemansa uutena paradigmana, joka on kilpailevien teorioiden kanssa ristiriitainen tai yhteismitaton. Mitä aikaperspektiiviin tulee, niin sekä Vermeer (yhdessä Reißin kanssa) että Holz-Mänttärei ovat julkaisseet teoreettisesti merkittävät teoksensa vuonna 1984, Vermeer ja Reiß teoksen *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, Holz-Mänttärei väitöskirjansa *Translatorisches Handeln*. Aikaperspektiiviä on siis jonkin verran.

Onko teorioista seurannut keskustelua, kritiikkiä tai uudenlaista suuntautumista? Vermeerin ja Holz-Mänttärin aloite on otettu toisaalta innostuneesti vastaan siellä, missä käännöstieteen omaa statusta on haluttu vahvistaa, toisaalta se on herättänyt myös vastareaktioita. Esimerkiksi Kelletat (1987) on arvioinut uutta suuntausta taantumaksi käännöstieteessä. Newmark puolestaan on sanonut uuden lähestymistavan olevan kaikkea muuta kuin uusi ja varoittaa funktionalismissa

piilevästä asioiden yksinkertaistamisesta (Newmark 1991, 106). Tieteellistä keskustelua teorian ovat siis herättäneet.

Paradigma on tieteenfilosofinen ja -sosiologinen käsite. Tieteenfilosofian tehtävänä on problematisoida ja pohtia tarkemmin kysymystä siitä, mitä tiede on ja mitä menetelmiä tieteessä käytetään. Niiniluodon (1980, 21) mukaan tieteenfilosofia soveltaa filosofista metodologiaa tieteeseen eli tieteelliseen tutkimustoimintaan ja sen tuloksiin. On myös selvää, että jokaisella tutkijalla ja tutkijaryhmälläkin on oma kokonaiskäsitelmä todellisuudesta, tieteen tehtävästä ja oman alansa asemasta tieteen kentässä.

Paradigma on tieteentekijäryhmän tapa jäsentää todellisuus ja tehdä tiedettä. Paradigma-käsitteen avulla voidaan yrittää tutkia ja kuvailla uutta tutkimusotetta. Voidaan katsoa, mitä uutta paradigma tuo ja miten se eroaa vanhasta paradigmasta. Voidaan siis tutkia, onko Vermeerin ja Holz-Mänttärin käännosteoria uusi paradigma ja miten se eroaa vanhasta paradigmasta. Mitä ontologisia, metodologisia ja käsitteellisiä eroja voidaan löytää?

Yllä mainittujen Vermeerin ja Holz-Mänttärin teosten lisäksi nojaan tässä tutkimuksessa Vermeerin kirjaseen *Skopos und Translationsauftrag* (1989) ja niteeseen *Voraussetzungen für eine Translationstheorie* (1986).

2 PARADIGMA

Yhdysvaltalaisen tieteenfilosofi Thomas S. Kuhnin vuonna 1962 julkaisema *The Structure of Scientific Revolutions* on saanut poikkeuksellisen paljon huomiota. Kuhnin keskeinen väite on, että tiede ei etene suoraviivaisesti, eivätkä tiedot vain kasaannu. Pikemminkin tiede etenee vallankumouksiksi luokiteltujen muutosten kautta. Hänen analyysissään käsitteet edistys ja totuus saavat perinteistä poikkeavan määritelmän. Kuhnin lähestymistapa on sovellettu monilla tieteenaloilla, vaikka alkuperäinen analyysi oli syntynyt ja koski ensisijaisesti luonnontieteitä. Paradigma on kuitenkin käsitteenä monipuolinen, joustava ja laaja, ja siksi se sopii mielestäni hyvin myös muiden kuin luonnontieteiden filosofiseen analysointiin. Paradigmoja onkin myöhemmin yritetty hahmottaa mitä erilaisimpien tieteiden historiasta. Kuhnin lähestymistapa on myös vastapaino formaalis-analyttiselle tieteenfilosofialle.

Tämän tutkielman tarkoituksena on analysoida Vermeerin ja Holz-Mänttärin käännösteorioita. Analysoimiseksi on sivuttava erilaisia kysymyksiä teorioiden lähestymistavasta, sijoittumisesta tieteen kenttään, suhdetta muihin tieteenaloihin ja aikaisempaan käännöstieteelliseen tutkimukseen, lyhyesti heidän esittelemänsä uuden paradigman oleellisia piirteitä. Tämänkaltainen tieteenfilosofinen pohdinta on tieteen itseymmärryksen ja tieteellisen tiedon statuksen kannalta välttämätöntä. Tieteenfilosofian tehtävä onkin Niiniluodon (1980, 22) mukaan ajatustottumusten ja itsestänselvyyksien problematisointia, epäselvien ja monimielisten tieteenkäsitteiden eksplikointia ja eksplikoinnin tuloksena saadun näkemyksen pätevyyden arviointia. Toisin sanoen tieteenfilosofia on *filosofisen metodin* soveltamista tieteeseen. Kuitenkin tieteenfilosofiankin kenttä on varsin laaja, ja tämänkaltainen tutkimus edellyttää valtavasti ontologista, tietoteoreettista, metodologista, tieteellistä päättelyä ja selittämistä ja eri tieteiden eroja koskevaa informaatiota. Niiniluodon mukaan tieteenfilosofia ei ainoastaan kuvaa sitä, mikä on, vaan pyrkii ilmaisemaan myös joitain siitä, millainen tieteen tulisi olla. Tässä tutkimuksessa keskityn kuitenkin kysymykseen, onko Vermeerin ja Holz-Mänttärin teorioissa kyse uudesta paradigmasta. Muu tämän kysymyksenasettelun yli menevä pohdinta siitä, kuinka onnistuneita tai hyviä tai kannatettavia mainitut käännösteoriat ovat, ei varsinaisesti kuulu tähän tutkielmaan. Tietysti näitä kahtia asiaa, paradigmaattisuuden ja tieteellisen pätevyyden, arviointia ei voi tarkalleen erottaa. Se, mikä ei ole tieteellistä, tuskin käy paradigmasta.

Miksi juuri Kuhnin paradigma taustateoriaksi? Ensinnäkin Kuhnin analyysi tieteen kehityksestä on häntä seuranneen tieteenfilosofian ja -historian keskustelluimpia aiheita. Toiseksi paradigma-ajattelu soveltuu mielestäni hyvin humanistisen tieteenalan arviointiin. Erityisen hyvin se sopii uudenlaisen, aikaisemmista poikkeavan teorian analysointiin ja uuden ja vanhan vertailuun.

Seuraavassa kuhnilaista käsitystä tarkastellaan kolmena suurempana kokonaisuutena: normaalitutkimus ja paradigma, tieteen kriisi, ja tieteellinen vallankumous. Sitä ennen käsittelen tieteen ja tiedon perusteisiin liittyviä kysymyksiä ja oppia olevaisesta.

2.1 Johdanto

Kuhnin oivallus paradigmoista syntyi hänen siirryttyään teoreettisesta fysiikasta tieteen historian pariin. Hänen mukaansa tieteen edistystä kuvataan useasti enemmän tai vähemmän tasaisesti etenevänä toimintana, jossa jo valmiiseen

runkoon liitetään yhä uusia keksintöjä. Tämä kuva on hänen mielestään liian suoraviivainen. Kuhn (1994, 15) kuvaa juuri oppikirjojen antamaa kuvaa tieteellisistä saavutuksista. Kuva ei kuitenkaan mielestäni ole ainoastaan tieteenhistoriallisten kirjojen synnyttämä harhakuva, vaan esimerkiksi naiivin empiristisesti suuntautuneessa tieteessä tutkimusta on juuri pidetty suhteellisen suoraviivaisesti etenevänä toimintona, jossa valmiisiin rakenteisiin lisätään yhä uutta ja tarkempaa tietoa. Empirismin mukaan suuret lait ja teoriat kirkastuvat selvästi, jopa mekaanisesti, kun on hankittu tarpeeksi yksittäisiä faktoja. Myös tutkijoiden maailmankuvaan liittyvät kysymykset, tutkimustilanteisiin liittyvät oletukset ja teorioihin kuuluvan luovan intuition asema on jäänyt vähälle huomiolle. Kuhn on näistä kuitenkin hyvin tietoinen, ja hänen (1994, 18) mielestään useimpien tieteiden varhaisvaiheessa on kilpailevia koulukuntia, joiden menetelmät ovat sinänsä kaikki "tieteellisiä". Koulukuntien erot perustuvat siihen, että eri "leirien" tapa nähdä maailma on yhteismitaton. Kuhn jatkaa varsin rohkeasti, että ilmeisen mielivaltaiset asiat, toisiinsa liittyvät henkilökohtaiset ja historialliset sattumat ovat aina tietyn ajan osa tietyn tiedeyhteisön omaksumien uskomusten aineistoa. Hänen mukaansa tehokas tieteellinen tutkimus tuskin voi näet edes alkaa, ennen kuin tiedeyhteisö katsoo saaneensa vastaukset seuraaviin kysymyksiin: Mistä perusosista maailmankaikkeus koostuu? Millaisessa vuorovaikutuksessa ne ovat keskenään ja aistien kanssa? Millaisia kysymyksiä voi oikeutetusti esittää näiden suhteen? (emt. 18.) Mielestäni Kuhn on oikeassa viitatessaan siihen, että tutkijoilla on aina jonkinlainen ontologinen tai metafyyssinen käsitys maailmasta, joka tavalla tai toisella on tutkimuksessa "läsnä". Mutta onko niin, että näiden kysymysten suhteen on oltavat varmaksi katsotut vastaukset, ennen kuin tutkimukseen voidaan ryhtyä? Niiniluodon (1983, 195) mukaan tutkijoilla on lähtökohtaoletuksia, mutta erityistieteiden tutkijat eivät voi toisaalta jäädä odottamaan, että filosofit pääsisivät yksimielisyyteen luonnon ja ihmisen ontologiaa koskevista kiistakysymyksistä. Tämä ei ole ristiriidassa sen kanssa, mitä Kuhn esittää. Kuhn painottaa sitä tosiasiaa, että johonkin näkemykseen tai traditioon on pakko sitoutua, siitä huolimatta, että on erilaisia filosofisia koulukuntia. Koska ontologiset kysymykset ovat tärkeä osa ajattelun ja tiedon perustaa, niitä tarkastellaan seuraavassa tarkemmin.

2.2 Ontologiasta

Ontologia¹ on oppi olevaisen rakenteesta. Sitä pidetään metafysiikan alalohkona. Joskus ontologiaa ja metafysiikkaa kuitenkin käytetään synonyymeinä. Tieteenfilosofian on pohdittava myös tieteen käsitystä olevaisesta. Eräässä mielessä kaikki muu riippuu juuri ontologisista käsityksistä, koska se, miten kokonaisuus ymmärretään, vaikuttaa siihen, miten yksityiskohdat tulkitaan. On myös muistettava, että jokaisella tutkijalla on oma ontologinen katsantokantansa.

Ongelmalliseksi ontologian tutkimisen tekee se, että sen pohtiminen ja perusteleminen on koettu olevan tieteen mahdollisuuksien ylä- ja ulkopuolella. Ajatellaan, että tiede tutkii sitä, mikä on ja miten luonto toimii, mutta että ontologiset kysymykset ovat sen luonteisia, ettei tiede pysty niihin vastaamaan. Bacon piti tutkijan ennakko-oletuksia ("idoleja") tieteen edistyksen pahimpina esteinä. Ongelma piilee kuitenkin siinä, että *jonkinlaiseen* todellisuuskuvaan on pakko nojata, ja mikä tärkeintä, tämä kuva ei ole varsinaisesti tieteen tulos, vaan lähtökohta. On ehkä vaikea osoittaa, miten ontologiset käsitykset vaikuttavat yksittäisiin tieteellisiin tutkimuksiin, mutta laajemmassa mittakaavassa niillä on merkitystä.

Toisaalta on ongelmallista väittää, että tiede jotenkin pysähtyisi ontologisten kysymysten rajalla ja jättäisi niiden pohtimisen. Tiede pyrkii olemuksensa mukaisesti selittämään ilmiöitä yhä pidemmälle, yhä tarkemmin ja kokonaisvaltaisemminkin. Elämän ja aineen synnyn salaisuuksiin pyritään pureutumaan esimerkiksi erilaisten hiukkaskiihdyttimien avulla, ja näiden tutkijoiden motivaatio on yhtä filosofinen kuin se on tieteellinenkin.

Ontologiset oletukset ovat myös siksi tärkeitä mainita, että vaikka niiden eräässä mielessä koetaan ulottuvan yli sen mitä voidaan mitata ja verifioida tai falsifioida, niin siitä huolimatta – ehkä paradoksaalisesti – metafysis-ontologiset presuppositiot ovat koko ajattelun rakenteen *conditio sine qua non*: se, jota ilman ei ole mitään. Yleensä ennakko-oletuksista puhuttaessa tarkoitetaan yksittäistä kohdetta tai ilmiöitä koskevia oletuksia, ja tutkimuksen yhteydessä puhutaan siitä, ettei tiettyjä taustaoletuksia kyseenalaisteta tutkimuksen aikana. Jos kuitenkin tutkimus osoittaa oletuksen vääräksi, siitä voidaan luopua. Perimmäiset lähtökohdat ulottuvat kuitenkin syvemmälle, ne koskevat koko maailmankuvaa. Kun se

---

¹Ks. esim. Oksala (1991, 73–78) ja Määttänen (1995, 35–56).

kyseenalaistetaan, epäillään koko tapaa nähdä maailma, eikä ainoastaan yksittäisen apuoletuksen tai tiettyä koetilannetta varten tehtyjen oletusta pätevyyttä. Niiniluodon (1980, 245) mukaan ennakko-oletukset voivat olla käsitteellisiä (omaksutaan tietty käsitejärjestelmä tai perustermien merkitys), faktuaalisia, ontologisia, metodologisia, tietoteoreettisia ja arvoihin liittyviä.

Vuosisadan alun positivismi julisti metafysiset kysymykset mielettömiksi. Positivismi yritti keskittyä vain siihen, mikä oli selvästi ja välittömästi havaittavissa olevaa (looginen empirismi). Positivismi vannoi myös tieteen ykseyden nimeen, eli kaikilla tieteenaloilla olisi samat menetelmät. Positivismin eräs suurimmista vaikeuksista liittyi siihen, että on tavattoman vaikea ilmaista jollain ehdottoman neutraalilla tavalla se, mitä ihminen havaitsee. Ensinnäkin olisi oltava varmoja havainnon paikkansapitävyydestä ja intersubjektiivisuudesta. Toiseksi olisi oltava jokin neutraali havaintokieli, joka yksiselitteisesti välittäisi havainnon. Tieteellisetkin totuudet ovat kuitenkin kieleen sidottuja. Positivismin äärimmäisyys ajautuikin umpikujaan. Toiset ajattelijat, kuten fenomenologian perustaja Husserl, ovat painottaneet kaiken tutkimuksen esiteoreettista ainesta. Mikään tutkimus ei lähte puhtaalta pöydältä, vaan alussa on arkikäsitys kohteesta, jota sitten voidaan lähteä kartoittamaan tarkemmin. Ilman ennalta olevaa kuvaa todellisuudesta ihminen ei edes keksisi lähteä tutkimaan jotain tiettyä kohdetta. Eihän hän tietäisi sellaisen olevan olemassakaan. Mitä taas tulkintaan tulee, niin hermeneutikot ovat viitanneet siihen, että tulkitsijalla on aina aluksi tietty kuva kohteesta, esiyymmärrys, joka tutkimuksessa voi sitten muuttua.

2.3 Normaalitiede ja paradigma

Normaalitiede on Kuhnille vaihe, jossa tutkimus on vakiintunut sillä tavalla, että se perustuu kiinteästi aikaisempiin tieteellisiin saavutuksiin, jotka tietty tieteellinen yhteisö on hyväksynyt tutkimuksensa perustaksi. Normaalitiedettä edeltää yleensä vaihe, jossa on useita kilpailevia koulukuntia. Koulukunnan edustajat tutkivat kyllä suurin piirtein samoja ilmiöitä – hieman eri painotuksin – mutta varsinainen ero näiden välillä syntyy siitä, että koulukunnilla on erilaisia ontologisia sitoumuksia. Jossain vaiheessa jokin koulukunta ja sen "tutkimusohjelma" näyttää selittävän tutkimuksen alla olevan ilmiön kattavimmin ja parhaiten: koulukunnasta tulee vallitseva. Koulukunnasta tulee siinä määrin hallitseva, että sen ontologia, tieteen harjoittamisen esimerkit, lait, teoriat, sovellukset ja instrumentointi tulevat vallitseviksi, eli syntyy paradigma. Tiedemiesryhmä sitoutuu samoihin tieteenharjoittamisen sääntöihin ja standardeihin. Tämä sitoutuminen ja konsensus

ovat normaalitieteen synnyn ja jatkumisen edellytys. Normaalitieteen nopea edistyminen selittyy osittain sillä, että tietyn paradigman päästyä määrääväksi tutkijat voivat keskittyä työhönsä kyseenalaistamatta jatkuvasti ontologisia perusratkaisuja, heidän ei toisin sanoen tarvitse lähteä yhä uudelleen aivan perusteista. (Kuhn 1994, 23–24.)

Kuhn (1994, 10) määrittelee paradigman universaaliksi tunnetuksi tieteelliseksi saavutukseksi, joka tuottaa jonkin aikaa tieteenharjoittajien yhteisön malliongelmia ja niiden ratkaisut. Jokainen opiskeleva tieteenharjoittaja omaksuu opiskelunsa aikana tietyn mallin nähdä maailma, lähestyä tutkittavaa aineistoa ja ratkoa tietyn paradigman kannalta oleellisia ongelmia. Näin ollen empiristinen näkemys siitä, että tutkija lähestyy todellisuuden ääretöntä ilmiöjoukkoa neutraalisti ja antaa kaikille kohtaamilleen asioille samanlaisen painoarvon ja huomion, on ainakin Kuhnin mukaan harhaanjohtava. Jotta tutkija voisi ylipäänsä asettaa järkeviä kysymyksiä tai luoda tutkimusaihetta pitkälle edenneessä tieteessä, hänen on tunnettava tieteenala varsin hyvin. Mutta alansa hän on oppinut juuri tiettyjen historiallisten malliesimerkkien ja sovellutusten kautta. Hän on myös omaksunut tietyt mittaus- ja tulkintatavat sekä käsitteet. Tätä ei sinänsä voida ehkä arvioida sen enempiä hyväksi kuin huonoksikaan tosiasiaksi, on vain todettava, että käytännön tieteenharjoitus on järjestäytyneenä ja organisoituna toimintana välttämättä tällaista.

Kuhnin (1994, 37) mukaan tietty paradigma, esimerkkinä mainittakoon Newtonin esittämä painovoimalaki, pakottaa havainnoidun objektin tiettyyn muottiin, sekä ontologisesti että metodologisesti ja käsitteellisestikin. Kuhn kutsuu tätä jopa joustamattomaksi lokeroksi (emt. 37). Hänen mukaansa normaalitieteen tarkoitus ei edes ole paljastaa uusia ilmiöitä tai keksiä uusia teorioita, vaan tarkentaa ja pönkittää vallitsevaa paradigmaa. Normaalitiede onkin juuri siksi tehokasta ja kumuloituvaa, että se suo tiedemiehille rauhan keskittyä oman yhteisön yhteisen paradigman puitteissa tapahtuvaan tutkimukseen. Normaalitiede onkin siten uuden, paradigmaattisen faktan yhä tarkempaa määrittämistä, teorian ja uusien faktojen yhteensovittamista ja teorian artikuloimista. (emt. 47.)

Kuhn (1994, 50) katsoo, että tietyn paradigman valossa harjoitettu normaalitiede seuloa myös sellaiset ongelmat, joihin todennäköisimmin löytyy vastaus. Muut kysymyksenasettelut eli ongelmat hylätään joko metafysisinä tai toiseen alaan kuuluvina.

2.4 Tieteen kriisi

Kuhn kuvaa normaalitiedettä varsin suoraviivaisesti eteneväksi toiminnaksi, jonka tehtävä ei ole tuottaa uusia faktoja, vaan tarkentaa vanhoja. Väite on jo sellaisenaan varsin rohkea. Selvää on, ja sen hän myöntää, että tutkimuksessa paljastuu jatkuvasti uusia ilmiöitä ja faktoja, jotka täytyy yrittää selittää. Tärkeää tässä yhteydessä on tietysti se, että faktat yritetään selittää vallitsevan paradigman avulla ja valossa ja käsittein. Mutta mahtuuko uusi löydös vanhaan paradigmaan, vai synnyttääkö se aina uuden paradigman, jos kerran normaalitieteen tehtävään ei kuulunut uusien faktojen löytäminen ja teorioiden keksiminen? Vai onko koko paradigman käsite kenties liian löyhä? Milloin uusi fakta selittyy vanhan paradigman puitteissa ilman vallankumousta?

Kuhnin kielenkäytössä uudet ja odottamattomat löydökset, jotka eivät näy selittyvän vanhan paradigman avulla, ovat anomaliaita. Hänen mukaansa ei kuitenkaan ole aina yksiselitteistä, liittyykö anomaliaan – sitten kun se on jo siinä määrin tunnistettu, että se on käsitteellisesti selvitetty – myös paradigman muutos. Selväähän on, että ensiksi uusi löydös pyritään selittämään vanhan paradigman avulla, itse asiassa sitä yritetään suurinkin uhrauksin, sillä mielestäni paradigman muuttamiseen liittyvät ontologiset suunnanmuutokset ovat jo psykologisestikin raskaita. Uusi paradigma näet vaikuttaa sen, että kaikki aikaisemmin varmana pidetty näyttäytyy uudessa valossa. Kuhn (emt. 71) painottaakin, että esimerkiksi Röntgenin löytäessä itsensä mukaan nimetyt säteet, merkittäväntä ei ollut se, että ne laajensivat normaalitieteen potentiaalista kenttää. Oleellista oli, että ne muuttivat jo olemassa olevaa, varmana pidettyä kenttää. Kuhnin mukaan säteiden löytyminen aiheuttikin hämmästyksen sijaan järkytyksen: tulevaisuudessa olisi vähintäänkin pakko suojata eräitä pitkään käytettyjä laitteita lyijyllä. Myös jo päätökseen saatetut normaaliprojektit olisi tehtävä uudelleen, koska tiedemiehet eivät olleet tunnistaneet ja säätäneet olennaista muuttujaa. (emt 71.)

Kuhnin (1994, 78) mielestä uusi ja yllättävä löydös ei siis välttämättä tuhoa paradigmaa, vaan korjaa sitä tai korvaa osan siitä. Hän huomauttaa myös terävästi (emt. 76), että mitä tarkempi paradigma, sitä selvemmin uusia anomaliaita ilmenee. Anomaliahan ilmaantuu vasta paradigman tuottamaa taustaa vasten. Tiedemies suorittaa kokeen ja tietää, mitä pitäisi tapahtua, mutta tapahtuukin jotain muuta, odottamatonta.

Anomalioiden ilmeneminen ei kuitenkaan johda suoraan uuden paradigman etsimiseen. Tiedemiehet eivät Kuhnin mukaan ole, kuten jo aikaisemmin on

todettu, kiinnostuneita uusista faktoista, mutta kaikkein vähiten heitä kiinnostaa uusien kokonaisvaltaisten teorioiden keksiminen. Kuinka sitten uusia teorioita ylipäänsä syntyy, milloin tiedemiehet suuntaavat voimansa ja luovuutensa teorioiden muovaamiseen? Ainoa selitys on, että *anomalioista ollaan oltu jo kauan tietoisia*. Normaalitieteen ongelmia ratkottaessa syntyy itsestään "väärää" tuloksia (emt. 80). Tiede on kriisissä. Normaaliin ongelmanratkaisuun perustuva toiminta epäonnistuu korostetusti (emt. 86.)

Kuhnin (1994, 89) mukaan tieteen kriisin alkuvaiheessa tiedemiehet eivät kuitenkaan koskaan hylkää paradigmaa, mikä on sikäli ymmärrettävää, ettei ainoaa ja toistaiseksi toiminutta kuvaa voikaan hylätä, ellei tilalle ole asetettu uutta, parempaa paradigmaa. Tiettyä data-kokoelmaa eli empiiristä aineistoa voidaan hänen mukaansa kuvata usealla eri tavalla eli niistä voidaan rakentaa monenlaisia kokonaisuuksia (emt. 88). Historia osoittaa, ettei se esiparadigmaattisessa vaiheessa ole edes kovin vaikeaa.

Vallitsevaa paradigmaa ei siis hylätä, kuten ylhäällä todettiin, ellei tilalle löydy parempaa. Kuhn on erittäin radikaali väittäessään edelleen, ettei yksikään tieteellisen kehityksen historian prosessi muistuta missään suhteessa teorian suoraan luontoon vertaamiseen perustuvan falsifioinnin metodologista stereotyyppiä. Kokemus ja kokeet liittyvät toki tieteeseen, ja teorioita hylätään. Mutta arviointitapahtuma, joka johtaa hylkäämään vanhan teorian, perustuu aina laajempaan asiaan kuin hyväksytyyn teorian ja maailman vertaamiseen. (Kuhn 1994, 89.) Väite suuntautuu varsin suoraan popperilaista falsifikationismia vastaan.

Kuhn on ymmärtänyt hyvin ne psykologiset ja sosiologiset ulottuvuudet, jotka liittyvät paradigman vaihtumiseen ja siihen vaikeuteen, joka liittyy tällaiseen murroskauteen. Hänen huomionsa, jonka mukaan tietty teoria ei falsifioitu sillä, että anomalioita ilmenee, on myös varmasti tosi, vaikkakin tieteellinen empiristi olisi varmasti eri mieltä, sillä hänelle havainto ja fakta ovat "tärkeämpiä" kuin niistä johdettu teoria. Yksittäinenkin fakta falsifioi siis teorian, ainakin periaatteessa. Kuhnin mielestä esimerkiksi Kopernikusta edeltänyt ptolemaiolainen astronomia toimi hyvin ja tarkasti. Järjestelmää piti vain aina hieman korjailla ja parannella, mutta se ei ollut vähemmän tarkka kuin Kopernikuksen teoria. Miksi kopernikaaninen näkemys voitti? Siksi, että vanhempi teoria ei ollut kyennyt ratkaisemaan toistuvia ongelmia, ja siksi uudelle teorialle haluttiin Kuhnin mukaan antaa mahdollisuus. (Kuhn 1994, 87.)

Se, että normaalitiede törmää anomalioihin, ei ole yllättävää tai poikkeuksellista. Tietty paradigma ei millään voi kattaa kaikkia todellisuuden ilmiöitä, joskin se yrittää tietysti kattaa mahdollisimman paljon. Mutta kaikkea se ei kata, ja siksi törmätään toistuvasti yllättäviin löydöksiin, jotka eivät selity vallitsevasta kehyksestä käsin. Koska anomaliat siis kuuluvat asiaan, ne eivät sellaisenaan horjuta vallitsevaa tiedettä. Anomalian on oltava laaja ja merkittävä, jotta se synnyttäisi kriisin. Kriisi taas ei aina johda automaattisesti paradigman vaihtumiseen eli vallankumoukseen. Kuhnin (1994, 95) mukaan kriisistä on kolme ulospääsyä. Ensiksikin vanha paradigma voi ponnistellen selvitä kriisin läpi. Toiseksi kriisin aiheuttanut anomalia voidaan myöntää ylivoimaiseksi selvittää ja se jätetään ratkaistavaksi tuleville polville, joilla toivotaan olevan paremmat välineet ratkoa ongelma. Paradigmaa ei tässäkään tapauksessa hylätä. Kolmanneksi kriisi voi johtaa vanhan paradigman murtumiseen ja uuden voittoon. Tätä Kuhn kutsuu tieteelliseksi vallankumoukseksi.

2.5 Tieteelliset vallankumoukset

Kuhn (1994, 104) määrittelee vallankumouksen ei-kumulatiivisen kehityksen vaiheeksi, jossa vanhempi paradigma korvataan kokonaan tai osittain yhteismitattomalla uudella paradigmalla. Juuri yhteismitattomuus näyttää tässä kohden oleelliselta. Kilpailevien paradigmojen välinen valinta osoittautuu Kuhnin mukaan yhteisön elämän yhteismitattomien käytäntöjen välillä tapahtuvaksi valinnaksi. Siksi valinta ei voi perustua vain normaalitieteen luonteenomaisiin arviointimenetelmiin, sillä arviointimenetelmät tai totuudellisuuden kriteerit riippuvat osaksi juuri siitä paradigmasta, jota ollaan puolustamassa. Päättelystä tulee kehämäistä. (emt. 106.) Kuhn näyttää siis ajattelevan, että koska mitään kahden yhteismitattoman paradigman ulkopuolista totuuden standardia ei ole olemassa, mihinkään tällaiseen ei voida viitatakaan. Kahden kiistelevän paradigman kannattajat vetoavat molemmat järkeviin havaintoihin, rationaalsiin päätelmiin ja tieteellisyyteen, mutta koska rationaalisuus ja järkipäisyys ja tieteellisyys on rationaalisuutta ja järkipäisyyttä suhteessa omaan paradigmaan, lopullinen valinta tapahtuu kriteerein, jotka ovat varsinaisesti tieteen ulkopuolelta tulevia. Juuri tämän takia Kuhn käyttää tieteellisestä murroksista niinkin vahvaa sanaa kuin vallankumous. Paradigman valinnassa toimitaan samalla tavalla kuin poliittisissa kumouksissa: yhteisön olennaisen osan hyväksyntä on korkein standardi.

Mikä kumouksessa muuttuu? Toisiaan seuraavien paradigmojen erot ovat Kuhnin (1994, 114) mukaan sekä välttämättömiä että sovittamattomia. Paradigmat eroavat

toisistaan siinä, mitä ne kertovat maailmankaikkeudesta ja sen osista. Ontologia ei määrää ainoastaan sitä, mitä on, vaan myös samalla sen, mitä ei ole. Paradigma antaa tieteenharjoittajille perustan, mutta sen lisäksi se antaa myös teorit, menetelmät ja standardit, eli määrittää ne ongelmat, joihin ylipäänsä kannattaa paneutua, sekä ne kriteerit, joiden nojalla ongelmaan katsotaan löytyneen vastaus.

Paradigman jälkeen tutkija katselee Kuhnin (1994, 122) mukaan maailmaa uusin silmin. Uuden paradigman aikana otetaan käyttöön uusia laitteita ja katsotaan uusiin paikkoihin. Mutta tätäkin tärkeämpää on se, että uuden paradigman ansiosta vanhoilla laitteilla nähdään tutuissakin paikoissa uusia asioita. Tämä liittyy siihen tosiasiaan, että havaitsemisemme on teoriapitoista. Se, mitä ihminen näkee, riippuu hänen aikaisemmasta kokemuksesta ja käsitteistä (emt. 124). Koehenkilöt, joille näytetään peräkkäin sarja pelikortteja, eivät ensin huomaa seassa olevia anomaalisia, virheellisiä kortteja (esim. mustaa herttavitosta, jota ei esiinny normaalissa pakassa) vääriksi: heidän mielensä "korjaa" havaintoa. Sellaista, mitä ei kuvitella voivan olla olemassa, on vaikea ylipäänsä havaita. Mutta kun koehenkilöt oivaltavat, että seassa on poikkeavia kortteja, he oppivat tunnistamaan nämä yhtä hyvin kuin normaalit kortit. Kuhnin mukaan tähtitieteessä on lukuisia esimerkkejä siitä, miten paradigmasta on seurannut tieteellisen näkökyvyn muutoksia. Hän kysyy, voiko olla sattuma, että länsimaiset tähtitieteilijät näkivät aikaisemmin muuttumattomalla taivaalla suuren määrän muutoksia vasta Kopernikuksen uuden paradigman jälkeen. (emt. 127.)

Kuhn käyttää tieteellisistä suunnanmuutoksista ja uusista merkittävistä löydöistä voimakasta sanaa vallankumous. Yleensä vallankumouksesta on puhuttu vain esimerkiksi Kopernikuksen esittelemän aurinkokeskeisen teorian yhteydessä. Kumoukset ovatkin useimmiten näkymättömiä, koska kumouksen jälkeen alan oppikirjat kirjoitetaan Kuhnin (1994, 148) mukaan uudestaan. Näin tiede saadaan näyttämään kumulatiiviselta, jossa merkittävä löydös liittyy löydökseen ja tiedon rakennus kasvaa tiili tiileltä hienoksi kokonaisuudeksi. Kumulatiivisuus syntyy siitä, että kirjoissa raportoidaan vain suurimmat *tulokset*, mutta ei yrityksiä ja erehdyksiä ja paradigmaniistoja. Kuhn (1994, 150) katsoo, että tieteen kulloisetkin oppikirjat käsittelevät silloisen normaalitieteen kokeita, käsitteitä, lakeja ja teorioita irrallisina ja sarjamaisesti. Näin tiede saadaan näyttämään löydösten sarjalta.

Mutta miten tiede etenee? Miten sen kuva luonnosta tarkentuu, vai tarkentuuko se ollenkaan? Yleensä katsotaan, että tieteelliset teorit ja mallit läpikäyvät tarkan seulan ja kriittisen tieteellisen keskustelun, ennen kuin ne hyväksytään. Hyväksymistä kutsutaan verifiointiksi. Hylkääminen taas on teorian falsifiointia.

Tieteenfilosofi Popper on esittänyt, että meillä ei ole milloinkaan oikeutta sanoa, että tietäisimme varmasti jonkin teorian olevan tosi, eli me emme voi verifioida teorioita, ainoastaan falsifioida. Tämä merkinnee sitä, että lopullisesta oikeasta ei ole takeita, mutta jotkut teorit ovat ainakin varmuudella vääriä. Popper kehottaakin tutkijoita keksimään rohkeasti uusia malleja ja teorioita. Kuhnin mielestä Popperin kehoitus rohkeista uusista keksinnöistä ei käytännössä toteudu, päinvastoin. Normaalitieteen kaudella tutkijat pureutuvat tehokkaasti paradigmansisäisiin kysymyksiin, eikä kukaan yritäkään pyrkiä falsifiointiin. Tutkijat yrittävät näet pikemminkin perustella ja vahvistaa vallitsevaa paradigmaa kaikin tavoin. Tästä seuraa, että oikea ja väärä teoria eivät falsifioidu tai verifioidu noin vain viittaamalla tosiasioihin, vaan huomioida täytyy myös paradigman sosiaalinen vaikutus. Kuhnin mukaan ainoa tapa, jolla teoria verifioituu tai falsifioituu, onkin tieteellinen vallankumous.

Kuhnin (1994, 156) mukaan Popperin lähestymistapa on myös siitä syystä väärä, että sen mukaan yksikin anomalia tai poikkeama riittää falsifioimaan koko teorian. Tämä johtaisi kuitenkin siihen, että jokainen teoria jouduttaisiin falsifioimaan, sillä Kuhnin mukaan mikään teoria ei koskaan voi selittää kaikkia ilmiömaailman dataa. Yksi paradigma ehdokas selittää tietyn määrän dataa, toinen paradigma selittää myös tietyn joukon dataa, mutta ei samoja dataa. Tämän lisäksi samastakin data-joukosta voidaan ainakin teoriassa rakentaa useampia eri malleja. Miten siis kahden paradigman välinen paremmuus tai, ehkä paremmin, tieteellisyys voidaan ratkaista? Ja mitkä ovat ratkaisun kriteerit? Tässä paradigmojen välinen yhteismitattomuus pulpahtaa jälleen esiin. On vaikeaa tai mahdotonta määritellä tarkkaan, kumpi paradigmoista on tieteellisempi, koska molempien paradigmojen piirissä itse tieteen kriteerit ovat erilaiset. Neutraalia havainnoijaa ei ole, ja tieteellisyyden tarkka määritelmä on paradigma-kohtaista. Kuhn (1994, 160) päätyy yhä uudelleen siihen, että paradigman toiseen siirtyminen ei voi tapahtua vaiheittain logiikan ja neutraalien kokemusten pakottamana siksi, että siirtymä tapahtuu kahden yhteismitattoman asian välillä.

Mikä saa tutkijan hylkäämään vanhan ja turvallisen, normaalitieteen kaudella hedelmälliseksi ja tehokkaaksi osoittautuneen, yksittäisen tutkijan koko siihenastisen työn taustalla olleen paradigman? Kuhnin (1994, 163) mielestä tärkein syy on viime kädessä se, että uusi paradigma ratkaisee tietyn ongelman, johon vanha paradigma on ajautunut. Tässä ei kuitenkaan ole kaikkia. Uusi paradigma saa kannatusta myös siksi, että tutkija näkee siinä suuren potentiaaliin: uusi katsantotapa kykenee ratkaisemaan paljon tulevaisuudenkin ongelmia.

Kuhn uskoo vakaumuksellisesti tieteen edistykseen. Hän ei kuitenkaan ymmärrä edistystä tieteen lähestymisenä kohti totuutta luonnosta. Tieteiden edistys ei hänen mukaansa sellaisenaan eroa muiden alojen edistyksestä. Tieteenalan sisäpiirin mielestä jokainen kollektiivinen lisä on kuitenkin aina edistystä. Luonnontieteiden tiedekoulutus valmentaa opiskelijat tehokkaiksi ongelmanratkaisijoiksi, ja koulutus onkin hyvin päämäärähakuista joskin samalla yksisilmäistä (Kuhn 1994, 175). Tieteet erikoistuvat, edistyvät ja syvenevät, mutta kapeneeko kuva samalla kun se syvenee? Kuhnin (1994, 180) mukaan tiede edistyy siinä mielessä, että sen kuva luonnosta on yhä yksityiskohtaisempi ja tarkempi. Hänen mielestään emme kuitenkaan saa tässä yhteydessä puhua siitä, että tämä kokonaisymmärrys suuntautuisi jotakin kohti, esimerkiksi totuutta luonnosta. Hän vertaa tiedon edistymistä biologiseen evoluution, joka hänen mukaansa tuottaa erikoistuneempia ja valikoituneita organismeja, mutta jolla ei ole mitään edeltä tiedossa olevaa ja määrättyä suuntaa.

Tieteen tunnuspiirteisiin kuuluu se, että tietty valikoitunut joukko päättää paradigman valinnasta (Kuhn 1994, 177). Tunnuksiin kuuluu myös se, että tieteellinen malli on ratkaisu luonnon käyttäytymiseen, että ongelma on muotoiltu tarpeeksi yksityiskohtaisesti, että tulokset läpikäyvät tieteellisen keskustelun eli ovat monien hyväksymät. Tiedemiesryhmä tekee päätöksiä tieteen kysymyksessä, ei esimerkiksi koko väestö.

Yhteenvedonomaaisesta paradigmasta voi sanoa seuraavaa. Käsite paradigma on moniulotteinen ja tarkoittaa ensinnäkin sosiologista näkökulmaa. Paradigman muotoutumiseen vaikuttavat ryhmän uskomukset, arvot ja, kuten erityisesti luonnontieteilijöiden kohdalla Kuhn on pyrkinyt osoittamaan, koulutus. Sosiologisen puolen ymmärtäminen tiedemaailman komponenttina on oivaltava näkökulma, joskin sitä kritisoidaan paljon, katsotaanhan monesti, että tiede pyrkii totuuteen ja vain totuuteen, eikä sosiologisilla tekijöillä ole pitkällä tähtäimellä merkitystä, koska tieteen kuva todellisuudesta tarkentuu jatkuvasti ja koska virhelähteet näin karsiutuvat systemaattisesti pois. Kuhn on luonnollisesti toista mieltä, sillä hänen koko näkökulma tieteen toimintaan ja edistykseen on toisenlainen.

Paradigman laajaan merkitykseen kuuluu edelleen sen ymmärtäminen tieteenalamatriisina, johon kuuluu ainakin joukko symbolisia yleistyksiä tai lakeja, malliesimerkkejä sekä yhteisiä arvoja.

Suppeammassa merkityksessä paradigma on yksittäinen tieteellinen ratkaisu, malliesimerkki, joka on osoittautunut niin hedelmälliseksi, että se mullistaa tiedemaailman ja opettaa tulevia tutkijoita näkemään maailman ja yksittäiset ongelmat uudella tavalla ja ratkaisemaan ne suuntaviivoiltaan samalla tavalla. Esimerkiksi Newtonin painovoimalaki ja sen merkitys koko mekaniikalle on tällainen esimerkki. Tällaisia yksittäisiä malliesimerkkejä toistetaan muun muassa alan oppikirjoissa, ja niitä käytetään harjoitustehtävinä.

Lopuksi pari sanaa Kuhnin paradigman käytöstä tässä työssä. Nojaan tutkielmassani Kuhniin, enkä tämän työn puitteissa voi lähteä analysoimaan laajasti hänen teoriansa ansioita tai puutteita. On toki selvää, että Kuhnia on myös kritisoitu. Mitä tähän tutkielmaan tulee, niin paradigmaattinen lähestymistapa soveltuu mielestäni hyvin käännöstieteellisen koulukunnan arviointiin. Tämä siksi, koska paradigma on, kuten on tullut jo monesti todettua, varsin joustava ja kattava käsite. Tämä on jo siksikin tarpeellista, koska tiukan analyttinen tieteenfilosofinen analyysi saattaa olla käännöstieteen kannalta, kuten humanististen tieteiden ylipäänsä, väärä väline.

Kuhniin kohdistuvasta kritiikistä mainittakoon seuraavaa. On nähdäkseni totta, että syytteet relativismista ja deskriptivismistä ovat Kuhnin kohdalla ainakin osittain paikallaan. Kuhn kuvaa uudella ja oivaltavalla tavalla tiedemaailmaa, sen lainalaisuuksia ja sosiologiaa, ja sen osoittaminen, että tieteellinen tieto ei noin vain kasaudu, että tieteen koulukuntien näkökulmat voivat olla aidosti yhteismitattomia ja että koulukuntien kommunikointiongelma liittyy myös kieleen – tämä on käännöstieteen kannalta kiinnostava huomio – kaikella tällä on todennäköisesti pysyvää tieteellistä arvoa. Kuitenkin Kuhnin relativismi ja deskriptivismi ovat mielestäni ongelma. Tiede pyrkii kaiketi olemuksensa mukaisesti yhä tarkempaan kuvaan luonnosta, ja jos sanomme, että tiede edistyy, mutta että sen suunta on epäselvä, silloin olemme vieneet siltä ainakin yhden merkittävän ihanteen. Deskriptivismi liittyy tähän. Kuhn kuvaa mennyttä, mutta voiko tästä oppia jotain sellaista, mitä voitaisiin käyttää luomaan tulevan suuntaviivoja. Hän välttää mielestäni antamasta ohjeita siitä, mitä tieteen sisällä jatkossa pitäisi tehdä.

Eniten Kuhnia on kaiketi kritisoitu hänen tietoteoreettisesta relativismistaan. Se näyttää jättävän liaksi tilaa irrationaalisille tekijöille tieteen kehityksessä. Niiniluodon mukaan eräät filosofit katsovat, että Kuhnin relativismi johtaa lähelle tieteenfilosofi Feyerabendin tietoteoreettista anarkismia (Niiniluoto 1983, 212). Feyerabendin mukaan tiede ei poikkea muista kulttuurin ilmiöistä, eikä sillä ole mitään yksinoikeutta totuuden määrittelyssä. Hänen mukaansa tiedemiehet ovat "ideoiden ja tutkimusvälineiden myyntimiehiä, eivät totuuden ja epätotuuden

arvioijia" (Trigg 1991, 18). Tietoteoreettinen relativismi näyttää johtavan siihen, että käsitteet totuus, todellisuus ja rationaalisuus murenevat kaikki suhteellisiksi. Siksi Kuhn välttääkin esimerkiksi käsitteen *totuus* käyttämistä. Niiniluodon mukaan tällainen antirealistinen näkemys siitä, että tieteen edistymisestä voidaan puhua käyttämättä totuuden käsitettä, on Kuhnin kiistanalaisimpia teesejä (Niiniluoto 1983, 215). Kuhnin herättämään keskusteluun voi syventyä esimerkiksi Lakatoksen ja Musgraven (1970) avulla.

Sen arvioiminen, mikä on tieteellistä, ei ole aivan helppoa. Vastausta ei voida helposti edes kiteyttää pariksi lauseeksi, vaan kyse on laajasta ja monisäikeisestä kysymyksestä. Koska jokainen tiedemies ei voi aina lähteä aivan perusteista, hän nojaa paljon edeltäjiensä työhön ja laajemmassa mielessä niin sanottuun tieteelliseen maailmankatsomukseen. Viimeksi mainittu seikka on tärkeä. Kun tieteelle annetaan määreitä arvovapaa, puolueeton, kriittinen, julkinen, perusteltu, itsensäkorjaava jne., olisi muistettava, että aina on tietty lähtökohta, jolta itse tiede ponnistaa. Näitä lähtökohtia ei aina voida tai haluta kyseenalaistaa. Kun sanotaan, että tiede poikkeaa monista muista tiedonhankintatavoista siinä, että se hyväksyy vain perusteltuja ja järkeviä tai rationaalisia väitteitä, silloin on muistettava että järkipäisyys on järkipäisyyttä suhteessa lähtökohtiinsa, tai paradigmansa taustaa vasten, kuten Kuhnilta opimme.

3 VERMEER

3.1 Lähtökohdat

Tieteellisen perustan tarkastelu paljastaa jotain olennaista koko tutkimuskohteena olevasta järjestelmästä, sillä lähtökohdat määräävät ainakin tiettyyn pisteeseen asti sen, miltä koko teoria näyttää. Tieteellisten lähtökohtien tarkastelu opettaa myös kysymään tieteenalan itseymmärryksen kannalta tärkeitä kysymyksiä. Jokainen tieteenala joutuu määrittelemään oman perustan, fundamentin, luonteen. Ehkä luonnontieteissä tähän joudutaan useammin, varsinkin tieteen kriisiaikoina, kun vanha paradigma näyttää murtuvan. Toisten mielestä taas juuri yhteiskuntatieteet joutuvat pohtimaan periaatekysymyksiä eli sitä, millaisena ihmistä yhteiskunnan toimijana lähtökohtaisesti pidetään. Teologian osa-alueista dogmatiikassa perustaa on perinteisesti käsitelty laajasti – transsendenssia, uskon suhdetta tietoon ja järkeen, Raamatun luonnetta – ennen kuin siirrytään käsittelemään itse dogmeja. Humanististen tieteiden parissa ollaan ehkä oltu vähemmän innokkaita tällaiseen määrittelyyn. Toisaalta tähän suuntaan on toisinaan pyritty, koska on haluttu

osoittaa, että humanistiset tieteet täyttävät hyvin niille asetetut tieteellisyyden vaatimukset. Mutta onko tieteenihanne silloin ollut liiaksi luonnontieteiden sanelema? Humanistisilla tieteillä on kuitenkin sanansa sanottavana myös tieteenfilosofian areenoilla. Tiede käyttää kaikkeen kuvaukseen kieltä, ja kieli on ylipäänsä viestien ja merkitysten välittäjänä aivan keskeinen. Tämä on oivallettu kielifilosofiassa, joka on saanut tärkeitä vaikutteita Wittgensteinilta. Mielenkiintoista sinänsä, juuri looginen empirismi, joka ajoi tieteiden ykseyttä ja luonnontieteellisen eksaktiuden ihannetta, törmäsi itse nimenomaan kysymykseen kielestä. Totuudet tuli ilmaista mahdollisimman yksiselitteisesti ja täsmällisesti. Mutta siinä jouduttiinkin sitten sen pulman eteen, että kuinka yksiselitteisiä yksinkertaisimmatkin kielelliset ilmaukset tosiasiallisesti ovat, kun niitä aletaan analysoida. Siksi luonnontieteidenkin on kysyttävä, riittääkö kieli maailman kuvaukseen ja minkälaista kieli on luonteeltaan.

Tieteenfilosofisten perusteiden eristäminen muusta varsinaisesta teoriasta, tässä tapauksessa Vermeerin käännösteoriasta, ei ole helppoa, sillä yleiset tieteelliset lähtökohdat kietoutuvat moninaisella tavalla yhteen itse teorian kanssa. Yleiset tieteelliset lähtökohdat voivat myös piiloutua julkilausumattomina teoriaan, jolloin niiden erottaminen ja eristäminen on työlästä. Kuitenkin teoreettisten lähtökohtien pohdiskelu on monella tavalla olennaista. Lähtökohdat vaikuttavat paljolti siihen, millaiseksi koko teoriarakennelma muodostuu, aivan kuten rakennuksen perusta vaikuttaa itse rakennukseen. Vermeerin teoria on kuitenkin toisaalta kiitollinen tutkimuskohde, koska se pyrkii yleispätevyyteen, olemaan yleinen käännösteoria. Siksi hän on halunnut myös määritellä ja pohtia lähtökohtiaan.

3.1.1 Käsitteistä

Hans J. Vermeer on pyrkinyt työssään luomaan aivan uudenlaista lähestymistapaa käännöstieteessä. Vermeerin mallissa keskeisiä käsitteitä ovat toiminta, toimija, informaatiotarjous, kieli ja kulttuuri. Hän painottaa aikaisemmin esiintyneitä teorioita selvästi enemmän kohdetekstiä, sen asemaa ja toimivuutta. Lähdeteksti on osa kulttuuriaan. Jos se halutaan kääntää siten, että käänнос mukaillee mahdollisimman tarkasti lähdetekstin rakennetta ja yksittäisiä sanoja, silloin kohdetekstin sanoma ei ole identtinen lähdetekstin sanoman kanssa. Tietyt asiointilat saavat arvonsa kulttuurin muodostamaa taustaa vasten. Vaikka teksti pystyttäisiinkin kääntämään "sanatarkasti", kulttuurinen tausta, jota vasten teksti ymmärretään, on toinen. Siksi Vermeerin kysymyksenasettelu lähtee siitä, mitä tarkoitusta käänнос palvelee eli mihin sillä pyritään.

Vermeer lainaa Leipzigin koulukunnalta käsitteen translaatio (Translation), joka on yläkäsite kääntämiselle ja tulkkaukselle. Syyt uuden termin käyttöönottoon ovat Vermeerin mukaan ensinnäkin siinä, että on kätevää käyttää yhtä käsitettä silloin kun puhutaan samanaikaisesti sekä kääntämisestä että tulkkauksesta. Toiseksi uusi vieraskielinen termi herättää vähemmän (väärää?) assosiaatioita kuin vanha tuttu termi. (Reiß & Vermeer 1984, 6–7.)

Vermeer katsoi ainakin 1984, että translatologia voidaan sijoittaa osaksi sovelletun kielitieteen pragmatiikkaa (emt. 1). Aivan oman tieteenalan statusta hän ei tuolloin vaatinut. Terminologisesti hän haluaa kuitenkin painottaa kulttuurin merkitystä kaikessa kääntämisessä. Siksi hän luopuu käsitteistä *lähdekielinen* ja *kohdekielinen* ja siirtyy käyttämään *lähdetekstiä* ja *kohdetekstiä* (emt. 4).

Translaatiota on se, mihin liittyy lähdeteksti jossain muodossa. Jos kääntäjä hylkää lähdetekstin ja laatii toimeksiantoa vastaavan kohdetekstin suoraan, kyse ei ole translaatiosta vaan translatorisesta toiminnasta. (Vermeer 1989a, 79–80.)

Reißin ja Vermeerin yhdessä julkaisema *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie* on Stolzen (1994, 166) mukaan jakautunut varsin selvästi kahteen osaan, joista Vermeer on kirjoittanut ensimmäisen ja Reiß jälkimmäisen. Holz-Mänttari katsoo, että jo osien teoreettiset lähtökohdat ovat erilaiset (Holz-Mänttari 1986, 40–41). Palaan tähän ongelmaan myöhemmin. Kun jatkossa käsittelen Vermeerin näkemyksiä, kyse on yhdessä julkaistun kirjan alkuosasta.

3.1.2 Tiede

Tieteellisen perustan tutkiminen paljastaa jotain olennaista tutkimuksen kohteena olevasta teoriasta, sen, jonka varassa teoria on. Mitä Vermeerin tieteellisistä lähtökohdista voidaan sanoa ja mitä tulee sanoa? Eroaako hän merkittäväällä tavalla tieteentekijöiden valtavirrasta? Onko jo hänen tieteenfilosofiassaan kenties jotain, joka voitaisiin tulkita merkinä pyrkimykseksi kohti uutta paradigmaa?

Tieteenfilosofialtaan ei-realisteihin lukeutuvan Laudanin toteamus, jonka mukaan tiede ei, sikäli kuin tiedämme, tuota teorioita, jotka ovat tosia tai edes hyvin todennäköisiä, kuvaa osuvasti Vermeerin perusasenoitumista. Laudanin lainaus on Vermeerin mottona (1989a,8), ja sen jatko kuuluu: Vaikka kaikki tieteelliset teoriat olisivatkin väärä, tiede voi kaikesta huolimatta osoittautua arvokkaaksi ja

älyllisesti merkittäväksi toiminnaksi (emt. 8). Vermeer (1986, I) on siis tieteenfilosofisessa perusasenoitumisessaan avoimella tavalla yleisen relativismin kannattaja. Hänen mukaansa ei ole mahdollista osoittaa yhtä teoriaa ainoaksi oikeaksi. Siksi hän pitää omaa teoriaansa yhtenä monista mahdollisista.

Vermeer ei ole ainoa tietoteoreettisen relativismin (ei-realistinen käsitys tieteestä) puolesta liputtaja, joskin yleisesti ottaen voitaneen sanoa, että esimerkiksi luonnontieteiden parissa usko siihen, että maailmasta voidaan tieteen keinoin saada yhä todempi kuva, on yleisempi kuin humanististen tieteiden harjoittajien parissa. Huomautettakoon, että Vermeer menee pidemmälle kuin ne fallibilismin eli tiedon periaatteellisen epävarmuuden edustajat, joiden mukaan paljon tiedostamme voi olla epätarkkaa tai jopa väärää, mutta että tiede kaikesta huolimatta lähestyy totuutta luonnosta.

Relativismin hengessä Vermeer katsoo, etteivät tieteelliset teoriat käsittele objektiivista todellisuutta, vaan ne ovat mallinnettuja oletuksia maailmasta. Jokainen tieteellinen vastaus, ja itse asiassa asetettu kysymyksenkin, on hänen mukaansa sidottu henkilöön, ryhmään, aikaan ja paikkaan. Edelleen hän katsoo, että tieteellinen todiste on aina todiste tietyn maailmankuvan kriteerien puitteissa. Toisin sanoen tieteellinen teoria lepää premissiensä varassa, joita tutkimus ei aseta kyseenalaiseksi. (Vermeer 1986, 3 + 6 + 15.)

Niiniluodon tieteenfilosofiasta käsin tarkasteltuna Vermeerin näkemys olisi osittain oikea. Niiniluoto katsoo kuitenkin, etteivät lähtökohtaoletukset (premissit) ole immuuneja tieteellisille korjauksille (Niiniluoto 1983, 196). Mielestäni on totta, etteivät lähtökohtaoletukset ole aivan immuuneja tieteen tuloksille, mutta siitä huolimatta tiedekin nojaa johonkin kokonaisvaltaiseen katsomukseen, eli niin sanottuun tieteelliseen maailmankatsomukseen. Tätä katsomusta se ei herkästi lähde muuttamaan.

Kun on kyse tieteenihanteesta akselilla hermeneuttinen–luonnontieteellisen eksakti – yhä uudelleen ajankohtainen aihe ihmistieteissä – Vermeer asettuu enemmän hermeneuttiselle puolelle: tieteenalalla on hänen mukaansa oltava sille sopiva metodi, jonka ei toisin sanoen tarvitse olla ihanteeltaan luonnontieteellinen. Humanistis-hermeneuttista lähtökohtaa Vermeer perustelee sillä, että jokainen teoria edellyttää esiteoreettista käytännön tietoa, että aistihavainnot eivät ole välittömiä, että havainnoijalla on aina kieli- ja kulttuurikohtainen esiymmärrys ja että havaitut totuudet ovat ylipäänsä kieleen sidottuja. Tästä seuraa, että tiede ei saavuta absoluuttista totuutta vaan sen totuudet ovat aina suhteessa valittuun

lähtökohtien sanelemaan taustaraamiin. (Vermeer 1986, 21.) Vermeer ei näin ollen ajattele, että täysin objektiiviseen tietoon voisi päästä käsiksi. Tieto voi olla objektiivista vain suhteessa premisseihinsä. Samanlaiset argumentit toistuvat suurin piirtein sellaisina yleisessä tieteenfilosofiassa, eikä esimerkiksi tieteellistä realismia kannattava Niiniluoto kritisoi esitettyä. Se, missä erot nousevat esiin, koskee tieteen edistyksen selittämistä. Vaikka tieteellisessä realismissa myönnetään, että havainto on riippuvainen havaintotilanteesta ja havainnoijastakin, siinä ei suljeta pois mahdollisuutta, että tiede pitkällä tähtäimellä saavuttaisi todempaa kuvaa luonnosta ja etteikö tieteellinen edistys Vermeerin kuvaamista vaikeuksista huolimatta olisi mahdollista. Tieteellinen realisti kritisoi Vermeerin relativismia siitä, ettei sen puitteissa osata selittää tieteen edistymistä. Vermeerille sen sijaan kaikki tieto on suhteellista, ja ei-realistina hän myös Kuhnin tapaan välttää puhumasta jonkin teorian tai mallin totuudesta pitäen käsitettä logiikasta peräisin olevana (emt. 71). Yritystä kiertää totuuden käsite koskee se, mitä ylempänä on sanottu Kuhnista. Mitä tulee tietoteoriaan, on suuri ero sillä, katsotaanko kaikista teoreettisista ja käytännöllisistä tiedon hankinnan esteistä huolimatta realistisen vai ei-realistisen katsannon olevan oikea. Vermeerin kanta näyttää olevan väistämätön johtopäätös, kun jokaista tieteellisen määritelmän sanaa ja käsitettä ryhdytään analysoimaan. Jokaisen sanan määritelmä tuntuu karkaavan käsistä, kun määrittelyssä käytetyt sanat pitäisi taas määritellä toisilla ja taas uusilla tarkkaa määritelmää vailla olevilla sanoilla ja kun mitään varsinaisessa mielessä neutraalia havaintokieltä, johon erehtymättömästi voitaisiin nojata kuin kallioon, ei ole. Toisaalta Vermeerin näkemys ei sekään ole aukoton. Jo määritelmällisesti "kaikki tieto on suhteellista" on ongelma, sillä jos kaikki tieto on suhteellista, silloin väite tiedon suhteellisuudesta on itsessään suhteellinen. Tästä Vermeer on tietoinen. Jotenkin hän yrittää kiertää sitä ongelmaa, että väite kaiken suhteellisuudesta on itsessään universaali toteamus sanomalla, että skoposteoria on hänen oma teoriansa, jota vastaan toiset voivat asettaa omat teoriansa (1989, 99).

Vermeerin kiinnostus keskittyy enemmän siihen tosiasiaan, että ajattelu ja havainnoiminen ovat kieleen sidottuja. Kieli on osa kulttuuria ja muovaa ihmisten tapaa ajatella ja nähdä maailma. Tämä on käännöstieteen kannalta aivan keskeinen näkökulma. Suhteellisuus-ajattelu näkyy sitten myös Vermeerillä eräänlaisena tekstirelativismina, jossa tiettyä tekstiä yksiselitteisenä suurena ei ole, vaan teksti on informaatiotarjous.

Vermeeristä välittyvän relativistisen yleiskuvan lisäksi hän kuitenkin, ehkä hieman yllättäen, katsoo, että tieteen tehtäviin kuuluu objektiivisuuden tavoittelu, mikä merkitsee ensinnäkin intersubjektiveisuuden konsensuksen tavoittamista

argumentatiivisen dialogin avulla, ja toiseksi objektiivisen todellisuuskuvan tavoittelemista (Vermeer 1989a, 89). Syy siihen, miksi Vermeer tyytyy relativistiseen kantaan, on siinä, että objektiivisuus on vain pitkällä tähtäimellä mahdollista saavuttaa. Tämä olisi tulkittavissa realistiseksi näkemykseksi tieteestä, vaikka aikaisemmin (1986) Vermeer on mielestäni ollut pikemminkin ei-realisti julistaen tieteen väistämättä suhteelliseksi.

Vermeer vierastaa kautta linjan määritelmässään verbiä *olla*. Hän näet katsoo olla-verbin käytön määritelmässä edellyttävän, että jotain varmaa *on* ja että asiasta vallitsee yhteisymmärrys. Tätä hän ei pidä mahdollisena, ja siksi hän tämän tästä painottaa sitä, ettei tietty kohde tai asiantila ole, vaan se tulkitaan tietynlaiseksi.

3.1.3 Toiminta

Vermeerille viestintä on toimintaa. Mistä käsitys kielestä toimintana on peräisin? Lingvistiikassa kehitys on kulkenut niin, että kieltä – joka siis on lingvistiikan eli kielitieteen tutkimuskohde – on tutkittu kielisysteeminä, minkä jälkeen on siirrytty sen tarkasteluun viestintävälineenä. Seitsemänkymmentäluvulla näkökulma laajeni, ja alettiin tutkia enemmän myös sitä kokonaistilannetta, jossa kieltä käytetään. Kielenkäyttö ymmärrettiin nyt laajasti inhimilliseksi käyttäytymiseksi, jolla on tietty intentio. Näin inhimillisen kielen käyttötilanne, edellytykset ja sosiaalinen ulottuvuus tuli huomioiduksi. Kielenkäyttö käsitettiin toiminnaksi. (Kallmeyer ym. 1974, 1–25.) Stolzen mukaan lingvistiikan kehitys kulki 80-luvulla yhä selvemmin kohti pragmatiikkaa. Alettiin tarkastella tekstien funktiota. Käännösteoria sai tästä vaikutteita. (Stolze 1994, 155.)

Kielenkäyttö on toimintaa eli päämäärähakuista käyttäytymistä. Tähän liittyy siten Vermeerin käsitys, jonka mukaan toiminta edellyttää kahta asiaa: valinnanvapautta ja intentionaalisuutta. Jos joku astuu tahtomattaan täydessä linja-autossa vieressä olevan jalalle, kun linja-auto jarruttaa, kyseessä ei ole intentionaalinen käyttäytyminen eli toiminta, Vermeer katsoo (Vermeer 1989a, 51). Jos samainen henkilö käyttää jarrutusta hyväkseen voidakseen tahallisesti astua toisen varpaille, kyseessä on intentionaalinen käyttäytyminen eli toiminta (emt. 51). Se, tulkitaanko varpaille astuminen tahalliseksi vai ei, eli toiminnaksi vai ei, on kiinni tulkitsijasta (emt. 52).

Toiminta, joka ei täytä valinnanvapauden ja intentionaalisuuden kriteerejä, ei Vermeerin mukaan ole käännöstieteen kannalta kiinnostava. Lisäksi hänen

määritelmänsä sisältää sen varauksen, että aitoa valinnanvapautta tai intentionaalisuutta ei välttämättä ole olemassa. Joten valinnanvapaus tai intentionaalisuus sinänsä ei kiinnosta, vaan se, mikä tulkitaan tai voidaan tulkita vapaaksi valinnaksi tai intentionaalisuudeksi. Vermeer ei halua sitoutua mihinkään absoluuttisiin määritelmiin, ja siitä syystä hän välttää määritelmissä sanan *olla* käyttöä. Hänelle näet mikään ei missään absoluuttisessa mielessä *ole*, vaan asiat ovat sellaisia, kuin miksi kukin ne tulkitsee.

Eri näkökulmien painottaminen tekee minkään varmaksi katsotun löytämisen vaivalloiselta. Vermeer katsoo näet jopa, että toiminnasta hahmotetut mallit ovat mielivaltaisia leikkauksia todellisuuteen (1986, 208.) Vermeer ei määrittele ihmisen tahdosta johtuvan päätöksen aitoutta tai luonnetta, sillä hän pitää mahdollisena, ettei mitään inhimillisestä tahdosta johtuvaa päätöstä reaalisesti olekaan (emt. 211). Inhimillinen päätöksenteko riippuu suurella määrällä ihmisen sisäisestä tilasta. Sitä hän ei lähde erittelemään, vaan tyytyy olettamaan, että ihmisen tahto on valinnassaan vapaa (emt. 213). Sen jatkuva korostaminen, että kukaan ei voi sanoa mistään mitään varmaa tai lopullista ja että kaikki on ihmisen tulkinnan varassa, johtaa kyllä äärimmilleen vietyä mielestäni solipsismiin.

Vermeerin suhteellisuus-ajattelu näkyy myös siinä, ettei hän näytä haluavan sitoutua mihinkään koulukuntaan. Hän ei tarkastele vain ulkoista käyttäytymistä (behaviorismi). Hän ei selitä ihmistä myöskään puhtaasti sisäisistä tekijöistä tai tiloista käsin (emt. 210). Hän ei katso voivansa vetää tiukkaa rajaa todellisuuden ja ei-todellisuuden välille (emt. 202). Hän ei kerta kaikkiaan salli tarkkojen määritelmien tekoa kokonaisuuden monimutkaisuudesta johtuen. Hän epäilee todellista valinnanvapautta (emt. 215), mutta hyväksyy sen metodologisena oletuksena (emt. 212). Tietty toiminta T ei ole sellaisenaan hänelle tietty toiminta, vaan se tulkitaan tietyn toiminnaksi tai kuvataan tietynä toimintana (emt. 214). Epävarmuus ei häntä haittaa, sillä translologia tyytyy malleihin, jotka eivät ole tarkkoja tai tyhjentyviä (emt. 208.)

Kieli on Vermeerille verbaalista toimintaa. Teksti on toiminta, jolla on päämäärä, kuten funktionalismi ja lingvistinen pragmatiikka olettavat. Ajatus tekstistä toimintana ei tietysti ole uusi, kuten yllä esitin, vaan se esiintyi jo ainakin 70-luvun alkupuolella. Eräs uranuurtajista on Austin, jonka työ liittyi puheaktiteoriaan, ja sen juuret nähdään Wittgensteinin käsityksessä kielipeleistä. Prahan lingvistinen koulukunta on kiinnittänyt huomiota kielen funktionaaliseen puoleen. Hönl ja Kußmaul ovat painottaneet tekstien toiminnallista ja tiettyyn käyttötilanteeseen liittyvää oleellista ulottuvuutta. Yhtymäkohta Vermeeriin on selvä.

Vermeer integroi käännteoriansa toimintateoriaan, jota hän ei sellaisenaan problematisoi, vaan se oletetaan oikeaksi. Toiminta on käsitteenä laaja kattaen tietysti verbaalin lisäksi ei-verbaalin aineksen. Ihminen toimii kulttuuriset tekijät huomioon ottaen siten, kuin hänen itsensä kannalta on järkevää. Toimija pitää tulevaa tila parempana kuin vallitsevaa (Reiß & Vermeer 1984, 95). Vermeerin toimintateoriassa toiminnan järkipärisyys on yhtä uudelleen toistuva teema. Toiminta on näet silloin onnistunutta, jos se ei herätä protestia. Siksi toiminnan eri osapuolten on pidettävä toimintaa jollain tasolla järkevänä. Täytyy kuitenkin koko ajan muistaa, ettei Vermeerin puhumassa "järkipärisyydessä" ole kyse minkään muotoisesta rationaalisuudesta sinänsä, vaan tietyn tavoitteen saavuttamisen kannalta järkevästä toiminnasta. Vermeer katsoo, että tavoite on tärkeämpi kuin tapa, jolla se saavutetaan (Reiß & Vermeer 1984, 109). Jokin toimintatapa saattaa siis olla tavoitteen saavuttamisen kannalta järkevää tai tarkoituksenmukaista, mutta onko se järkevää sinänsä, on jo toinen kysymys.

Toimintaan vaikuttaa lukematon määrä tekijöitä. Ihminen elää arkipäivän, ajatusten, traditioiden, konventioiden ja hänelle todellisessa tai fiktiivisessä maailmassa. Vermeerille tämä on "mahdollisten maailmojen" jatkumo. Kun joku sanoo tai kirjoittaa tässä jatkumossa tietynä aikana ja tietyssä paikassa jotakin, hän tuottaa "tekstin". (Reiß & Vermeer 1984, 18.) Tilanteessa on läsnä suuri määrä sisäisiä ja ulkoisia tekijöitä, sekä yhteiskunnallis-kulttuurisia että ihmisen henkilöhistoriaan ja sosiaaliseen asemaan liittyviä (emt. 18). Jokainen teksti on siten sidottu aikaan ja paikkaan, jossa se on tuotettu.

Toiminnan funktion painottaminen näkyy käännteoriassa siinä, että käännteoksen tehtävä, tavoite tai päämäärä on kaikkia muita käännteosstrategiaa ohjaavia tekijöitä tärkeämpi. Tavoite on jälleen tärkeämpi kuin tapa jolla tavoite saavutetaan. Toiminta on aina kulttuurikohtaista, koska yhteiskunnan konventiot ja normit vaihtelevat ajasta ja paikasta ja kulttuurista toiseen. Vermeer pyrkii ottamaan tämän huomioon painottamalla toiminnan tavoitteellisuutta. Toimintatavat vaihtelevat kulttuurista riippuen. Mistä tietää, onko tavoite saavutettu, eli milloin toiminta on onnistunut? Vermeerin mukaan silloin, jos toiminta ei herätä protestia. Jos tavoitteena on herättää juuri mainittu protesti, silloin tietysti protesti on osoitus toiminnan onnistumisesta.

Vermeeriltä voitaisiin kysyä, onko niin selvää, että jokaiselle tekstille voidaan määrittellä selvästi jokin funktio. Hänen käännteoriansa edellyttää funktion määrittämistä, mutta voidaan kysyä, tehdäänkö kohteelle silloin oikeutta. Onko

järkevää vangita tietty taideteos, esimerkiksi monisäikeinen ja -tasoinen romaani, tiettyyn funktioon? Onko se toimintaa, jolla on tarkoitus? Vermeer vastaa tähän myöntävästi ja sisällyttää siten myös taiteen eksplisiittisesti teoriaansa (1989a, 97–107).

Vermeer pyrkii käänno­stilanteen selvittämiseksi tieteelliseen selvyyteen kysymällä käänno­ksen päämäärää, sillä käänno­ on toiminta, ja toiminnalla on hänen mukaansa tavoite. Mutta voidaanko tällaisiin kysymyksiin tavoitteista vastata yksiselitteisesti? Missä analyysi on järkevää pysäyttää? Onko meidän kysyttävä vain toiminnan ilmeisintä tai ensisijaista tai helpoiten oivallettavaa tarkoitusta? Jos ajatellaan esimerkiksi tietyn tulipalon syttymisen syytä, voidaan vastaukseksi antaa, että asunnon X perheen pikkutyttö leikki tultikuilla ja sytytti tulipalon. Syyksi voitaisiin toisaalta sanoa sitä, että tytön vanhemmat eivät olleet opettaneet tyttöä olemaan leikkimättä tikuilla, tai syy voisi olla se, että vanhemmat ovat liian väsyneitä pitämään huolta työstä ja opettamaan tälle varovaisuutta tikkujen käytössä tai syyksi voitaisiin sanoa sitä, että vanhemmat ovat liian väsyneitä, koska tekevät liian paljon töitä, ja siksi heille ei jää aika opettaa tytölle varovaisuutta. Kun kysytään syitä tai tarkoitusta määrätulle toiminnalle tai tapahtumalla, vastauksen antaminen ei ole aivan yksiviivaisen selvää. Vermeer huomio kyllä tämän selittäessään toiminnan tavoitteita erottamalla tarkoituksen päämäärästä (Zweck–Ziel). Joku voi lukea itsensä ylioppilaaksi (tarkoitus 1) voidakseen opiskella biologiaa (tarkoitus 2) voidakseen tutkia perhosen elämää (päämäärä) (Vermeer 1989a, 94). Se, kuinka pitkälle esimerkiksi käänno­ajan on analysoitava jokaista tilannetta ja mikä on kannattavaa, on jo toinen kysymys. Vermeerin oma teoria edellyttää toiminnalta kahta asiaa: valinnanvapautta ja intentionaalisuutta. Kun jälkimmäistä ryhdytään purkamaan kuten yllä, huomataan, että tilanne on monisyinen.

Toimintateorian käyttäminen käänno­steorian taustana voitaisiin tulkita sellaisenaan yritykseksi esitellä uusi paradigma. Vaikka toimintateoreettisilla pohdinnoilla onkin merkittävä sija Vermeerin ajattelussa, tekstin näkeminen toimintana ei ole uusi ajatus, kuten näimme.

3.1.4 Kieli ja kulttuuri

Perinteiset käänno­steoriat, lähinnä kaksivaihemalli, eivät Vermeerin mukaan huomio tekstien ja siten toiminnan kulttuurisidonnaisuutta (Reiß & Vermeer 1984, 42). Hän on oikeassa siinä, että kulttuuri kaikessa laajuudessaan määrittää sen, mitä

sanotaan ja jätetään sanomatta, miten sanotaan ja missä sanotaan. Vermeer katsoo, että kulttuurit ovat kuin paradigmoja. Siksi juuri kulttuuri vaikuttaa biologis-fysiologisten tekijöiden ohella siihen, miten ihminen tulkitsee havainnot. (emt. 4 + 24.)

Se, mitä yllä on sanottu kulttuurista, on taustana käsitykselle kielestä ja sen käytöstä. Vermeer painottaa jatkuvasti kielen ja kulttuurin erottamattomuutta ja yhteenkietoutuneisuutta. Vaikka Vermeer haluaa tämän tästä teroittaa sitä, ettei kääntämisessä ole ensisijaisesti kyse vain kielellisestä operoinnista, hänkin sentään myöntää (Reiß & Vermeer 1984, 20), että translaatio liittyy pääasiallisesti jollain tavalla kieleen. Vermeer erittelee kielen käsitettä jakamalla sen kolmeen joukkoon:

Kieli₁ on väline, jota ylipäänsä käytetään viestintään. Ihminen viestii merkkien kautta, jotka edustavat itsensä ulkopuolella olevaa todellisuutta. Kieli on näiden merkkien semioottinen järjestelmä. Järjestelmän tunnusmerkkeihin kuuluu, että merkkejä käytetään viestintään, että merkeillä on yksilön ylittävä, määritelty funktio, jotta ne voisivat toimia viestiminä, ja että merkit muodostavat kokonaisjärjestelmän tai verkoston. Merkeistä (kirjaimista) kootaan sanoja, sanoista lauseita, lauseista tekstejä, teksteistä tekstien maailma. Huomionarvoista on, että merkin asema riippuu siitä, mikä on sen ympäristö. Yhtä lailla yksittäinen kirjain saa merkityksensä siitä sanasta, jonka osana se on, sana saa merkityksensä lauseesta, jonka osana se on, ja yksittäisen lauseen merkitys riippuu tekstiyhteydestä. (Reiß & Vermeer 1984, 20–21.)

Kieli₂ eli lekti tarkoittaa ihmisen käyttämää kieltä, sekä puhuttua että kirjoitettua, sekä erilaisia murteita että viittomakieltä (Reiß & Vermeer 1984, 21).

Kieli₃ on kuuluu tyyliteorian tutkimusalueeseen. Joukkoon kuuluu esimerkiksi kansliakieli ja puhekieli (emt. 22).

Vaikka kaikinpuolinen kulttuurintuntemus myönnettäisiin tarpeelliseksi ja kääntäjälle välttämättömäksi edellytykseksi, jotta tämä ylipäänsä voisi toimia kulttuurienvälisessä viestinnässä, mikä asema Vermeerin painottamalla kielen ja kulttuurin erottamattomuudella on hänen käännteoriassaan? Mihin hän pyrkii? Kyse on siitä, että Vermeerin mukaan perinteinen käännteoria ei huomioi kulttuurista ulottuvuutta tarpeeksi, kun se pitää kiinni kääntämisen kaksivaihemallista, jonka ensimmäisessä vaiheessa lähdeteksti puretaan ja toisessa vaiheessa purettu sisältö rakennetaan mahdollisimman tarkasti kohdetekstissä. Nähdäkseni ongelma ei ole siinä, etteikö kulttuurin merkitystä sinänsä painotettaisi

vanhassakin teoriassa, vaan kyse on siitä, että vanha teoria ei teoriana voi antaa kulttuurin ulottuvuudelle sille kuuluvaa asemaa, sillä se on siihen kykenemätön. Miksi? Aikaisemmin totesin, että kulttuuri määrää sen, mitä sanotaan tai jätetään sanomatta. Vanha teoria kompastuisi tähän. Vanha ei teoria "ei voi" jättää kääntämättä mitään. Juuri tästä on kyse. Eri kulttuureissa verbalisoidaan eri asioita. Vanha teoria puhuu kulttuurieroista käännoistä vaikeuttavina tekijöinä. Vermeerin myöhemmin tarkemmin esitettävä skopos-teoria pyrkii huomioimaan erityisesti tämän, katsomaan koko tilannetta uudesta kulmasta. Vanha teoria ei *per definitionem* voi jättää kääntämättä mitään tai lisätä informaatiota. Vermeer haluaa luoda mallin, jossa tämä on sallittua. Tässä näyttäisi olevan uusi paradigma, erilainen malli, joka rakenteeltaan poikkeaa aikaisemmasta. Uudessa paradigmassa se, mikä vanhassa oli ongelma, ei enää ole sitä. Se, mikä vanhassa on vaikeusastetta lisäävä tekijä, on uudessa lähtökohta.

3.1.5 Tulkinta

Seuraavaksi käsittelen Vermeerin näkemystä siitä, miten ihminen tulkitsee ympäröivää todellisuutta. Lisäksi kysyn, miten Vermeer näkee tekstien tulkintaan liittyvän problematiikan.

Ihminen ei näe maailmaa sellaisena kuin se on, vaan se valo, joka saavuttaa hänen aistinsa, on monella tavalla "taittunutta" (Reiß & Vermeer 1984,24). Tämä ei ole mitään ennenkuulumatonta. Vermeer lainaa myös muita ajattelijoita, joiden mukaan on selvää, ettei välitöntä, kaikista muovaavista kategorioista vapaata havaitsemista ole olemassakaan. Päinvastoin kaikkea aistitoimintaa leimaa selektio ja luokittaminen, jotka taas ovat perinnöllisyyden, tapojen, mieltymysten ja ennakoasenteiden muovaamia.

Vermeerin mukaan jokainen ihminen elää omassa maailmassaan. Toisen maailmaan voidaan astua vain osittain. Vermeerin mukaan täydellistä toisen ymmärtämistä tai tulkitsemista ei tarvitakaan. Riittää, että ymmärrän sen verran, että sosiaalinen elämä onnistuu. Toiminta on onnistunutta silloin, kun sitä vastaan ei protestoida. (Vermeer 1989a, 30.) Vastakkaisen näkemyksen mukaan emme elä eri maailmoissa vaan samassa. Tämän näkemyksen puitteissa se, että toista ei aina ymmärretä, vaatii aina perustelun ja selityksen. Siksi Vermeer katsoo järkevämmäksi lähteä siitä oletuksesta, että ihmiset elävät eri maailmoissa ja että – näin asia lienee tulkittava – ymmärtäminen on pikemminkin harvinaista kuin yleistä. Tätä pohdintaa voisi tietysti syventää ja kysyä, miten on mahdollista, että

ihmiset ylipäänsä ymmärtävät toisiaan, jos he elävät eri maailmoissa. Vermeer ajatellee pragmaattisesti, että sillä kuinka hyvin ihminen toista todellisuudessa ymmärtää, ei ole niin väliä. Pääasia on, että toiminta on sellaista, ettei kukaan protestoi, mikä merkitsee, että jokainen ymmärtää – tai katsoo ymmärtävänsä – asian ainakin suurin piirtein oikein.

Vermeer jakaa ne syyt, jotka vaikuttavat ihmisten tulkintaan todellisuudesta, viiteen eri luokkaan. Ensimmäiseen luokkaan kuuluvat kulttuurikohtaiset konventiot. Ihminen syntyy tiettyyn yhteiskuntaan, yhteisöön ja perheeseen. Samalla hän omaksuu näiden mielipiteet ja arvot. Nämä vaikuttavat ihmisen kielenkäyttöön. Toiseen luokkaan kuuluu ihmisen oma asennoituminen, kolmanteen erilaiset maailmankuvien variantit, esimerkiksi satujen maailma. Neljäs luokka sisältää tradition, joka painaa jälkensä kieleen: *aurinko nousee*. Kuudes luokka on ihmisen subjektiiviset arvostukset: Mersu on parempi kuin BMW. (Reiß & Vermeer 1984, 24–25.) Mitä yllä sanotusta seuraa käännöstieteelle? Ihmiset tulkitsevat maailman eri tavalla. Tämä on käännettäessä huomioitava.

Mitä tulee varsinaisesti tekstien tulkinnallisiin ongelmiin, Vermeer ei käsittele asiaa suoraan. Hän kyllä sanoo, että kääntäjä lähtee liikkeelle tulkitusta tekstistä, ja hän myöntää, että tulkintamahdollisuuksia on paljon. Vermeerin skopos-teoria, jota myöhemmin tutkitaan tarkemmin, ohjaa tulkintatapahtumaa siten, että käännöksen skopos "seuloo" lähdemateriaalista olennaiset tulkintavaihtoehdot. Kysymystä oikeasta tulkinnasta tai siitä, mitä kirjoittaja tekstillä on tarkoittanut, Vermeer ei pidä kaikkein keskeisimpänä kysymyksenä, sillä hänelle käännöksen kannalta tärkeintä on kohdetekstin toimivuus. Voitaisiin sanoa, että Vermeerin teoria kiertää tulkintaongelman, tai ainakin helpottaa sitä.

3.2 Vermeerin yleinen käännösteoria

Se, että kääntäminen ei voi olla mekaanista lähdekielisten sanojen korvaamista kohdekielisillä, on varmasti huomannut jokainen, joka on koskaan yrittänyt kääntää mitään tekstiä. Erityisesti tämän lienevät huomanneet ne, jotka ovat kääntäneet sellaisten kielten välillä, jotka kuuluvat eri kieliperheisiin. On siis selvää, että kääntäjä kääntäessään yrittää ainakin intuitiivisesti saada kohdekielisestä sanomastaan ymmärrettävän. Tämän päämäärän saavuttamiseksi on joskus pakko kääntää "vapaammin". Nordin mukaan Luther kertoo kääntäneensä ennen kaikkea sellaiselle kielelle, jota kadun mies ja torin emäntä ymmärtävät. Toisaalta hän sanoo

toisinaan pitäytyneensä sanatarkemmin lähdetekstissä. (Nord 1999, 142.) Tämä liikkumavara on siis tunnustettu jo ammuin.

Olen koonnut seuraavaan kiteytetysti Vermeerin käännteorian. Liikkeelle lähdetään toiminnasta, johon olen liittännyt Vermeerin yleisen käännteorian, joka lähtee skopoksesta:

TOIMINTA, jolla PÄÄMÄÄRÄ

edellisen osajoukko **TRANSFER**

edellisen osajoukko **TRANSLAATIO**, tulos translaatti

- (1) **TRANSLAATTI = f (skopos)**
- (2) **TRANSLAATTI = f (IT_K (IT_L))**
- (3) **TRANSLAATTI = yksisuunt. toim. tulos, KT imitoi LT:ä**
- (4) **TRANSLAATTI = itsessään koherentti**
- (5) **TRANSLAATTI = lähdetekstiin nähden koherentti**
- (6) **Säännöt 1-5 muodostavat hierarkkisen ketjun**

Vermeerin mukaan ihmisen käyttämä kieli on "verbaalista toimintaa". Toiminta tai toiminnan seurauksena syntynyt tuote voidaan muuntaa toiseksi. Maalaus voidaan muuntaa eli transferoida musiikiksi, jalkapallopeleiksi raportiksi, saksalainen satu englantilaiseksi proosaksi. Translaatio on ensisijaisesti verbaalisen toiminnan muuntamista verbaaliseksi toiminnaksi. Tietyn joukon i merkit voidaan muuntaa saman joukon ekvivalenteiksi merkeiksi. Ne voidaan kuitenkin myös muuntaa toisen merkkijoukon j merkeiksi. Kääntäminen on edellisten erikoistapaus. (Reiß & Vermeer 1984, 22–24.)

Toiminnalla on Vermeerin määritelmässä aina päämäärä, ja koska kääntäminen on toimintaa, kääntämisellä on aina oltava päämäärä ja tavoite (skopos).

3.2.1 Skopos

Perinteisillä käännteorioilla on kolme ominaisuutta: kääntäminen on kahden kielen välillä tapahtuvaa toimintaa, kulttuuriset ilmiöt ovat vaikeusastetta lisääviä tekijöitä ja funktion muuttumista tai muuttamista ei pohdita, Vermeer katsoo. Hänen mukaansa johdonmukainen seuraus perinteisten teorioiden

kaksivaihemallista on sen johtaminen konekäännökseen, kunhan tekstien transkoodaus-säännöt ensin selvitetään.

Vermeer kuitenkin pyrkii uuteen teoriaan, joka huomioisi kulttuurisen ulottuvuuden, perustelisi sen, mitä käännetään ja miten käännetään, ja tekisi kääntäjät tietoisiksi ja johdonmukaisiksi aktoreiksi. Kääntäjä on se, joka päättää kannattaako tietty teksti kääntää ja miten se tulisi kääntää.

Kreikankielinen sana *skopos* tarkoittaa päämäärää, tarkoitusta ja tavoitetta. Käännöksiä arvioitaessa on aina kysyttävä: *kenen* kannalta hyvä käänнос? Yritän luonnehtia lyhyesti Vermeerin skopos-teoriaa. Sen lähtökohta on siinä tosiasiasa, että teksti on osa kulttuuriaan, kuten yllä on painotettu. Siten tekstin sisältämät elementit saavat arvonsa ja merkityksensä kulttuurinsa taustaa vasten eli ne asettuvat kulttuurista "taustakoordinaatistoa" vasten ja saavat siten paikkansa. Jos tietty teksti transkoodataan toiseen kulttuuriin, sen elementtien arvo muuttuu, koska elementtien kulttuurinen tausta muuttuu. Jos halutaan, että lähde- ja kohdetekstien vaikutus on mahdollisimman lähellä toisiaan, tekstiä joudutaan muokkaamaan toisenlaiseksi. Jotta muokkaus olisi tarkoituksenmukaista, on tiedostettava ja eksplikoitava se, mihin tekstillä pyritään.

Se, että käänöksessä kiinnitetään huomiota kohdeyleisöön, ei tietysti ole uusia ajatus. Ei liiemmin sekään, että tekstin sanoman säilyttämiseksi muotoa on muutettava. Sen tiesi jo Nida. Sitä, että on kysyttävä, kenelle käännetään, painottavat myös Hönlig ja Kußmaul (Stolze 1994, 127). Vermeer eroaa muista sinä, että hän ei ainoastaan huomioi kohdetekstin tärkeyttä, vaan antaa sille ja sen skopokselle keskeisen aseman.

Olennaista on se, että jokaisella tekstillä on Vermeerin määritelmän mukaan jokin tavoite tai päämäärä, sillä jokaisella toiminnalla on tavoite, ja teksti on toiminta (Vermeer 1989a, 111). Tavoitteellisuus kohdistuu (1) koko käännosprosessiin, (2) sen tulokseen eli translaattiin tai (3) tapaan, jolla käännetään (emt. 102). Vermeerin pyrkii teoriallaan yleisyyteen: jokaisella käänöksellä on skopoksensa ja kääntäjällä on skopoksensa, oltiin tästä tietoisia tai ei. Se, että joku perinteisen käännostavan mukaan haluaa uskollisesti kääntää sen, mitä lähdetekstissä "lukee", sekin on aivan selvä skopos, Vermeer katsoo (emt. 111). Kääntäjä ei välttämättä aina ole täysin tietoinen toiminnastaan. Tästä huolimatta kääntäjä kääntää vaistomaisestikin Thomas Mannin Buddenbrookit sivistyneelle lukijakunnalle: skopos on siis olemassa (Reiß & Vermeer 1984, 85). Vermeerin pyrkimys on tehdä kääntäjät

tietoisiksi toiminnasta. Edellä selostetusta seuraa, että Vermeerin käännteorian teeseistä ensimmäinen on:

(1) TRANSLAATTI = f (skopos)

Translaatti on skopoksensa funktio. Koska se on teeseistä ensimmäinen, muut vaatimukset ovat sille alisteisia. Koska tämä on Vermeerin teorian ydinkohtia, kertaan vielä sen sisältöä. Jokaisella tekstillä on funktio tai sillä voidaan tulkita olevan funktio. Kohdetekstin on ennen muuta toimittava tietyissä tilanteissa (Vermeer 1989a, 116). Skopos on aina olemassa, oltiin tästä tietoisia tai ei, myös niillä, jotka pyrkivät mukailemaan lähdetekstiä mahdollisimman tarkasti ja uskollisesti, on aivan selvä skopos eli pyrkimys. Nyt tarkoituksena on, että kääntäjä olisi paitsi tietoinen skopoksestaan, myös johdonmukainen sen toteuttamisessa (emt. 117). Yhden tekstin eri osilla voi olla erilaisia skopoksia, mutta Vermeer katsoo, että kokonaisuutena tekstillä on sittenkin yksi tavoite ylitse muiden (emt. 126). Vermeerin teorian sisällä skopoksen muuttaminen on legitiimiä, ja skopoksen muuttuminen jossain muodossa on pikemminkin sääntö kuin poikkeus.

Kun skopos on tällä tavalla asetettu keskiöön, muut Vermeerin teesit seuraavat ensimmäisestä ja löytävät siten paikkansa.

3.2.2 Informaatiotarjous

(2) TRANSLAATTI = IT_K (IT_L)

on Vermeerin teeseistä toinen, eli translaatti on kohdekielinen informaatiotarjous lähdekielisestä informaatiotarjouksesta. Tässä näkyy suhteellisuus-ajattelu, jonka mukaan – sinänsä ihan oikein – ihmisen tulkinnassa realisoituu vain osa tekstin tulkintamahdollisuuksista. Ihminen tulkitsee omista lähtökohdistaan käsin ja on selektiivinen.

Vermeerillä translaation raja menee muuten siinä, että kääntämiseen liittyy muodossa tai toisessa lähdeteksti. Lähdeteksti tarkoittaa valmista, kirjoitettua tekstiä tai lähdekielisen tarvitsijan kanssa käydyn keskustelun yhteydessä ranskalaisin viivoin tehtyjä muistiinpanoja. Kohdeteksti on se, mitä kääntäjä

asiantuntijana translatorisen toiminnan (ks. Holz-Mänttari) puitteissa tuottaa kommunikoidakseen kohdekielisen partnerin kanssa (Vermeer 1989a, 75.) Jos kääntäjä hylkää lähdetekstin mutta laatii tarvittavan kohdetekstin, kyseessä ei Vermeerin mukaan ole translaatio tai translaatti, mutta kylläkin translatorinen toiminta (emt. 79–80). Tässä siis menee raja.

Miksi lähde- ja kohdeteksti ovat Vermeerille informaatiotarjouksia? Vastaus on tavallaan annettu jo siinä, mitä on sanottu hänen käsityksestään tieteestä, toiminnasta, kielestä, kulttuurista ja tulkinnasta. Informaatiotarjous liittyy ensinnäkin hänen viestinnälliseen relativismiinsa, jonka mukaan ihminen tulkitsee omista lähtökohdistaan käsin, joten enintään, mitä ihminen viestinnässä voi tehdä, on tehdä viestinnällinen "tarjous". Toiseksi Vermeer haluaa teorian kattavan ei-verbaalin aineksin, joka sisältyy informaation käsitteeseen.

Aikaisemmat mallit ovat Vermeerin mukaan käsitelleet ei-verbaalista ainesta vain vähän. Vermeer katsoo, että tällaiset osateoriat sanovat kulttuuristen ilmiöiden olevan käännosten yhteydessä vaikeusastetta lisääviä tekijöitä, joiden perusteella käännos voi täyttää tehtävänsä vain osittain. Yleisen käännosteorian tulisi kattaa myös ei-verbaali aines, hän katsoo. (Reiß & Vermeer 1984, 44–45.)

Onko informaatiotarjous-määritelmä liian löyhä? Onko kaikki tekstin sisältämä informaatio saman arvoista, eikö tekstistä olisi kyettävä eristämään jokin ydinsanoma, jonka ympärille teksti rakentuu, ydinajatus, joka jäsentäisi koko viestiä? Tätä Vermeer ei kiellä, päinvastoin, hän katsoo lähdetekstin sisältävän niin paljon tulkinnallisia mahdollisuuksia ja ulottuvuuksia, ettei kääntäjä millään pääsee edes kaikkiin käsiksi, vielä vähemmän hän kykenee välittämään kaikkea käännoksessa. Tässä yhteydessä on muistettava, ettei Vermeer kuitenkaan katso käännoksen saavan aikaan vähemmän kuin lähdeteksti, vaan jotain toisenlaatuista. Lähdetekstin tulkinta sellaisenaan ei kuitenkaan ole skopos-teorian keskiössä. Keskeistä on skopoksen kannalta olennainen aines. Ylipäänsä Vermeer ei keskity lähdetekstiin, vaan kohdetekstiin.²

---

²Toisessa yhteydessä Vermeer (1993, 110), arvioidessaan erilaisia raamatunkäännöksiä, kritisoi käännoksiä tietoisesta kristillistämisestä, eli siitä, ettei ole etsitty lähdetekstin alkuperäistä merkitystä, vaan käännoista, joka sopisi kristilliseen dogmiin. Mutta juuri tämänhän hänen käännosteoriansa periaatteessa sallii, kun siinä lähdeteksti on suhteellinen informaatiotarjous, josta on muodostettava koherentti, esimerkiksi kristillistetty, translaatti. Mitä tulee itse raamatunkäännosten väitettyyn heikohkoon laatuun, niin Vermeer harjoittaa sittenkin enemmän Raamatun kuvaamien historiallisten tapahtumien todenperäisyyden kritiikkiä kuin

Herää kysymys, eikö suhteellisuuden rajoitukset koske samalla tavalla lähde- ja kohdetekstiä? Molemmat ovat informaatiotarjouksia. Jos lähdeteksti on suhteellinen kokonaisuus, eikö sama päde kohdetekstiin? Jos suhteellisuus koskee kohdetekstiä, miten se voi silloin olla tarkasti skopoksensa mukainen? Eikö arvio "skopokseensa nähden tarkka tai onnistunut" ole yhtä lailla suhteellinen? Vaikka translaatti on Vermeerille kohdekielinen informaatiotarjous lähdekielisestä informaatiotarjouksesta, lähde- ja kohdekielisten tekstien ekvivalenssivaatimus ei vähene, hän katsoo (Reiß & Vermeer 1984, 79). Lähde- ja kohdetekstin suhteesta seuraavassa.

3.2.3 Lähde- ja kohdetekstin suhde

Translaatin kannalta oleellisin on sen skopos. Lisäksi translaatti on kohdekielinen informaatiotarjous lähdekielisestä informaatiotarjouksesta. Tärkeysjärjestyksessä seuraava vaatimus on, että

- (3) TRANSLAATTI = yksisuuntaisen toiminnan tulos, eli takaisin kääntäminen ei johda alkutilanteeseen; lisäksi translaatti, vaikka onkin $IT_K(IT_L)$, simuloi LT:n muotoa ja funktiota**
- (4) TRANSLAATTI = itsessään koherentti**
- (5) TRANSLAATTI = lähdetekstiin nähden koherentti.**

Jos väitetään, ettei Vermeer vaadi uskollisuutta lähdetekstille, silloin olisi ensin tarkennettava, mitä lähdetekstillä tarkoitetaan. Olen erottanut skopos-teorian teesit käsittelyn takia toisistaan, mutta juuri käsiteltävien teesien kohdalla on muistettava, että ne ovat aikaisemmille teeseille alisteisia. On siis totta, että Vermeer vaatii lähde- ja kohdetekstien välille koherenssia. Lähdeteksti on kuitenkin sitä, mitä se Vermeerin "paradigman" sisällä tarkoittaa: informaatiotarjous, jonka tulkintaa jäsentyy skopoksesta käsin.

Teesi 3 kuvaa ensisijaisesti sitä, miten kääntäminen pääosiin ymmärretään omassa läntisessä kulttuuripiirissämme. Translaatin tulee sen mukaan kaikilla tasoilla pyrkiä funktionaalisesti ja muodollisesti niin lähelle lähdetekstiä kuin translaatin

---

varsinaisesti käännösten arviointia. Hänen väitteensä eivät ole kuitenkaan vakuuttavia. Sen myötä käänöskritiikiltä putoaa osittain pohja.

tarkoitus sen sallii. Teesiä 3 Vermeer ei korosta myöhemmissä julkaisuissa (1989a). Sen voidaan ymmärtää sisältyvän edeltäviin teeseihin: jos tarkoitus on mukailta lähdetekstin rakenteita, silloin se on tietoisesti nimettävä skopokseksi.

Kohdetekstin koherenssi on tärkeämpi kuin tekstien välinen. Miksi? Koska vasta ymmärrettävä kohdeteksti tekee vertailun lähdetekstiin mahdolliseksi (Reiß & Vermeer 1984, 114). Kun samalla muistamme, että kohdetekstikin on informaatiotarjous, ymmärrämme, ettei ihanteellista käännöstä sellaisenaan ole Vermeerin mukaan olemassa (Reiß & Vermeer 1984, 113).

Seuraavaksi tekstien välinen koherenssi. Jos teesit 1 ja 2 otetaan vakavasti, millaista vertailu silloin on luonteeltaan? Jos toimeksianto on selkeä ja siten myös skopos määritelty, silloin voidaan myös sanoa, missä määrin lähdetekstiä otetaan osaksi translatorista toimintaa (Vermeer 1989a, 136). Toisin sanoen lähde- ja kohdetekstiä ei ilmeisesti voi "noin vain verrata" ilman että skopos on määritelty. Ilman skoposta tekstien välisen koherenssin arvioiminen näyttäisi mahdottomalta. Tässä Vermeer mielestäni hieman väistää kysymystä, toisaalta hän on johdonmukainen oman teoriansa sisällä. Lähde- ja kohdetekstien välistä koherenssia ei voi arvioida ilman skoposta. Käytännön yksittäiset sananvalinnat ja muut mikrotekstuaaliset ratkaisut ovat ainakin vielä (1989) käänntäjän subjektiivisen ja intuitiivisen arvioinnin varassa, Vermeer katsoo (emt. 136–137). Skopos-lähestymistapa yleisenä teoriana ei pysty eikä sen tarvitse vastata yksittäisiin käännösongelmiin. Kielitiede voi jälkeinpäin, eli kun translaatti on jo laadittu, tutkia, minkälainen suhde lähde- ja kohdetekstin välillä on. Kielitiede ei Vermeerin mukaan voi kuitenkaan kertoa, miten pitäisi käänntää. Ei skopos-teoriakaan, kun kysytään mikrotekstuaalisia ratkaisuja. Niitä on etsittävä aivotutkimuksen, psykologian ja psykologisen toimintateorian tuloksista. Ei translatologiasta. (Vermeer 1989a, 31–32.)

3.2.4 Reißin faktorimalli ja tekstityypit

Teos *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie* on Reißin ja Vermeerin yhdessä julkaisema. Kuitenkin esimerkiksi Stolzen (1994, 166) mukaan vaikuttaa siltä, että Reiß on selvästikin laatinut kirjan jälkimmäisen osan. Tarkoitus on tutkia Vermeeriä, mutta viitataan lyhyesti Reißin osuuteen ja siihen jännitteeseen, joka kirjan alku- ja loppuosan välillä mielestäni vallitsee.

Reißin faktorimalli sisältää kaavion käänntämisen tekijöistä. Näihin kuuluvat keskeisesti käänntäjä, lähettäjä, vastaanottaja, teksti, tekstityyppi, tekstilaji, konteksti

ja kulttuuri. Tekijät muodostavat verkoston, joka määrää kohdetekstin tuottamista. Stolzen (1994, 166) huomio on paikalleen, kun hän sanoo Vermeerin yleisen käännosteorian ja Reißin kaavion välisen yhteyden jäävän epäselväksi.

Vermeerin teoria ei sinänsä kiellä pyrkimystä ekvivalenssikriteerien muotoilemiseen Reißin tapaan – kunhan skopos on selvä – mutta sen yleisasenne on mielestäni selvästi kohdetekstipainotteisempi. Reiß ottaa ikään kuin askeleen taaksepäin antaen lähdetekstille enemmän painoarvoa, ja koko yritys edes löytää ekvivalenssikriteerejä on jo perusasenteeltaan toinen kuin Vermeerin teoria.

Reißin käsite tekstityyppi, johon kuuluu kolme varsinaista tyyppivaihtoehtoa – informatiivinen, ekspressiivinen ja operatiivinen – on hänen mukaansa universaali viestinnän perusfunktio. Jokainen teksti on enemmän tai vähemmän onnistunut tietyn tekstityypin ilmentymä. Reißin mukaan on jopa niin, että tekstin kirjoittaja päättää ennen kirjoittamista, minkä tekstityypin mukaiseksi hän muotoilee tekstinsä. Lisäksi on olemassa neljäs tyyppi, niin sanottu multimediaalinen tyyppi, jossa realisoituvat kolme muuta.

Reiß käsittelee esimerkkien avulla kysymystä ekvivalenssista ja pohtii tekstilajin käsitteen tarpeellisuutta käännoستieteessä. Pohdinta on mielestäni oivaa ja osuvaa sinänsä, ongelma on se, että sen suhde Vermeeriin jää epäselväksi, vähintäänkin jännitteiseksi.

Reißin ja Vermeerin osioiden suhde jää epäselväksi. Reiß viittaa vain harvoin Vermeerin käsitteisiin skopos ja informaatiotarjous, ja viitattaessakin suhde vermeeriläiseen lähestymistapaan jää hataraksi. Tärkein ero on siinä, että Reiß kaikesta huolimatta arvostaa lähdetekstiä Vermeeriä enemmän, jopa niin, että hän sanoo sen olevan kaiken mittapuun (Reiß 1990). Vermeerille taas lähdetekstiä sinänsä ei ole, kuten on moneen kertaan mainittu.

3.3 Uusi paradigma?

Tutkielman ratkaiseva kysymys koskee Vermeerin (ja Holz-Mänttärin) käännosteorian paradigmaattisuutta. Edustaako Vermeer edellä kuvatun perusteella uutta paradigmaa?

Mielestäni Vermeerin käännosteoria täyttää uuden paradigman tunnusmerkit. Ensinnäkin hän ottaa käyttöön uutta termistöä, tai vanhaa, jolle antaa uuden

sisällön. Tämä tapahtuu osaksi uuden teoreettisen otteen signaloimiseksi, osaksi siksi, että vältettäisiin vanhoista käsitteistä johtuvia vääriä mielikuvia. Tietysti syynä on myös se, että pyritään taloudelliseen kielenkäyttöön yläkäsitteen kuten translaatio avulla. Uusi termistö ei tietysti automaattisesti merkitse, että sen avulla rakennettu teoria olisi uusia paradigma. Vermeerin tapauksessa sisältö on kuitenkin uusia osia ja uuden jäsentelyn sisältävä.

Toiseksi Vermeerin teoria on siinä mielessä paradigmanomainen, että se on teoria, joka määrittelee koko kääntämisen käsitteen ja prosessin uudella tavalla. Translaatiosta tulee vastuuntuntoista ja tavoitteellista toimintaa. Kääntäjän on eksplikoitava se, mihin hän käännöksellään pyrkii. Translatologian kohde (ontologia) määritellään uudelleen niin, että esimerkiksi mikrotekstuaaliset ratkaisut delegoidaan psykologialle ja aivotutkimukselle. Aikaisemmat teoriathan ovat jossain määrin pyrkineet antamaan ratkaisuja myös mikrotekstuaalisiin kysymyksiin. Vermeer muotoilee translatologialle yhden perusteorian, jota sovelletaan kaikkeen kääntämiseen. Tämä paradigmaattinen kohteen uudelleenmäärittely yrittää samalla olla niin kattava, että skopos-teoria sulkee sisäänsä myös vanhan teorian. Toisin sanoen se, joka kääntää "perinteisellä" tavalla, hänelläkin on tietty skopos.

Kuhn painottaa sitä, että uusi ja vanha teoria ovat yleensä yhteismitattomia. Yhteismitattomuus voi johtua siitä, että tutkimuskohde nähdään uudella tavalla (ontologia). Yllä painotin jo sitä, että Vermeer on määritellyt translatologian kohteen uudella tavalla. Yhteismitattomuus voi johtaa myös siihen, että eri teorioiden kannattajat tarkoittavat puhuessaan hieman eri asioita. Käsitteet eivät merkitse enää samaa. Tällaista eri leirien ohipuhumista syntyy käännöstieteessä siitä, että kääntäminen eli translaatio ymmärretään uudesta paradigmasta johtuen eri tavalla. Translaatio ei vastaa vanhaa aikaisempaa käsitystä kääntämisestä. Lähde- ja kohdetekstikään eivät merkitse ihan samaa. Edelleen käsitteet kuten uskollisuus ja ekvivalenssi tarkoittavat eri asioita. Vermeerille uskollisuus on uskollisuutta asetettuun skopokseen nähden.

Jos yhteismitattomuuden ja paradigmaattisuuden mieli kiistää, Vermeerin skoposajattelu olisi nähtävä ainoastaan vanhan teorian uutena ulokkeena tai tarkentavana lisänä. Sopsisiko se sellaiseksi? Voitaisiinko se nähdä osana perinteistä teoriaa? Mielestäni siinä joudutaan vaikeuksiin, sillä perinteiset mallit arvioivat tavalla tai toisella käännöstä *ensisijaisesti* lähdetekstin avulla kun taas skopos-teoria arvioi sitä asetettujen tavoitteiden ja toimeksiannon näkökulmasta. Lähdeteksti ei merkitse molemmille samaa. Skopos-teoriassa lähdeteksti on informaatiotarjous,

joka tulkitaan ja hyödynnetään asetetun skopoksen mukaisesti. Perinteisessä mallissa lähdetekstin status on toinen. Kun perinteiseltä pohjalta kohdetekstiä aletaan verrata lähdetekstiin – ilman että skoposta on spesifioitu – skopos-teoriaa lähtökohtanaan pitävä joutuisi ilmoittamaan, että arviointi on mahdoton suorittaa ilman skoposta ja ettei lähdetekstiä yksiselitteisesti annettuna merkitysten "kokonaisuutena" on olemassa. Tässä törmätään nähdäkseni yhteismitattomuuteen. Tässä paljastuu konkreettisesti uuden ja vanhan ero. Siksi mielestäni on luontevampaa luokitella Vermeerin skopos-teoria omaksi paradigmaksiksi.

Edellä sanottu ei sulje pois sitä tosiasiaa, että Vermeerin teoria on kudottu aineksista, jotka eivät sinänsä ole uusia, kuten toimintateoria ja sen painottaminen, kenelle käännetään eli sen tilanteen huomioon ottaminen, jossa teksti vastaanotetaan. Toimintateoria esiintyi jo 70-luvun lingvistiikassa, ja Austinin puheaktiteoria jo 60-luvulla. Sen painottaminen, *kenelle* käännetään, on ollut esillä Hönigillä ja Kußmaulilla (Stolze 1994, 127). Mutta Vermeer nitoo palaset sillä tavalla yhteen, että pidän sitä uudenlaisena paradigmana, joka murtaa perinteisen näkemyksen lähde- ja kohdetekstin suhteesta.

Puhuuko Vermeer omasta teoriastaan uutena paradigmana? Perustellessaan sitä, miksi hän käyttää uudenlaista terminologiaa, hän sanoo, että uudet paradigmat käyttävät uutta terminologiaa tai vanhaa uudessa merkityksessä (Reiß & Vermeer 1984, 4). Hän puhuu teoriastaan modernina (1989a, 51), ja hän on määritellyt translatologian alan tavalla, joka on uusi. Myös translaation hän on määritellyt uudelleen. Lisäksi hän kutsuu skopos-teoriaa omaksi teoriakseen (emt. 99) ja pitää sitä luonnollisesti toistaiseksi parhaana teoriana. Puhe omasta skopos-teoriasta täytynee tulkita siten, että hän pitää sitä erilaisena, aikaisemmista erottuvana teoriana.

Lopuksi käsittelen lyhyesti kysymystä siitä, minkälaista vastakaikua Vermeerin teoria on saanut. Paradigma ei käsitteenä merkitse ainoastaan uutta, teoreettisesti pätevää näkökulmaa. Jotta teoria voi saada uuden paradigman aseman, tietyn tieteenharjoittajien joukon on asetettava sen taakse. Paradigma on siis myös sosiaalinen tai tieteensosiologinen käsite. Vermeerin teorian tieteensosiologiset vaikutukset ovat paradigmaattisen kokonais kuvan saamiseksi laajemman tutkimuksen arvoisia. Tämän tutkielman puitteissa en voi kuin viitata asiaan. Vermeerin asema yhtenä johtavista toimintateoriaan nojaavista käännösteoreetikoista on kiistaton, Chesterman katsoo (Chesterman 1989, 173). Käännöstieteessä tapahtunut uudelleensuuntaus ja -organisointumisen, jonka hedelmää esimerkiksi *Handbuch Translation* on, on saanut paljon vaikutteita

Vermeerin (ja Holz-Mänttärin) töistä. Tämän huomaa erityisesti niistä määritelmistä, joita kääntämisestä ja lähde- ja kohdetekstistä annetaan. Snell-Hornbyn, Hönigin, Kußmaulin ja Schmittin toimittama käsikirja ei kuitenkaan seuraa varauksetta Vermeeriä. Skopos-teorian vaikutus näkyy kyllä. Kuitenkaan sitä ei ole nostettu erikoisasemaan. Pikemminkin se esitellään erillisenä, itsenäisenä mallina. Paradigman sosiologiselta kannalta tämä herättää kysymyksiä siitä, missä määrin on olemassa vermeeriläiseen paradigmaan sitoutuvaa tiedeyhteisöä. En väitettä sellaista ole, tahdon herättää kysymyksen, joka on paradigman kokonaiskuvan kannalta tärkeä. Kuitenkin se, että Vermeerin skopos-teoria esitellään Handbuch Translationen kaltaisessa teoksessa erillisenä, omana teorianaan, toisaalta vahvistaa väitettäni, että Vermeerin käännosteoria on aidosti uusi paradigma, joka poikkeaa muista. Se poikkeaa juuri siinä, että se määrittelee lähde- ja kohdetekstin suhteen uudella tavalla ja selittää kaiken kääntämisen yhden perusteorian avulla.

3.4 Arviointia

Tämän tutkielman tarkoituksena on etsiä vastausta kysymykseen, onko Vermeerin teoria ja onko toisaalta Holz-Mänttärin teoria luokiteltavissa uudeksi paradigmaksi. Teorioiden hyvyden tai tieteellisyyden arviointi ei ole varsinainen tehtäväni, joskin näitä kahta asiaa, eli teorian tieteellisyyttä ja paradigmaattisuutta, tuskin voidaan täysin erottaa toisistaan, sillä sen mikä mieltä olla uusi paradigma, on tietysti oltava tieteellisesti hyväksyttävä. Analysoituani Vermeerin teorian paradigmaattisuutta sanon siis pari arvioivaa sanaa. Paradigma ratkaisee sellaisenaan tiettyjä ongelmia, se selittää uusia dataa, mutta uusi paradigma ei Kuhnin mukaan selitä kaikkia dataa. Avoimia kysymyksiä jää tai niitä syntyy.

Vermeerin tavoitteena on antaa tekstin tuottamiseen ja kohdetekstin muotoiluun liikkumavaraa, jotta teksti voisi optimaalisella tavalla palvella tiettyä päämäärä, jonka sille asettaa joko kääntäjä tai toimeksiantaja. On epäilemättä totta, että ilmeisesti tietoisesti eksplikoitua skopos-teoriaa kääntäjä muodostaa mielessään tekstile jonkinlaisen päämäärän, vaikka tämän päämäärän ei tarvitse olla täysin yksiselitteinen. Yhdellä tekstillä voi kaikeksi olla useampiakin päämääriä.

Kohdetekstipainotteisuudessaan Vermeer erottaa lähde- ja kohdetekstit kuin kahdelle eri alukselle, jotka eivät ole suoraan kytketty toisiinsa. Lähdeteksti-alus lähettää sanomaa, dataa, mutta se on informaatiotarjousta. Kohdeteksti-aluksella tästä informaatiosta voidaan muotoilla omia tarkoituksia ajatellen mahdollisimman hyvä teksti. Kun Vermeer on näin erottanut tekstin maailmat

toisistaan riippumattomasti kelluville aluksille (Vermeerin mahdolliset maailmat), hän voi mielestäni myös kiertää ainakin teoreettisesti kysymyksen lähdetekstin tulkinnan ongelmasta ja vaikeudesta. Hän painottaa sitä, että kääntäjä kyllä lähtee liikkeelle tulkitusta tekstistä ja että tulkintamahdollisuuksia on monia. Hän ei kuitenkaan lähde teoretisoimaan tulkinnan ongelmaan sen enempää, ja tähän hänen funktionaalinen mallinsa antaa hänelle ikään kuin mahdollisuudenkin, koska lähdeteksti on vain informaatiotarjous, täynnä mahdollisia tulkintoja. Riittää että saan siitä sen verran informaatiota ja sillä tavalla tulkittua tietoa, kuin omien päämäärieni kannalta on tarpeellista. Suurin mielenkiinto kohdistuu kohdetekstiin. Lähdeteksti on raaka-aine, kohdeteksti itse tuote.

Kun lähde- ja kohdeteksti on metodologisesti erotettu toisistaan niin, että pääkysymyksenä ei ole se, kuinka lähdetekstiin nähden vapaasti tai uskollisesti on käännetty, perinteisestä vaikeasti ongelmasta selittää käännöksen uskollisuuden astetta on vapauduttu. Probleema käännöksen uskollisuudesta klassisessa mielessä vältetään. Ongelma pulpahtaa kuitenkin esiin toisessa kohdassa teoriaa. Teoriahan vaatii nyt, että käännös on skopoksen eli tavoitteen kannalta mahdollisimman hyvä. Ongelma on, milloin käännös sitten on tavoitteen kannalta mahdollisimman hyvä? Mikä on sen skopos-uskollisuus? Voidaanko tätä mitata? Entä milloin teksti on skopoksensa mukainen? Vermeer joutuu myöntämään, että käytännön yksittäiset sananvalinnat ja muut mikrotekstuaaliset ratkaisut ovat ainakin vielä (1989) kääntäjän subjektiivisen ja intuitiivisen arvioinnin varassa (1989a, 136–137). Paradigmaattisuus tulee tässäkin selvästi esiin. Vanhan paradigman kannattaja voisi huomauttaa, että vanhan teorian puutteista huolimatta siinä yritetään antaa jotain kouriintuntuvaa siitä, miten käytännössä käännetään ja voidaan kääntää – aina yksityiskohtia myöten. Skopos-paradigman näkökulmasta se on jo perusteiltaan ristiriitaista, se on jo määritelmällisesti poissuljettua. Vermeerhän katsoo, ettei kielitiede voi muuta kuin jälkeinpäin todeta, minkälainen suhde lähde- ja kohdetekstin välillä on. Toisin sanoen, se mihin vanha teoria tai vanhat teoriat pyrkivät, on uuden paradigman näkökulmasta per definitionem mahdotonta.

4 HOLZ-MÄNTTÄRI

4.1 Lähtökohdat

Kun tutkitaan tietyn teorian paradigmaattisuutta, silloin tieteellisten lähtökohtien tarkastelu on erityisen tärkeää ja paljastavaa. Tieteelliset lähtökohdat ovat useasti monien aineiden yhdistelmä, joten ainesosien jäljittäminen ei aina ole helppoa,

kuten Vermeerin kohdalla kävi ilmi. Jokainen rakentaa enemmän tai vähemmän jo olemassa olevan varaan. Yhdistelmä, synteesi, voi tietysti olla uusi ja omintakeinen. Holz-Mänttari käyttää käännosteoriassaan aika paljon uutta termistöä. Käyn aluksi läpi muutamia niistä. Holz-Mänttärin teorian tarkastelu perustuu ensisijaisesti hänen teokseensa *Translatorisches Handeln*.

4.1.1 Käsitteistä

Holz-Mänttärin käännosteoria on teoria translatorisesta toiminnasta, joka kattaa kääntäjän työhön liittyvät yhteyshenkilöt, toimeksiantajan, lähdetekstin laatijan jne. Nämä henkilöt ovat aktoreita eli toimijoita. Kuten Vermeerillä, kääntäminen ja tulkkaus on translaatiota, tuote on translaatti. Tekstit, kuvat ja sävelet ovat viestinkantajia (*Botschaftsträger*). Holz-Mänttari käyttää ilmiöiden ja toiminnan jäsentämiseen ja kuvaukseen systeemiteoriaa eli kybernetiikkaa, joten käsitteet elementti, relaatio, verkosto, järjestelmä, kokonaistavoite ja takaisinsyöttö esiintyvät hänellä useasti.

Holz-Mänttärin käännosteoria lähtee siitä, että toiminnalla yleensä on kokonaistavoite. Tavoitteen saavuttamiseksi yksilön on joskus toimittava yhdessä muiden kanssa, hänen on tehtävä yhteistyötä. Yhteistoimintaa on koordinoitava. Koordinointiin käytetään viestintää. Viestin välittämiseen käytetään viestinkantajia. Jos viestintä ei kieli- ja kulttuurimuurista johtuen onnistu, tarvitaan tällaiseen viestintää erikoistunutta henkilöä: translaattoria. Tämän lyhyehkön esittelyn jälkeen siirryn Holz-Mänttärin käsitykseen tieteestä.

4.1.2 Tiede

Holz-Mänttari ja Vermeer katsovat pyrkimystensä olevan yhdensuuntaiset (Holz-Mänttari 1984, 5). Toisaalta Vermeerin mallin on katsottu olevan osa Holz-Mänttärin laajempaa teoriaa (Vermeer 1989b, 173). Tieteenfilosofisilta lähtökohdilta ne kuitenkin poikkeavat hieman toisistaan. Painotuseron voi huomata ainakin tieteellisen ihanteen tähtäyspisteessä akselilla humanistis-hermeneuttinen–luonnontieteellisen eksakti. Vermeer kulkee ensimmäisen suuntaan, kun taas Holz-Mänttärin ihanne on ainakin piirun verran enemmän kohti eksaktin suuntaan. Tämä näkyy pyrkimyksessä analysoida kääntäjän toimintaa ohjaavia tekijöitä analyttisesti ja, mikäli mahdollista, objektiivisesti. Analyysin avulla Holz-Mänttari katsoo voitavan arvioida, missä määrin toiminta – translatorinen toiminta – on

onnistunutta (Holz-Mänttari 1984, 162). Kun translatorinen toiminta on analysoitu ja kun tietyn toiminnan tavoite on eritelty, silloin voidaan myös seurata, missä määrin tavoite todella saavutetaan (Holz-Mänttari 1986). Tieteenihanteeltaan samansuuntaisena on nähdäkseni tulkittava myös systeemiteorian soveltaminen analyysissa (emt. 84).

Holz-Mänttari pyrkii translatorisen toiminnan kuvaamiseksi hahmottamaan toiminnan kokonaisvaltaisesti. Hänelle yksilöiden toiminta on toimintaa yhteiskunnassa ja ymmärrettävissä sen taustaa vasten. Monisyisen toiminnan ja toimijoiden kokonaisuuden kartoittamiseksi hän käyttää kyberneettisen verkoston käsitettä (emt. 163). On selvää, että pyrittäessä ymmärtämään toimintakokonaisuuksia on katsottava asiaa niin, että huomioidaan yhteiskunta ja sen instituutiot. Toisaalta voidaan huomauttaa, että holistinen lähtökohta yhteiskuntatieteissä ei ole ainoa mahdollinen. Ne, jotka painottavat yksilöä pikemminkin kuin yhteisöä, katsovat, että yhteiskunta ei ole millään muodoin enemmän kuin osiensa summa. Heidän mukaansa ei ole sosiaalista todellisuutta, joka eläisi omaa elämäänsä, vaan yhteiskunta on sitä, mitä sen yksilöt ovat. Holz-Mänttärille toiminta ja toimijat muodostavat kyberneettisen verkoston. Kybernetiikka on lähtöisin matemaattisen optimoinnin maailmasta. Tästäkin syystä Holz-Mänttärin tieteenihanne on mielestäni Vermeeriä hieman enemmän suuntautunut eksakteja tieteitä kohti. On mielenkiintoista, että sekä Vermeer että Holz-Mänttari tarkastelevat translaatiota toiminnan kautta mutta ovat tieteenihanteissaan mainitulla tavalla eri kannalla.

Holz-Mänttari ei ole yhtä relativistinen perusasennoitumisessaan kuin Vermeer. Hän kyllä puhuu lähdetekstin, -kulttuurin ja -kielen "maailmasta" suhteessa kohde"maailmaan", mutta mainitut "maailmat" eivät atomisoidu merkityksissään, vaan analysoimalla niitä tietoisesti ja systemaattisesti niistä voidaan hankkia perusteltua ja jäsenneiltyä tietoa. Analysoimalla kohteen rakennetta ja funktiota täsmällisesti sen olennaiset tekijät hahmottuvat, Holz-Mänttari katsoo. Vaikka siis inhimillinen kulttuuri kaikkine viestinnällisine ja toiminnallisine ilmiöineen onkin mitä monimutkaisin, Holz-Mänttari ei heittäydy relativismiin. Toiminnan käsitteessä hän nojaa Rehbeiniin (johon tosin nojaa myös Vermeer) (Holz-Mänttari 1984, 28). Rehbeinin lähtökohtana taasen on von Wrightin käsite toiminnasta (emt. 28). von Wright edustaa analyttistä filosofiaa, joten aivan hermeneutiikan suuntaan tieteenkäsitys ei näin ollen voine olla kallellaan, kuten jo yllä huomautin. Vaikka siis sekä Vermeer että Holz-Mänttari ammentavat Rehbeinilta, tulos ei ole aivan sama. Tämä johtuu tietysti siitä, että he ammentavat myös monista muista lähteistä.

Holz-Mänttärin kiinnostus ja viittaukset aivotutkimukseen tukevat myös näkemystä eksakteihin tieteisiin suuntautumisesta. Aivotutkimukselta hän toivonee uutta vahvistusta translatoilogialle sekä empiiristä pohjaa. Hän ei tässä suhteessa toki ole ainoa käännöstieteilijä. Stolzen (1994) mukaan käännöstieteessä tapahtui 80-luvulla käänne kohti kognitiota. Alettiin tutkia, mitä kääntäjän päässä tapahtuu. Holz-Mänttari on arvioinut muun muassa aivotutkija Bergstömin tuloksia translatoilogian näkökulmasta. (Holz-Mänttari 1988.) Tällainen eksaktien tieteiden “taustatuki” otetaan kaiketi kiitollisena vastaan ihmistieteissä, vaikka toisaalta humanistisilla aloilla monesti siihen viitataan, etteivät luonnontieteet sanele metodeja muille. Myöhemmin Holz-Mänttari on uumoillut ihmisen orgaanisesta rakenteesta löytyvän yhteinen pohja tai selitys sekä toiminnalle että viestinnälle, eli hän näyttää luottavan luonnontieteellisen tutkimuksen antavan vastauksia tämän laatuksiin kysymyksiin (Holz-Mänttari 1993, 317). Hän ei siis ainakaan pelkää luonnontieteellisiä selityksiä humanistisella alalla. Muutenkin Holz-Mänttari pyrkii esimerkiksi juuri kybernetiikan avulla yleispätevään tietoon, jota voidaan kutsua objektiiviseksi, ja tämä pyrkimys on hänellä Vermeeriä voimakkaammin esillä.

Kyberneettisen ja systemaattisen ohella Holz-Mänttäriltä löytyy, ehkä hivenen yllättäen, viittauksia 1800-luvun saksalaisiin idealisteihin. Yhdistelmä kybernetiikka–saksalainen idealismi on omintakeinen, kun toisaalta teroitetaan systemaattisen työn tuloksena saatua kokonaiskuvaa, toisaalta puhutaan idealistisen filosofian mukaisesti hengen ykseydestä kaiken ajallisen ja ulkoisen takana. (Holz-Mänttari 1984, 36–37.)

Paitsi itsellemme vieraan maailman, myös ylipäänsä minkään itsemme ulkopuolella olevan ymmärtäminen ja hahmottaminen on mahdotonta ilman kaiken henkisen alkuperäistä ykseyttä ja yhtenäisyyttä ja ilman kaiken alkuperäistä ykseyttä hengessä. (Ast 1808, 167 Holz-Mänttärin 1984, 36 mukaan. Käännös JK.)

Siinä mielessä Ast tosin on oikeassa, että jonkinlainen kaikille yhteinen todellisuuspohja on oletettava. Muuten olisi mahdotonta ymmärtää itsellemme täysin vierasta kulttuuria. Ne, jotka korostavat kulttuurirelativismia liikaa, eivät näytä huomaavan, että jos kulttuuri todella määrää koko tapamme nähdä maailma, silloin vierasta kulttuuria ei enää voisi ymmärtää ollenkaan. Emme pääsisi oman kulttuurimme ulkopuolelle. Kaikki vieras muovautuisi vääjäämättä omien kategorioidemme mukaan. Jossain määrin näin on. Mutta äärimmäinen kulttuurirelativismi painottaa kulttuuria suhteessa esimerkiksi kaikille yhteiseen biologiaan niin paljon, että kaikki nähdään kulttuurikohtaisena. Sekä kyberneettis-

matemaattinen että idealistinen näkökulma ovat edellä kuvatulle relativismille vastakkaisia. Siinä mielessä Holz-Mänttärin viittaus molempiin käy ymmärrettäväksi.

4.1.3 Toiminta

Käsitys tieteestä, toiminta, kybernetiikka – kaikki nivoutuu moninaisella tavalla yhteen tässä monisyisessä ongelmakentässä. On vaikea puhua minkäänlaisesta toimintateoriasta yksikössä, sillä toimintaa tutkitaan niin monella tieteenalalla. Mitään ihmeteltävää siinä ei tietysti ole, sillä toiminta voidaan mieltää laajasti niin, että se yleisesti kattaa kaikki inhimilliset pyrkimykset. Toimintaa tutkitaankin filosofiassa, antropologiassa, etnologiassa, sosiologiassa, kielitieteessä, vain muutamia mainitakseni. Esimerkiksi juuri viimeksi mainitussa nähtiin 80-luvulla suorastaan pragmaattinen käänne, ja kieltä alettiin tutkia nimenomaan toimintana, eli kiinnostus toimintateoriaan on ollut kasvamaan päin. Mitään tieteenaloille yhteistä toimintateoriaa ei kuitenkaan ainakaan 80-luvun alkupuolella ollut, jolloin Holz-Mänttärei esitteli käännösteoriaansa. Lisäksi on muistettava se, että vaikka monilla tieteenaloilla puhutaan toiminnasta, käsitteelle annettu sisältö voi vaihdella paljonkin.

Toimintateorian ala ja kenttä on suuri. Minkälaisia aineksia Holz-Mänttärin toimintateoriasta voidaan hahmottaa? Ensinnäkin hän nojaa toiminnan käsitteessä vahvasti Rehbeiniin. Rehbeinin toiminnan käsitteen taustalla on marxilainen käsitys yhteiskunnasta. Käsitteet kuten työ ja tarve selittyvät marxilaisesta yhteiskuntanäkemyksestä käsin. Rehbeinin mukaan toiminta ei ole ainoastaan intentionaalinen asiointilan muutos, vaan kooperatiivinen prosessi, joka ankkuroituu tuotantoon (Rehbein 1977, 102). Rehbein vastustaa suoraan liberalistista ja utilitaristista yhteiskuntanäkemyksiä, sillä niiden pohjalta viestintää ja kooperaatiota ei hänen mukaansa voida selittää (emt. 26). Kaikessa toiminnassa olennaista on sen yhteiskuntasidonnaisuus. Toimintamuodot ovat ymmärrettävissä vain tätä taustaa vasten. Viestintä on syntynyt tarpeesta koordinoida yhteistoimintaa. Ihmisen kyky käyttää symboleja on mahdollistanut sen, että kielenkäyttö on irtautunut välittömästä työtilanteesta, tullut abstraktiksi ja kehittynyt edelleen. (emt. 110–111.)

Tämän tutkimuksen kannalta Rehbeinin näkemyksissä on ainakin kaksi olennaista ulottuvuutta. Ensinnäkin toimintamuodot, -konseptit, yhteistyö ja työ ylipäänsä sekä toiminnan kokonaistavoite ymmärretään yhteiskunnasta käsin eikä yksilöstä.

Toinen tärkeä seikka on viestinnän funktio yhteistoiminnan ohjaajana. Holz-Mänttari nojaa molemmissa kohdissa Rehbeiniin. Myös käsitteet kuten tarve, työnjako, kokonaistavoite ja toimintakonsepti Holz-Mänttari ymmärtää Rehbeinin tavoin. Filosofisessa mielessä Holz-Mänttari ei tosin ota lopullista kantaa sen suhteen, onko viestintä syntynyt tarpeesta koordinoida yhteistoimintaa vai onko se sellaisenaan perustavaa laatua oleva ihmisen ominaisuus (Holz-Mänttari 1984, 84). Olennaista on, että viestintää voidaan käyttää yhteistoiminnan koordinointiin, Holz-Mänttari katsoo (emt. 84).

Mitä toiminta Rehbeinin mukaan on? Se ei ole ainoastaan intentionaalinen asiointilan muutos. Rehbeinin mukaan toiminta on asiointilan muutos, jos toimintaan osallistuu yksi tai useampi toimija ja jos se tapahtuu toimintakontekstissa siten, että

A) siinä esiintyvät seuraavat toimintaprosessin vaiheet:

1. tilanteen arviointi
2. motivaatio
3. tavoitteenasettelu
4. suunnitelma
5. toteutus
6. tulos

ja että

B) toimintaprosessin vaiheiden läpäisy on tietyn yhteiskunnallisen toimintamallin soveltamista. Vaiheiden järjestys voi vaihdella. (Holz-Mänttari 1984, 50.)

Holz-Mänttärin Rehbeinilta lainaama käsitys toiminnasta on esimerkiksi Vermeerin käsitystä hienojakoisempi. Vermeerille toiminnan määritelmäksi riittää intentionaalisuus ja tahdonvapaus.

Ensimmäinen huomio Holz-Mänttärin toimintateoriasta on siis se, että hän lainaa Rehbeinia. Toinen huomionarvoinen seikka on systeemiteorian (kybernetiikka) soveltaminen. Kybernetiikkaa voidaan käyttää kuvaamaan eksaktisti monimutkaisia ilmiöitä. Tällöin kybernetiikka ei varsinaisesti ole ratkaisu tieteelliseen probleemaan, vaan sen avulla kartoitetaan, hahmotetaan ja systematisoidaan muuten vaikeasti mielletäviä kokonaisuuksia. Holz-Mänttari käyttää toiminnan, erityisesti translatorisen toiminnan kokonaisuuden hahmottamisessa kyberneettistä välineistöä, kun hän puhuu verkostosta, aktoreista, rooleista, relaatioista,

kokonaistavoitteesta, kooperaatiomalleista ja toimintakonsepteista (Holz-Mänttari 1984, 9).

Holz-Mänttari nojaa siis ainakin Rehbeiniin ja kyberneettiseen välineistöön. Mutta miten toiminnan monimutkaisuutta voidaan ylipäänsä kuvata? Miten toiminnan kannalta kaikki olennaiset tekijät voidaan kuvata ja analysoida? On eristettävä tietty tilanne, tässä ja nyt, still-kuva, maailmojen jatkumosta. Holz-Mänttärin (1984, 32) mukaan tällaisessa staattisessa konstellaatiossa menetetään kuitenkin tilanteen dynaamisuus. Siksi tietyn tilanteen elementit ovat ymmärrettävissä prosessipisteiksi, jotka ovat "matkalla" kohti tavoitettaan. Samalla tietyn tilanteen elementtien funktionaalinen keskinäinen suhde paljastuu.

Holz-Mänttari pyrkii hahmottamaan toiminnan monimutkaista todellisuutta siis toimintateorian avulla. Vaikka kohde on kompleksinen, analyysi on mahdollinen, kunhan etenee systemaattisesti, hän uskoo. Miksi kokonaisuuden, erilaisten toimijoiden ja toimintatilanteen arviointi on translaation kannalta tärkeää? Siksi, että translaatio on verkosto verkostossa, osa laajempaa kokonaisuutta. (Holz-Mänttari 1984, 50.) Käännöksen tarvitsijalla on tietty kokonaistavoite, johon hän pyrkii. Hän esimerkiksi haluaa myydä tiettyä tuotetta kohdemaassa mahdollisimman paljon. Nyt translaattorin "käännös" esimerkiksi mainostekstistä, on osa kokonaistavoitetta, eli myynnin kasvua kohdemaassa. Translaattorin toiminta on kokonaistavoitteelle alisteinen ja saa kokonaistavoitteesta itselleen mittapuun. Eli se, miten hyvä translaattorin tuote eli mainosteksti on, määräytyy kokonaistavoitteen näkökulmasta: translaattorin toiminta saa selkeän mittapuun, joka ei ole lähdeteksti, kuten perinteisissä käännösteorioissa. (emt. 50–51.) Eli kärjistäen: kohdetekstin laatua mittaa se, kuinka paljon se edistää myyntiä, ei suhde lähdetekstiin.

Jotta translaattori hahmottaisi toimeksiantajan todellisen tarpeen, hänen on kyettävä analysoimaan tarvitsijan todellista "tarvetta". Translaattorin on hankittava tietoa siitä, mitä hänen kannaltaan olennaisia toimijoita, aktoreita, tiettyyn toimeksiantoon liittyy. Hänen on alan ammattilaisena osattava määritellä tarvitsijaakin paremmin se, mitä tämä tarvitsee saavuttaakseen kokonaistavoitteensa. Tästäkin johtuen translaattori ei ole sidottu mihinkään lähdetekstiin, sillä se voi olla tavoitteen kannalta heikohko realisointi jo lähdekielisenäkin. Sen kirjoittaja ei ehkä ole ollut tekstinteen ammattilainen. Siksi translaattorin on ensinnäkin päästävä käsiksi lähdetekstin laatijan intentioon, mahdollisesti tekstin "taakse" (Holz-Mänttari 1984, 30). Vielä tärkeämpää tavoitteen kannalta on, että translaattori neuvottelee tarvitsijan kanssa siitä, mikä kokonaistavoite on. Modernissa työnjaolisessa

yhteiskunnassa on lisäksi niin, etteivät välttämättä läheskään kaikki tietyn organisaation toimijat ole tietoisia kokonaistavoitteesta (Holz-Mänttari 1984, 41–42).

Yllä luetellut vaatimukset eivät välttämättä tee translaattorin työstä helpompaa verrattuna siihen että työn tulosta, translaattia, verrattaisiin vain lähdetekstiin. Nyt päinvastoin translaattorilta vaaditaan monipuolista kykyä tunnistaa tarvitsijan todellinen tarve ja analysoida tilannetta kokonaisvaltaisesti. Näin translaattorin status on työnjaollisessa yhteisössä kuitenkin tarkemmin määritelty ja yhteisölle välttämätön, se on asiantuntijan status, kuten fyysikon tai lääkärin, Holz-Mänttari katsoo (Holz-Mänttari 1984, 51).

Translaattoria tarvitaan silloin, kun toimijat eivät pysty tai halua aika- tai kustannussyistä itse ryhtyä ylittämään kieli- ja kulttuurimuureja. Kaiken yläpuolella on kokonaistavoite, kuten on jo painotettu. Jotta kokonaistavoite saavutettaisiin, tarvitaan kooperaatioita. Kooperaation koordinoimiseen tarvitaan viestintää. Kun viestintä ei kieli- ja kulttuurimuurista johtuen onnistu, tarvitaan translaattoria, joka on asiantuntija yli kieli- ja kulttuurirajojen tapahtuvassa viestinnässä.

Translaattori on alansa asiantuntija. Siksi Holz-Mänttärin mukaan ei riitä, että hän toimisi vain intuitionsa varassa. Pikemminkin translaattorilla on oltava tarkat menetelmät, jotka auttavat häntä systemaattiseen tilanneanalyysiin, jossa mitään olennaista ei unohdu. Tätä varten hän tarvitsee systemaattisen analyysimenetelmän, joka auttaa häntä hahmottamaan kaikki relevantit tekijät. Holz-Mänttari on kehittänyt tätä varten niin sanotun rakenne- ja funktioanalyysimetodin. Se sisältää kysymykset *kuka, milloin, missä, miksi, miten, mitä, mitä varten ja kenelle*. Esittämällä analyysikohteelle kysymyksiä siitä hahmotetaan olennainen. (Holz-Mänttari 1984, 45–48.) Analysoitava tilanne on segmentti maailman jatkumossa. Tilanne on elementteineen ja suhteineen dynaaminen, avoin systeemi. Tietyn elementin piirteistä tärkeitä ovat ne, jotka aktivoituvat elementtien keskinäisten suhteiden perusteella. Välittömän tilanteen ohella analyysissa paljastuu myös taustalla olevia elementtejä, aktorin välittömän roolin lisäksi tämän koko rooli, sen takana ajattelumaailma, kulttuuritausta jne. Ajattelunsa kautta aktori hahmottaa varsinaista tilannetta laajemman kontekstin. Muutokset tietyssä elementissä vaikuttavat kaikkiin järjestelmän elementteihin ja suhteisiin sekä myös aktoriin itse. (Holz-Mänttari 1984, 50.)

4.1.4 Kybernetiikka

Totesin aikaisemmin, että kybernetiikkaa käytetään suurten, monimutkaisten järjestelmien eri komponenttien toiminnan, keskinäisten suhteiden ja funktioiden kuvaukseen ja yleiskuvan hahmottamiseen. Kybernetiikka ei siis vastaa suoraan tieteellisiin ongelmiin, mutta se voi toimia välineenä selventämään monimutkaista tilannetta, joten välillisesti se voi auttaa tieteellisen ongelman ratkaisussa. Millaista on kyberneettinen kuvaus? Missä sellaista esiintyy Holz-Mänttärillä?

Toiminta on tilannekohtaista ja sen tarkoitus on muuttaa asiointilaa.

Toimija, tilanne ja päämäärä muodostavat kokonaistilanteen. Toiminta on onnistunutta, kun toimija katsoo tarkoituksen saavutetun. [- -] Avoin järjestelmä on verkosto [- -], joka on dynaamisesti stabiili. Se merkitsee, että järjestelmä pyrkii tasapainotilaan, kun sitä häiritään. Kyberneettisissä verkostoissa se onnistuu takaisinkytkennän avulla. Takaisinkytkentä on mahdollista vain, jos on olemassa säädin, joka saa tietoa omasta verkostostaan ja joka tiettyä arvoa tavoitellen säätää elementtien keskinäisiä suhteita. (Holz-Mänttari 1984, 29. Käännös JK.)

Sanomattakin on selvää, että tässä liikutaan varsin korkealla abstraktiotasolla. Holz-Mänttari soveltaa tämän nyt translatoriseen toimintaan. Erilaiset toimintakokonaisuudet ovat verkostoja, joiden keskinäisiä suhteita ohjataan niin, että pyritään jatkuvasti kokonaistavoitteeseen. Toiminta on tavoitteellista, päämäärään suuntautunutta pyrkimystä, jossa vallitsevaa tilaa verrataan jatkuvasti tavoitteeseen. (Holz-Mänttari 1984, 29.) Translatorinen toiminta on verkosto verkostossa, verkostona suuremmassa kokonaisuudessa. Yksittäiset verkostot kuten translaatio saavat tavoitetiedot hierarkiassa ylempänä olevalta kokonaistavoitteelta.

Mistä kybernetiikka on lähtöisin? Kybernetiikka tutkii säätelyä ihmisissä ja eläimissä. Sen teoreettiset lähtökohdat ja juuret löytyvät matemaattisen optimoinnin maailmasta eli tietokoneiden mahdollisuuksiin ja yleistymiseen liittyvään vaiheeseen. Ahmavaaran mukaan kybernetiikka on tarkoite–rakente-suhteen tutkimista eli olioiden tarkoitteiden selvittämistä niiden rakenteista käsin (Ahmavaara 1981, 1–2).

Ahmavaaran (1981, 10) ei enää niin tuoreessa kirjoituksessa olennaisena, silloisia kyberneettisiä lähtökohtia heijasteleva seikka on englantilaisen matemaatikon Alan Turingin 1930-luvulla kehittänyt niin sanottu Turingin kone sekä teesi, jonka mukaan mainittu kone – jota rakenteeltaan voidaan kuvata itseään tarkkailevaksi aistiensa (reseptorien) liikuttajaksi – on riittävä esitys myös ihmisen deduktiiviselle

ajatustoiminnalle eli johtopäätösten tekemiselle joidenkin sääntöjen avulla. (Ahmavaara 1981, 12.)

Klassisessa kybernetiikassa katsottiin, että ihmisen teoria oli tehtävissä koneteorian pohjalle. Myöhemmin lähtökohdaksi on kuitenkin otettu ihmisen tajunnan rakenne. (emt. 12.) Niiniluodon mukaan kyberneettistä heuristiikkaa käytetään tekoälyn tutkimuksessa. Näillä automaateilla yritetään simuloida mahdollisimman tarkasti ihmisen tietoisia ja tiedostamattomia ajatteluprosesseja. Esimerkkinä voidaan mainita shakkitietokone. Intuitio, joka kääntäjälle on epäilemättä tärkeä, on Niiniluodon mukaan kyky rajata tehokkaammin mahdollisten ratkaisujen luokkaa. (Niiniluoto 1983, 149.) Tässä pulpahtaa esille jo mainitsemani seikka, että kyberneettis-matemaattisessa ajattelussa intuitio yritetään selittää jollain "järkevällä" tavalla – kybernetiikan näkökulmasta nomologis-deduktiivisesti eli tiettyjen sääntöjen pohjalta päätellen tapahtuvaksi. Intuition selittämiseen on ilmeinen tarve, kun sen avulla kyetään nopeaan, kokonaisvaltaiseen oivaltamiseen. Sille halutaan kybernetiikassa kuitenkin selitys, joka mahtuu kyberneettiseen paradigmaan.

Kybernetiikkaa (systeemiteoriaa) voidaan käyttää monimutkaisten kokonaisuuksien kartoittamiseen. Mutta voidaan myös mennä pitemmälle ja väittää, että inhimillinen ajattelu on reaalisti koneen suorittaman tietojenkäsittelyn kaltaista. Se, että inhimillinen ajattelu olisi tietokoneiden deduktiivisen päättelyn mukaista, on kuitenkin asioita yksinkertaistava väite, eikä sitä Määttäsen mukaan ole kyetty osoittamaan todeksi (Määttänen 1995, 114).

4.1.5 Viestintä, kieli ja kulttuuri

Kun käsitellään Holz-Mänttärin näkemystä kielestä, kulttuurista ja viestinnästä, on syytä pitää mielessä kokonaiskuva. Viestintä ei näet näytä olevan hänelle itseisarvo, vaan viestinnän merkitys syntyy sen funktiosta, toisin sanoen on olemassa kokonaistavoite, jonka saavuttamiseksi ihmisten on joskus tehtävä yhteistyötä. Viestintää tarvitaan tämän yhteistyön ohjaamiseksi ja koordinoimiseksi. Kieli on viestinnän väline, jonka käyttö on kulttuurikohtaista. Kielen ja kulttuurin suhdetta käsitellessään Holz-Mänttari viittaa useasti Vermeeriin, jonka mukaan se, mitä verbalisoidaan ja miten verbalisoidaan, on kulttuurikohtaista (Holz-Mänttari 1984, 38). Holz-Mänttari viittaa toisaalta myös Humboldtiin, jonka mukaan kieli on avoin verkosto, joka on yhteydessä kaikkiin muihin inhimillisen elämän ilmiöihin niitä muuttaen ja samalla itse muuttuen (emt. 37). Muistutus siitä, että tietty elementti tai

verkosto muuttuu ja toisaalta muuttaa ympäristöään, on ajatuksena kyberneettinen ja toistuu Holz-Mänttärillä useasti, vähän samaan tapaan kuin Vermeerillä toistuu muistutus siitä, ettei tieteenekijän tulisi käyttää verbiä *olla*, koska mikään ei lopullisella, objektiivisella tavalla *ole*.

Se, mitä verbalisoidaan, on kulttuurikohtaista, mutta niin on myös tapa käyttää viestinkantajia. Translaattorilla tulisi olla teoreettisesti mahdollisuus tarvittaessa päästä käsiksi kaikkiin mahdollisiin viestinnällisiin välineisiin, Holz-Mänttäre katsoo (emt. 37). Kulttuuri on käsitteenä tavattoman laaja, koska se periaatteessa käsittää koko inhimillisen todellisuuden. Holz-Mänttäre viittaa, kuten Vermeer, Göhringin määritelmään kulttuurista, jonka mukaan kulttuuria on kaikki se, mitä ihmisen on tiedettävä, hallittava ja kyettävä tuntemaan (mielletävä), jotta tietää, milloin tietyn kulttuurin jäsenet käyttäytyvät odotusten mukaisesti ja milloin eivät (emt. 34).

Vaikka viestinnällä näyttää Holz-Mänttärin teoriassa olevan välillä vain välineellinen rooli, hän ei ota lopullista kantaa siihen, onko inhimillinen kyky viestiä syntynyt tarpeesta yhteistoiminnan ohjaamiseen vai onko se sellaisenaan inhimillinen ominaisuus ja kyky (Holz-Mänttäre 1984, 84). Toisaalta hän myös varoittaa ymmärtämästä kieltä liian välineellisesti ja viittaa Humboldtin käsitykseen kielestä (emt. 52). Translatorsissa toiminnassa kieltä kuitenkin käytetään "välineellisesti". Sitä tarvitaan silloin, kun ihmisten on koordinoitava yhteistyötä. Jos kulttuurimuuri estää heitä kommunikoimasta suoraan keskenään, tarvitaan translaattoria, joka on kulttuurit ylittävän viestinnän ammattilainen. Viestintä, kommunikaatio, ei ole Holz-Mänttärille interaktiota, kuten esimerkiksi Vermeerille (emt. 52). Viestintä on translatorsisen toiminnan teoriassa kooperaatioita eli yhteistyötä ja yhteistoimintaa. Hän ilmaisee saman myös kyberneettisesti sanomalla, että kommunikaatio on eräänlainen väline kooperaation säätelyä tai ohjaamiseksi (emt. 54). Viesti taas on kokonaistavoitteeseen suuntautunut mielle, joka on tarkoitettu aktionalisen kooperaation ohjaukseen (emt. 58).

Kääntäjän ja tulkin toiminta on perinteisesti nähty osana viestinnällistä toimintaa, jossa lähettäjä lähettää vastaanottajalle viestin, joka on verbaalinen koodi. Kääntäjä on tässä mallissa sekä vastaanottaja että lähettäjä, sillä hän ottaa vastaan viestin ja lähettää sen eteenpäin toisella kielellä. Holz-Mänttäre näkee translaattorin itsenäisempänä. Translaattori on työnjakoisen yhteiskunnan tärkeä "linkki", asiantuntija, joka tuottaa viestinkantajia, erityisesti tekstejä. Näitä viestinkantajia voidaan ostaa häneltä, aivan kuten tietty laite ostetaan alaansa erikoistuneelta

valmistajalta. Translaattori tosin ei valmista mitään varastoon vaan tiettyä käyttötarkoitusta, -tilannetta ja ajankohtaa varten. (Holz-Mänttari 1984, 65.)

Tekstit eivät ole ainoita viestinkantajia, joita translaattori käyttää. Monesti viestinkantajat esiintyvät erilaisina yhdistelminä, esimerkiksi teksti + sävel tai teksti + kuva. Kaikki tämä eli viestinkantajien yhdistelmien sisäinen dynamiikka on huomioitava ja arvioitava uudelleen, kun siirrytään uuteen kieleen ja kulttuuriin (emt. 82.) Piirrosten tai kuvien käytön ja sisällön ero käyttöohjeissa tai varoituksissa onkin ilmeinen, jos vertaa esimerkiksi keskieuropallaisia konventioita japanilaisiin, joissa autoilla on inhimillisiä tunnetiloja (antropomorfismi), tai amerikkalaisiin, joissa meidän näkökulmasta varoituksina toimivat piirrookset voivat vaikuttaa yliampuvilta.

Viestin on tarkoitus vaikuttaa jotain vastaanottajassa, Holz-Mänttärin mukaan ensisijaisesti halua yhteistyöhön. Siksi ei riitä, että viestit sisältävät vain tietoa asiainiloista eli pelkkää informaatiota. Viesteihin on sisällytettävä myös vaikuttamisstrategioita, taivuttelevia elementtejä, jotta vastaanottaja innostettaisiin toimimaan halutulla tavalla. Mutta se vaatisi viestin laatimista vastaanottajan ehdoilla, tämän kulttuurisen taustan ja ajattelumaailman huomioonottamista. Juuri tämä lähdekielisistä viesteistä usein puuttuu. Paitsi että ne usein laaditaan ylipäänsä lähettäjän ehdoilla, ne ovat myös lähtöisin lähdekulttuurista ja kantavat sen kulttuurin leimaa, Holz-Mänttari katsoo. Siksi lähdeteksti ei voi toimia mittapuuna kohdetekstille, vaan translatorinen toiminta saa mittapuunsa ja funktionsa kohdekulttuurista. (emt. 83.)

4.1.6 Tulkinta

Käsittelen myös lyhyesti Holz-Mänttärin käsitystä tulkinnasta, vaikka asia lienee implisiittisesti käynyt ilmi jo aiemmin sanotusta. Vermeer ei erityisesti keskittynyt tulkinnallisiin kysymyksiin, vaikka myönsi niiden olemassaolon. Hänelle skopos on tulkintoja määräävä tai suodattava. Holz-Mänttärin kyberneettisessä ajattelussa paitsi intuitio myös tulkinta ja hermeneuttiset pohdiskelut jäävät taka-alalle.

Holz-Mänttari ei kiellä, etteikö ihminen joutuisi tulkitsemaan vastaanottamaansa, päinvastoin. Hän ei kuitenkaan pidä esimerkiksi taiteellisten teosten tulkintaa periaatteessa poikkeavana suhteessa minkäänlaiseen "arkisemman" asian tulkitsemiseen. Molemmat edellyttävät tulkitsemista. Kuten Vermeer, Holz-Mänttari pyrkii yleispätevään käännosteoriaan, joka koskee kaikenlaisia tekstejä.

Hän eksplisiittisesti sisällyttää taiteelliset teokset teoriaansa. (Holz-Mänttari 1984, 87–88.) Taide ei korvaa muita viestinnän muotoja, vaan täydentää niitä. Taide mahdollistaa tiettyjen todellisuuden alueiden kuvauksen, tiettyjen kokemusten välittämisen, mikä ilman taidetta ei olisi mahdollista. Taiteellisten tekstien ja muuten ammattimaisesti eli taiten laadittujen tekstien välinen dikotomia on Holz-Mänttärin mukaan kestämaton. (emt. 89–90.)

Taiteelliset tekstit kuuluvat siis Holz-Mänttärin kokonaisteoriaan. Koska hän ei kuitenkaan yhdistä niiden tulkintaan erityisiä hermeneuttisia välineitä, on katsottava, että niiden analyysi onnistuu kuten käyttötekstien. Tekstien analyysiin Holz-Mänttari on laatinut niin sanotun rakenne- ja funktioanalyysimenetelmän. Näin ollen on lähdettävä siitä, että systemaattinen analyysi paljastaa kohteesta, myös taiteellisesta, olennaisen. Holz-Mänttärin tieteenihanne ei, sen huomaa tässäkin, ole suuntautunut hermeneuttiseen perinteeseen päin. Tulkintaa tai intuitiota ei painoteta. Myöhemmin Holz-Mänttari on tosin antanut intuitiolle enemmän arvoa (Risku 1999).

4.2 Translatorinen toiminta

Kun lähtökohdat on käyty läpi, koko teoriasta tiedetään oikeastaan olennainen. Holz-Mänttärin lähtökohtana on siis kysymys siitä, miksi ihminen viestii ja mikä tehtävä translatorisella toiminnalla on verkostona laajemmassa yhteiskunnassa. Hänen teoriansa rakentuu vastauksista näihin kysymyksiin.

Mitä translatorinen toiminta on? Se käy ilmi Holz-Mänttärin translaation määritelmästä. Holz-Mänttärin mukaan translaatio on translatorisen toiminnan teoriassa

ammattimainen toimintojen verkosto, jossa tuotetaan tekstejä – monesti muihin viestinkantajiin yhdistettynä – kulttuurimuurien ylittämiseksi. Tekstien tarve syntyy, kun kulttuurimuurit estävät tai vaikeuttavat yhteistoimintaa niin, ettei viestintä yhteistoiminnan koordinoimiseksi onnistu (Holz-Mänttari Vermeerin 1989a, 35 mukaan. Käännös JK.).

Riskun mukaan Holz-Mänttärin teoria on viestintä-, toiminta- ja systeemiteoreettista sosiotranslatologiaa (Risku 1999, 107). Keskeisinä ovat, kuten lähtökohtien käsittelyssä paljastui, toiminta ja systeemisyys. Kuten Vermeer, myös Holz-Mänttari tavoittelee uutta ja kokonaisvaltaista käännösteoriaa, joka määrittelee translaation kohteen ja ilmiön uudella tavalla. Teoria on yleinen, eli se

tahtoo kattaa käännösmaailman ilmiöt mahdollisimman kattavasti (Holz-Mänttari 1994, 94). Siksi on lähdettävä liikkeelle yleisestä ja yleispätevästä: toiminnasta.

Translaatioissa ei Holz-Mänttärin mukaan ole ensisijaisesti kyse kielestä ja sanoista. Ensisijaisesti on kyse maailmoista, asiointiloista ja strategioista (Holz-Mänttari 1986, 366). Translatorinen toiminta muodostaa verkoston laajemmassa yhteiskuntaverkostossa. Siksi toiminnan olennaiset tekijät on kartoitettava systemaattisesti. Translatorinen toiminta saa verkostona tavoitteet ja mittapuun tarvitsijan eli toimeksiantajan kokonaistavoitteesta.

Ensin kartoitetaan siis keskeiset toimijat ja toiminnan kokonaistavoite. Seuraavaksi laaditaan tuotettavalle tekstille tuote-erittely (emt. 114–116). Sitten mahdollinen lähdetekstimateriaali analysoidaan Holz-Mänttärin rakenne- ja funktioanalyysimenetelmällä. Arviointi tuottaa lähdetekstiprofiilin. Myöhemmin translaattori arvioi laatimansa kohdetekstin samalla analyysimenetelmällä.

Translatorinen toiminta on ammattimaista toimintaa, joka edellyttää pragmaattista pätevyyttä ja hiottuja viestinnällisiä taitoja. Ei riitä, että hallitsee kahta kieltä, sillä Holz-Mänttärin käännösteoria ei pohjaa kääntämistä kielisysteemien, tekstien, kieliopin tai syntaksin vertailuun, ei edes ainoastaan translaatin tavoitteisiin, kuten Vermeer, vaikka translatorista toimintaa ohjaakin ennen muuta toiminnan kokonaistavoite. Holz-Mänttari teoria on siten Vermeerin teoriaa laajempi, kun se huomio translatorisen toiminnan sosiaalisen ympäristön ja siihen liittyvät henkilöt. Se painottaa myös palautteen tärkeyttä, jotta translaattori ja muut yhteyshenkilöt voisivat oppia yhteistyöstä.

Kokonaistavoite määrää siis toiminnan, myös translatorisen, suunnan. Tämä siksi, että translaation määritelmää ei voi kytkeä mihinkään vähempään, verkoston yksittäiseen elementtiin kuten käännösyksikkö, lähdeteksti, tekstilaji, funktionvaihto tai kieli, Holz-Mänttari painottaa (Holz-Mänttari 1984, 84).

Translatorinen toiminta on verkosto laajemmassa verkostossa. Se kytkeytyy konkreettisesti laajempaan yhteiskuntaan siten, että määrätty asiantuntijatarve esiintyy riittävän usein ja yhteistyömalli "tarvitsija + translaattori" vahvistuu ja lopulta institutionalisoituu. Tietty asiantuntijatehtävä delegoituu yhä enenevässä määrin asiaan erikoistuneille henkilöille. Tämä on osa työnjakoista yhteiskuntaa (emt. 91). Tarvitsijapuoli siis siirtää työn yhä enemmän alan asiantuntijoille, mutta samalla maallikoiden kyky arvostella tuotetta vähenee. Translaattorin on siksi tunnettava vastuunsa. Tarvitsijan ja translaatio-ekspertin on tehtävä yhteistyötä ja

yhdessä eriteltävä tarvitsijan todellinen tarve. (emt. 92.) Yhteiskunnan on myös luotava instituutioita, joissa koulutetaan alan ammattilaisia ja viedään tutkimusta eteenpäin (emt. 92).

Edellä olen kuvannut lyhyesti Holz-Mänttärin teoriaa translatorisesta toiminnasta. Hän lähtee abstraktisti liikkeelle maailmoista, asiointiloista ja strategioista. Yleinen, kaikenkattavuuteen pyrkivä malli lienee väistämättä jossain määrin abstrakti. Translatorisen toiminnan perustan varaan Holz-Mänttäre rakentaa myös käytännön sovellutuksen osoittaakseen, että teoria ja käytäntö liittyvät johdonmukaisesti toisiinsa. Käsittelen siksi seuraavaksi teorian soveltamista käytäntöön, eli niitä tekniikoita, jotka Holz-Mänttäre näkee seuraavan omasta teoriastaan. Muistettakoon, ettei hän kehota niiden mekaaniseen toistamiseen, vaan yksilölliseen hyödyntämiseen (Holz-Mänttäre 1984, 136). Menen siis nyt hieman enemmän käytännön translatoriikkaan kuin Vermeerin kohdalla, mikä johtuu siitä, että Holz-Mänttäre itse on käsitellyt asiaa. Käytäntö-osion ymmärtäminen edellyttää kuitenkin Holz-Mänttärin teorian ymmärtämistä.

4.2.1 Translatorisen toiminnan metodologia

Käännöstiede tarvitsee sekä ammattimaisia translaattoreita että translatologiaa, joka tutkii edellistä, sekä molempien yhteistyötä, Holz-Mänttäre muistuttaa. Yhteistyötä tarvitaan nimenomaan palautteen takia, jota Holz-Mänttäre kutsuu takaisinkytkennäksi (Rückkoppelung). Se, että kääntäjät ovat tähän mennessä hylänneet translatologiset mallit ja että käytännön ja teorian välillä on kuilu, johtuu Holz-Mänttärin mukaan siitä, että käännösteoria ei ole onnistunut tavoittamaan translatorisen toimintakonseptin ydintä. Siksi alalla toimivien ja sen taitajien protesti on, näin hän ajattelee, ymmärrettävä, oikeutettu ja arvokas. (Holz-Mänttäre 1984, 92.)

Kääntäjä kohtaa työssään tilanteita, toimintaa, tapahtumia, konkreettisia ja abstrakteja asiointiloja, jotka on ymmärrettävä, ennen kuin ne voidaan kielentää osana laajempaa sanomaa, Holz-Mänttäre ajattelee (emt. 99). Translatorinen toiminta on kuitenkin dynaaminen tapahtuma, johon vaikuttaa lukemattoman moni tekijä. Miten tällaista tilannetta voidaan hahmottaa, eristää ja analysoida? Holz-Mänttärin mukaan se onnistuu segmentoimalla osa kokonaisuudesta niin, että sen

suhteet muihin tekijöihin ja rakenteisiin verkostossa eivät katoa. Käytännössä kääntäjä esittää tilanteessa kysymykset: kuka, mitä, milloin, missä, miksi, mitä varten ja miten? Holz-Mänttari katsoo, että näin kaikki toimintaan kytkeytyvien henkilöiden roolit hahmottuvat. (Holz-Mänttari 1984, 99.)

Peruskysymykset *kuka?* ja *mitä?* ilmaisevat perusasiointilan. *Miksi?*, *mitä varten?* ja *miten?* ovat täydentäviä kysymyksiä. *Milloin?* ja *missä?* -kysymyksillä kartoitetaan tapahtuman aikaa ja paikkaa. Esittämällä kysymyksiä saadaan vastaus translatorisen toiminnan kannalta olennaisiin asioihin. Kysytäänhän näet: Kuka tilasi tekstin? Kuka laatii lähdetekstin? Kenelle kohdeteksti on tarkoitettu? Missä, milloin ja millaisissa olosuhteissa kohdeteksti vastaanotetaan? Kääntäjä kohtaa jatkuvasti tekstejä, joissa asiointila, koordinaatiostrategia ja tekstinrakennusvälineet eivät ole tarkoituksenmukaisia tai ovat virheellisiä. Siksi translaattorin on alusta lähtien pyrittävä tekstin "taustalla" olevaan varsinaiseen sanomaan, Holz-Mänttari katsoo. (emt. 99–101.)

Segmentointikysymyksillä erotettu elementti arvioidaan tarkemmin rakenne- ja funktioanalyysimallin avulla. Holz-Mänttari suosittelee systemaattista etenemistä, jotta translaattorin subjektiivisuuden vaikutus vähenisi ja jotta toiminta olisi perusteltua. (Holz-Mänttari 1984, 100.) Millainen ilmiö tai asiointila segmentointikysymyksellä "lohkaistu" pala on? Tähän Holz-Mänttari ei vastaa yksiselitteisesti. Analyysikohteen on oltava sellainen yksikkö, jota voidaan käsitellä yhtenä kokonaisuutena (emt. 102). Segmentointia ja arviointia voidaan soveltaa laajasti toimeksiantajan tarpeen kartoituksesta aina lähdetekstin ja tiedonhaun tulosten arviointiin. Rakenne- ja funktioanalyysimalli sisältää kuusi vaihetta (emt. 101):

1. Määritellään analyysin kohde segmentoimalla (löydös):

– Kun on kyse tarvetekijöiden arvioinnista, kysytään esimerkiksi: Kuka on aloitteentekijä, kun suomalainen ylioppilastodistus käännetään Heidelbergin yliopistoon kirjoittautumista varten? Vastaus: Saksan lainsäätäjän yliopiston kvestuurin välityksellä.

– Lähdetekstianalyysissä kysytään: Miten tekstin punainen lanka etenee? Vastaus: suoralinjaisesti, mutta katkeaa kohdassa X.

2. Kuvailaan ja selvitetään löydöksen rakenne ja funktio elementtinä verkostossa:

– ME-RA-SÄHKÖSEPÄT OY = yhtiön nimi, jonka alkuosa muodostuu perustajan alkukirjaimista ja loppuosa viittaa yhtiön toimialaan.

3. Löydökselle annetaan verrannollisuustekijä (luokitus), joka toimii mittapuuna arvioinnin yhteydessä:

- Puheeseen sisältyy kasku. Verrannollisuustekijä on koordinaatiostrategia, sillä kaskun funktio (kohta 2) on hauskuttaa. Kohdissa 4 ja 5 voidaan arvioida kaskun toimivuus ja sopivuus.

4. Arvioidaan suhteessa verrannollisuustekijään, onko löydös tarkoituksenmukainen:

- Ote käyttöohjeesta "*III. vaihe: käännä B-vipu alas*" voi olla asiasisältöön nähden vääriä, jos todellisuudessa vipua tulisi kääntää vasta kohdassa IV. Käyttöohjeen laatija on tällöin epähuomiossa hypännyt yhden vaiheen yli. Sananvalintana segmentti voi olla sinänsä oikea.

5. Löydöksen sopivuus arvioidaan – tapauksesta riippuen – lähdeaspektista tai kohdeaspektista tai molemmista näkökohdista katsottuna:

- Metaforinen ilmaisu voi lähdeaspektista katsottuna olla sopiva, mutta kohdeaspektista tarkasteltuna epäkonventionaalinen.
- Tietyn informaation riittävyys voidaan arvioida näkökulmasta riippuen eri tavalla. Jos lähdeteksti on kirjoitettu alan asiantuntijoilla mutta kohdeteksti on tarkoitettu maallikoille, on mahdollisesti tehtävä asia- ja/tai koordinaatiostrategisia lisäyksiä.

6. Tehdään johtopäätökset eli päätetään mitä tehdään toimintatarkoituksen saavuttamiseksi:

- Kohdassa 5 käsitellyille ongelmille etsitään ratkaisuja. Ratkaisujen tulisi olla perusteltuja. Monet ratkaisut vaativat jatkotoimenpiteitä. Voidaan joutua esimerkiksi hankkimaan asiasisältöä koskevaa lisätietoa asiantuntijoilta. Tietyissä ongelmatapauksessa voidaan myös joutua neuvottelemaan tarvitsijan kanssa. (Holz-Mänttari 1984, 102–103.)

4.2.2 Aktorit ja roolit

Käännöstoimeksiintoon liittyy Holz-Mänttärin mukaan suuri määrä eri aktoreita. Näihin kuuluvat tarvitsija, tilaaja, lähdetekstin laatija, translaattori, tämän kollegat, asiantuntijat, tekstin käyttäjä ja vastaanottaja. Kaikilla mukana olevilla henkilöillä on omat vaikuttimet, intentiot, tehtävät, yhteiskunnallinen asema ja rooli omassa perheessä, ammatissa ja persoonana. Toimeksiannon myötä translatorinen toimintaverkosto ankkuroituu aikaan ja paikkaan. Henkilöt ovat suhteessa toisiinsa

siksi, että heitä ohjaa yhteinen toiminnan tarkoitus ja päämäärä. (Holz-Mänttari 1984, 105.)

Analyysin avulla voidaan määrittää translatorisen toiminnan vastuualueet ja roolit. Ennen muuta translaattorin rooli käy ilmeiseksi. Holz-Mänttari katsoo olennaiseksi, ettei translatorinen toiminta ole osa aloitteentekijän kommunikatiivista toimintaa. Tärkeää on edelleen se, että aloitteentekijän kokonaistavoite on kaikkea muuta toimintaa ohjaava tekijä. Siten translatorinen toiminta saa tähtäyspisteen ja vertailukohdan: siitä tulee kontrolloitavaa. Translaattorin tehtävänä ei ole ohjata koko toimintaa. Hän tuottaa vaadittavan tuotteen, tekstin. (Holz-Mänttari 1984, 106–107.)

Kääntäjä selvittää tarvitsijan kanssa, mihin tarkoitukseen teksti tulee. Toisin ilmaistuna, he selvittävät, mitä tekstin tulee vaikuttaa kenessä ja milloin. Mitä paremmin tarvitsija kuvailee tarpeensa eli mitä enemmän hän antaa tietoja tilanteesta, sitä nopeammin ja täsmällisemmin translaattori voi ryhtyä omaan työhönsä. Mitä vähemmän translaattori saa tietoja tarvitsijalta, sitä enemmän hänen on käytettävä aikaa tiedon hankintaan. Tarvitsijan ja translaattorin olisi sovittava tarkasti ja täsmällisesti paitsi tuotteesta (tekstistä), myös aikataulusta ja siitä, mitä kaikkea kääntäjän vastuualueeseen kuuluu. Holz-Mänttari vetoaa sen puolesta, että translaattori saa päättää layoutista ja saa nähtäväkseen koevedokset, kun on kyse painotuotteista. Vain translaattori on se asiantuntija, joka voi arvioida, ovatko painotekniset toimenpiteet heikentäneet tekstin ymmärrettävyyttä ja luettavuutta. (Holz-Mänttari 1984, 114–118.)

4.2.3 Tekstit

Translatorinen toiminta on analyttistä, synteettistä, evaluatiivista ja kreatiivista: translaattorin on osattava analysoida tekstiä sekä kokonaisuutena että pienissä osissa, hänen on oltava tietoinen toimija, joka arvioi omaa työtään. (Holz-Mänttari 1984, 119–121.) Lähdetekstin kirjoittaja ei välttämättä ole kirjoittajana ammattilainen. Jo lähdeteksti voi olla tavoitteensa kannalta muuta kuin ihanteellinen. Toisaalta, vaikka lähdeteksti olisikin ammattilaisen kynästä, on muistettava, että eri kulttuureissa asiat verbalisoidaan eri tavalla. Tietyn tavoitteen saavuttamiseksi voimme verbalisoida asioita myös epäsuorasti tai vihjailemalla, jos se mielestämme on paras tapa saavuttaa päämäärä tai saada toinen ihminen yhteistyöhön, Holz-Mänttari muistuttaa. Lähdetekstistä tulisi analysoida sekä sisältö (asiaintila- ja koordinaatiostrategiaelementit) että muoto (ilmaisu- ja

sidontaelementit). Analyysin tuloksena saadaan tekstiprofiili. (Holz-Mänttari 1984, 123 + 126.)

Tekstiprofiilin määrittelyssä intuitio ja kokemus ovat Holz-Mänttärin mukaan välttämättömiä. Ne eivät yksin kuitenkaan riitä. Tämä johtuu siitä, että vaikka translaattori on viestinnän ammattilainen, hänen työtään vaikeuttaa etäisyys itse viestintätapahtumasta eli hän joutuu hankkimaan tilannetta koskevan tiedon muulla tavalla kuin itse aktualisoituneesta tilanteesta. Siksi toiminta ei saa perustua pelkkään intuition, vaan avuksi on tultava systemaattinen ja siten perusteltu toiminta ja etenemistapa. (Holz-Mänttari 1984, 127.)

4.2.4 Tiedonhaku ja palaute

Translaattori tarvitsee suuren määrän asiantietoa sekä tietoa kulttuurikohtaisista koordinointi- ja viestintästrategioista. Sen lisäksi hän tarvitsee kielentämisvälineitä eli ilmaisuja, sidontakeinoja, optisia ja akustisia elementtejä. Tavanomaisen käsityksen mukaan kääntäjän tärkein työväline on kaksikielinen sanakirja. Holz-Mänttari on toista mieltä: siihen tulisi tarttua vasta, kun melkein varmasti tietää, mitä hakee. Translaattori tarvitsee valtavan määrän potentiaalisia lähteitä. Hän käyttää tietosanakirjoja, filosofian ja uskonnon käsikirjoja, historiankirjoja, taiteen aikakauslehtiä, karttoja, tilastoja, lehtileikkeitä ja puhelinta. Ennen kaikkea hänen on osattava edetä metodologisesti, osattava hakea tiettyä tietoa. Hänen on tiedettävä, mitä hän sanoo ja miten hän sen sanoo. Kääntääkseen translaattorin on tiedettävä, mistä hän puhuu, hänen on perehdyttävä asiaan. (Holz-Mänttari 1984, 148–151.)

Jotta translaattori voisi oppia työstään, hänen on saatava palautetta siitä, miten hänen tuotensa "toimii", Holz-Mänttari painottaa. Juuri translaattorin on hankittava tilannetta koskevaa tietoa, sillä hän voi ammattitaitonsa perusteella arvioida, miten hyvin tuote on toiminut. Tarvitsija ja translaattori ovat toisistaan riippuvaisia verkostoja. Molempien on opittava yhteistyöstä. Translaattori voi ammattitaitonsa perusteella arvioida kokonaistoiminnan onnistumista ja välittää näin tietoa myös tarvitsijalle, jotta kaikki osapuolet saisivat oppimisimpulsseja. Jälleen arvioinnin on oltava systemaattista. Oppimalla tilanteista ja perustelemalla toimintaa sekä itselle että muille yhteistyömalli tarvitsija + translaattori voi konkretisoida, selkiytyä ja institutionalisoida. (Holz-Mänttari 1984, 161.)

4.3 Uusi paradigma?

Luokittelin edellä Vermeerin käännösteorian uudeksi paradigmaksi. Vielä suuremmalla syyllä näin on tehtävä Holz-Mänttärin kohdalla. Holz-Mänttärillä esiintyvät samat tunnusmerkit kuin Vermeerillä. Käytetään uutta terminologiaa, jolla myös tarkoitetaan uusia asioita, eli kohde on eri kuin perinteisissä teorioissa. Selvin ero perinteisten teorioiden ja Holz-Mänttärin välillä on tietysti siinä, että edelliset mallit pyrkivät sanomaan jotain lähde- ja kohdetekstin suhteesta, oli näkökulma sitten kielijärjestelmiin, teksteihin kokonaisuuksina, pragmaattisiin asioihin tai tekstitypologiaan liittyvä. Yhteistä niille on se, että ne vertaavat toisiinsa kahta tekstiä, jotka ovat syntyneet eri kulttuureissa ja erilaisen toiminnallisen ympäristön määrääminä. Jopa Vermeer vaatii lähde- ja kohdeteksteille jonkinlaista tekstienvälistä koherenssia, olkoonkin että vaatimus on skopokselle alisteinen. Holz-Mänttärei ei sellaista vaadi. Tekstienvälistä koherenssia, ekvivalenssia tai varsinaisesti mitään muutakaan niiden välistä yhteyttä osoittavaa Holz-Mänttärei ei vaadi. Ero perinteisiin malleihin on ilmeinen. Parempaa esimerkkiä yhteismitattomuudesta on vaikea löytää.

On vaikea nähdä, miten Holz-Mänttärin käännösteoria olisi yhdistettävissä osaksi vanhaa, mikä olisi tehtävä, jos paradigmaattisuuden mielihäiriö kiistää. Sinänsä mielenkiintoista on se, miten Vermeer ja Holz-Mänttärei poikkeavat hieman toisistaan, vaikka molemmat yhdessä eroavat vanhasta mallista. Vermeerille lähdetekstiä sinänsä eli yhteisesti hyväksyttävää merkityskokonaisuutta "lähdeteksti" ei ole, joten vertaaminen hänen näkökulmastaan käy mahdottomaksi. Holz-Mänttärei ei kiellä etteikö lähdetekstiä olisi, mutta pidättäytyy lähde- ja kohdetekstien vertaamisesta. Hänen kokonaisnäkemyksessä niiden välinen suhde ei kärjistäen ilmaistuna ole kiinnostava. Lähdetekstin arviointia hän tosin painottaa Vermeeriä enemmän. Lähde- ja kohdetekstejä ei kohdetekstin laadun arvioimiseksi vain missään vaiheessa verrata toisiinsa. Ne toimivat eri maailmoissa.

Holz-Mänttärin käännösteorian paradigmaattisuutta tukee moni muukin seikka. Otin yllä olevan ensimmäisenä esille, sillä sen avulla yhteismitattomuus paljastuu välittömästi. Holz-Mänttärin käännösteoria translatorisesta toiminnasta jäsentää ja luokittelee käännöstieman tutkimuskohteen tavalla, joka eroaa perinteisistä näkemyksistä, joissa käännösteoria on enemmän tai vähemmän emansipoitunutta kielitiedettä tai kaksi- tai kolmivaiheista kommunikaatiota. Holz-Mänttärin mukaan käännöstieman kysymyksenasettelu lähtee toisaalta siitä, miksi ihminen viestii ja toisaalta siitä, mikä tehtävä translatorisella toiminnalla on verkostona laajemmassa yhteiskunnassa. Hänen teoriansa rakentuu paljolti näiden kysymysten varaan. Kuten

Vermeer, hän haluaa siis luoda uuden, kokonaisvaltaisen teorian. Vermeer haluaa käännosteorian selittävän kaikenlaisten tekstien translaation, oli sitten kyse käyttöohjeista tai kaunokirjallisuudesta. Myös Holz-Mänttari pitää mainitunlaista tekstien jakoa käännosteoreettisesti hylättävänä dikotomiana. Mutta hän menee vielä pitemmälle. Ei ainoastaan kaikenlaiset tekstit, vaan kaikenlaiset translatoriset ilmiöt tulee selittyä käännosteorian puitteissa. Tämä pyrkimys yleispätevyyteen on mielestäni selvä paradigmaattinen piirre Holz-Mänttärin teoriassa. Koko kohde kuvataan uudella tavalla (ontologia), sillä hän pitää aikaisempia teorioita selvästi riittämättöminä. Paradigmaattisuudesta kielii myös Holz-Mänttärin luottamus uuden lähestymistavan ongelmanratkaisukykyyn. Tämä kyky aikaisemmilta teorioilta puuttuu, hän ajattelee, sillä ne eivät ole tavoittaneet translatorisen ja translologisen toimintakonseptin ydintä, eivätkä ammattia taitavat siksi ole hyväksyneet aikaisempia käännosteorioita varauksetta.

Sen lisäksi paradigmaattisuuteen viittaa myös jo mainittu uusi termistö, joka usein on yhteydessä uudenaikaiseen jäsenyykseen ja näkemykseen kyseessä olevasta kohteesta, joskaan aina ei näin ole. Holz-Mänttari perustelee uutta terminologiaa sillä, että vanhoihin käsitteisiin liittyy liiaksi vääriä mielikuvia. Paradigmaattisuutta tukevat myös vahva nojautuminen toimintateoriaan ja kybernetiikkaan sekä jo painotettu teorian laajuus, joka ottaa huomioon translaattorin lisäksi muutkin translatorisen kokonaistavoitteen kannalta relevantit toimijat. Holz-Mänttari painottaa myös palautteen merkitystä, joka kyberneettisesti ilmaistuna on takaisinkytkentää.

Sanottu ei merkitse sitä, etteikö moni Holz-Mänttärin esittämistä näkökohdista tai käyttämistä teoreettisista aineksista esiintyisi muualla tai aikaisemmin. Tällaisena yhdistelmänä se kuitenkin muodostaa kokonaisuuden, joka perinteisiin käännosteorioihin verrattuna eroaa niin radikaalisti, että on puhuttava yhteismitattomuudesta. Esimerkiksi Kelletat katsoo, että käännosteoria, jonka osaksi integroidaan tavoite edistää tietyn tuotteen myyntiä (toiminnan kokonaistavoite), etäännyy väkisin filologian kysymyksenasettelusta (Kelletat 1987, 47). Tämä varmasti on ollut tavoitteenakin. Filologiasta Holz-Mänttari etäännyy muullakin tavalla. Hän katsoo, ettei translologia lähde liikkeelle sanoista tai kielestä, vaan yleisemmin maailmoista ja asiainiloista. Hänen teoriansa ei keskity kieleen, jonka merkitys jää siten välineelliseksi. Kielen tehtävä on ohjalla yhteistoimintaa.

Puhuuko Holz-Mänttari teoriastaan uutena paradigmana? Juuri tätä termiä en ole nähnyt hänen teoriastaan käyttävän, mutta käytännössä hänen voidaan katsoa

väittävän asiallisesti samaa. Hänen mukaansa aikaisemmat teorit eivät ole osanneet kuvata ja selittää ilmiötä translaatio oikealla tavalla. Hänen mallinsa pyrkii siihen, ja hän katsoo mallinsa selittävän kaikenlaiset translaatiovaihtoehdot. Hän ei pyri täydentämään vanhaa, vaan pyrkii kokonaan uuteen.

Viimeiseksi esiin nousee kysymys paradigman sosiaalisesta tai tieteensosiologisesta ulottuvuudesta. Totesin Vermeerin kohdalla, että kokonaiskuvan saamiseksi paradigmasta sen asema tieteen kentässä on selvitettävä. Jotta tietty teoria nousisi hyväksytyyn paradigman asemaan, määrätyn tieteenharjoittajien ryhmän on sitouduttava siihen. Tämän tutkielman puitteissa en kuitenkaan voi kuin viitata asian tärkeyteen. Holz-Mänttärin (ja Vermeerin) merkitys uuden käännöstieteellisen ajattelun muotoilussa on ilmeinen. Handbuch Translation viittaa toistuvasti häneen, kun on kyse teoreettisista lähtökohdista ja tärkeistä määritelmistä. Varauksetta häntä ei seurata, kuten ei Vermeeriäkään, vaan Holz-Mänttärin translatorinen toiminta on luokiteltu omaksi, itsenäiseksi malliksi. Kun Handbuch Translationkin näkee sen omana, konsistenttina mallinaan, väite paradigmaattisuudesta teoreettisessa mielessä saa nähdäkseni vain tukea. Sosiologisen ulottuvuuden selvittäminen vaatisi kuitenkin lisätutkimusta.

4.4 Arviointia

Holz-Mänttärin translatologinen toimija, asiantuntija, on kyberneettisesti oppiva järjestelmä yhteiskuntajärjestelmän sisällä ja asiantuntija viestittäessä yli kieli- ja kulttuurirajojen niin, että yhteistyö ja kommunikaatio tulevat mahdollisiksi. Teoria tarjotaan varsin raskassoutuisesti, eikä käytäntö-osio muuta asiaa. Tietysti raskassoutuisuus on subjektiivinen määre, mutta esimerkiksi suhteessa Vermeerin teoriaan tällaisen arvion uskaltanee antaa. Monimutkaisella ilmaisutavalla haetaan joskus tieteenalalle arvostusta, toisaalta se voi myös olla kirjoittajan henkilökohtainen tapa kirjoittaa. Tietysti kybernetiikka ja formaalinen toimintateoria ovat abstrakteja, ja jos ne otetaan teorian osaksi tai perustaksi, miten silloin abstraktiutta voisi välttää. Sanoman perillemeno vaikea teksti ei kyllä yleensä edistä. Lienee mahdollista ilmaista Holz-Mänttärin keskeiset ajatukset kansantajuisemmin.

Lisäys: Kybernetiikka, kone, eläin, ihminen ja ennustaminen

Ennusteiden tekeminen ihmisen toiminnasta, yhteiskunnasta tai jo yksinkertaisemmin taivaankappaleista on aina mutkikasta. Klassinen mekaniikka joutuu Niiniluodon (1983, 296) mukaan vaikeuksiin jo yrittäessään laskea kolmen toisiinsa vaikuttavan aineellisen systeemin käyttäytymistä. Kybernetiikka, joka tutkii säätelyä ja viestintää eläimissä ja koneissa, ottaa lähtökohdakseen sen, että eläinkin on rakenteeltaan monimutkainen takaisinkytkentämekanismi, jonka osat toimivat tavallisten kausaalilakien mukaisesti. Kun yllä on puhuttu toiminnasta, jolla on päämäärä, silloin tulisi tehdä ero päämäärään pyrkivän ja ainoastaan päämäärään suuntautuvan toiminnan välillä. Erottelu on Niiniluodon mukaan herättänyt paljon keskustelua. Selvää kuitenkin on, että esimerkiksi fysikaaliset kehitysprosessit tai esimerkiksi automaatti eivät intentionaalisesti (päämäärään pyrkivä) tavoittele lopputilaansa tai tasapainotilaa. Automaatti tavoittelee kyllä tasapainotilaa, mutta ei tiedä mihin on pyrkimässä (päämäärään suuntautunut). (Niiniluoto 1983, 257–259.)

Mitä on sanottava kybernetiikan lähtökohdasta, jonka mukaan ihminen on rinnastettavissa eläimeen tai jopa koneeseen? Tietysti ihmisessä on toimintoja ja ominaisuuksia, jotka muistuttavat jopa koneen toimintoja itsesäätelyineen, ja toki on yhteistä eläimenkin kanssa. On mielestäni kuitenkin varottava selittämästä ihmistä esimerkiksi eläinmaailmasta käsin. Ensinnäkin ihminen on todella erikoinen ja poikkeuksellinen suhteessa eläimeen. Ihminen on ainutlaatuinen olento tunnetussa maailmankaikkeudessa juuri ihmisyytensä takia. Siihen liittyy kyky käyttää puhuttua kieltä, pohtia mennyttä ja tulevaa sekä tiedostaa itsensä, harrastaa tieteitä ja taiteita. Toki yhtymäkohtia eläimeen löytyy, muutenhan mitään analogioita ei voitaisi löytää ollenkaan, mutta ihmisen selittäminen eläimistä käsin, koneista puhumattakaan, on eräänlaista reduktionismia.

Toiseksi ihmisen toiminnan selittäminen eläimen käyttäytymisestä käsin törmää siihen ongelmaan, että eläinmaailmakin on niin tavattoman moninainen. Mihin eläimeen vertaamme ihmistä, miksi juuri tiettyyn eläimeen tai laumaan? Entä mistä tiedämme että juuri tietty eläimen käyttäytyminen sanoo jotain olennaista ihmisen vastaavassa tilanteessa mahdollisesti tekemistä valinnoista? Kolmanneksi, vaikka ihmisen ja eläimen toiminnassa olisi aitoa samanlaisuutta, se ei vielä ratkaisisi sitä, onko tietynlainen käyttäytyminen toivottavaa tai oikeaa. Siitä, mikä on, ei välttämättä seuraa se, miten asian tulisi olla.

Lisäys: Taiteesta

Holz-Mänttärin mukaan taide ei poikkea periaatteessa muista viestinnän muodoista. Myös taide yrittää viestiä jotain, se haluaa välittää taiteilijan kokemuksen eteenpäin. Taide on kuten mikä tahansa ihmisen oppima taito, joka on viritetty huippuunsa. Taide on viestintää, se on vain kanavana toisenlainen. Hänen mukaansa kulttuurin ja taiteen pitäminen "tavallisina" törmää kuitenkin hysteriseen vastustukseen. Myös taiteellisia teoksia kuten kaunokirjallisuutta voidaan analysoida systemaattisesti, vaikka monien mielestä yksilöllinen tyyli täten hukataan. Holz-Mänttari näyttää ajattelevan, että ollakseen taidetta tai edes taidetta, jolla on merkitystä, sitä on voitava ymmärtää. Jos sitä voidaan ymmärtää, silloin se viestii jotain, yrittää sanoa jotain maailmasta. Hän vastustaa taiteen kokemista ainoastaan kontemplatiivisesti tai passiivisesti. Taide on, hän ajattelee, kokonaisvaltainen kokemus, joka, näin tulkitseen, on järkevä ja selitettävissä. Tämä onkin kääntämisen ja taiteen kokemuksen edes fragmentaarisen välittämisen perusedellytys. On kuitenkin sallittava kysymys, onko tietty kaunokirjallinen, taiteellinen teos analysoitavissa kaikissa sen ulottuvuuksissa? Eikö taiteessa ole tasoja, joita on ainakin äärimmäisen vaikea eristää ja analysoida systemaattisesti? Onko näin analysoitu taide enää tekijänsä näköinen? Mitä olisi sanottava nonfiguratiiivisesta maalaustaiteesta? Viestiikö se mitään? Onko sen ainoa merkitys se, mikä syntyy katsojan päässä? Vai onko sen viesti se, ettei mitään mielekästä kommunikaatiota ole? Ettei vastauksia ole?

5 YHTEENVETO

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on ollut etsiä vastausta kysymykseen onko Vermeerin ja onko toisaalta Holz-Mänttärin käännteoria luokiteltavissa uudeksi paradigmaksi käänntieteessä. Taustateoriaksi valitsin yhdysvaltalaisen tieteenfilosofi ja -historioitsija Kuhnin käsityksen paradigmoista, koska se soveltuu juuri tarkasteltavana olevaan tilanteeseen eli uudenlaisen, aikaisemmasta poikkeavan teorian arviointiin. Lisäksi Kuhnin teoria on paitsi tunnustettu, myös laaja-alainen, sillä se huomioi myös niin sanotut tieteenulkoiset tekijät, eli tieteen harjoittamiseen liittyvän sosiaalisen ulottuvuuden.

Kuhnin mukaan tieteellinen tieto ei ainoastaan kasaannu tasaisesti, eivätkä tieteelliset teoriat liity saumattomasti toisiinsa. Pikemminkin tieteen kehitys on prosessi, johon liittyy esiparadigmaattinen, normaalitieteen eli tietyn paradigman kausi, tieteen kriisi ja mahdollinen vallankumous. Valintaa kahden tieteellisen

teorian välillä ei voida tehdä viittaamalla erilaisiin tieteenharjoittamisessa hyväksytyihin kriteereihin, sillä ei ole aina selvää, kumpi teoria täyttää paremmin tietyn kriteerijoukon. Mikään teoria ei näet Kuhnin mukaan kykene selittämään kaikkia tutkittavan ilmiön dataa. On totta, että uusi ja parempi teoria selittää ongelmakohdan, johon vanha teoria kompastuu, mutta vanhan teorian kannattajat eivät helposti luovu perinteisestä ja hyväksi osoittautuneesta teoriasta. Vanhaa teoriaa yritetään parantaa, ja joskus tässä onnistutaankin. Toisinaan vanha teoria ajautuu sillä tavalla umpikujaan ja toisaalta uusi näyttää avaavan uusia tieteellisiä potentiaaleja, että syntyy tieteellinen vallankumous: uusi syrjäyttää vanhan. Olennaista on se, että Kuhnin mukaan valintaa ei voida tehdä ainoastaan viittaamalla esimerkiksi rationaalisuuteen. Rationaalisuus riippuu muun muassa siitä, mitä teorian halutaan selittävän. Usein myös vanha ja uusi teoriaa ovat keskenään yhteismitattomia. Niitä kannattavat näkevät maailman eri tavalla, heidän ontologiassaan on eroja. Tästä seuraa käsitteellisiä eroja, ja eroja sen suhteen, mitä teorian tulee selittää, mitä menetelmiä käytetään jne. Yhteismitattomuudesta johtuen pelkkään rationaalisuuteen viittaaminen ei ratkaise teorioiden välistä kiistaa, sillä se, mikä on rationaalista, on teoriakohtaista. Siksi tieteellinen kumous tapahtuu Kuhnin mukaan samalla tavalla kuin poliittiset kumoukset: olennainen osa ryhmää siirtyy tietyn aatteen kannalle, tieteen tapauksessa tietyn teorian kannattajiksi. Teorian totuudellisuudesta Kuhn ei puhu.

Vermeerin käännteoria rakentuu toimintateorian varaan. Kun ihminen tiettyssä paikassa tietynä hetkenä sanoo jotain, hän tuottaa "tekstin". Tämä tekstintuottaminen on toimintaa, jolla on tavoite. Nyt se, mitä ihminen verbalisoi ja miten hän asiat verbalisoi, on Vermeerin mukaan kulttuurikohtaista. Tämä on käännteoriassa huomioitava. Siksi on kysyttävä, mikä on tekstin tuottaneen henkilön tavoite, eli mikä on tekstin funktio. Kun tämä on selvitetty, translaattori eli kääntäjä voi tuottaa kohdekielisen tekstin, joka on lähdetekstin tuottaneen henkilön tavoitteen kannalta tarkoituksenmukainen. Se, kuinka paljon yhteistä lähde- ja kohdetekstillä lingvistiksi on, ei ole translatologian eli käänntieteen kannalta ensisijaisen tärkeää. Keskeistä siis on tekstin funktio tai tavoite eli skopos. Vermeerin teoriaa nimitetään tästä syystä juuri skopos-teoriaksi, sillä tärkeintä on kohdetekstin tavoite.

Vermeer haluaa esitellä uuden teorian, joka kattaa koko käänntieteen ja joka siksi koskee kaikkia tekstejä käyttöohjeista kaunokirjallisuuteen. Se huomioi kulttuurierot ja sisällyttää viestintään sekä verbaalin että ei-verbaalin aineksen. Skopos-teorian kannalta tärkeintä on kohdetekstin tavoite. Kohdeteksti on informaatiotarjous lähdetekstisestä informaatiotarjouksesta. Kohdetekstin

koherenssi on lähde- ja kohdetekstin välistä koherenssia tärkeämpi. Vermeerin käsitys teksteistä on relativistinen. Mitään yleispätevää, lukkoon lyötyä merkityskokonaisuutta "lähdeteksti" ei hänen mukaansa ole olemassa.

Onko kyseessä uusi paradigma? Tämän tutkielman mukaan on. Vermeer murtaa perinteisen näkemyksen lähde- ja kohdetekstin suhteesta. Hänen näkemyksensä teksteistä on relativistinen. Hän sisällyttää skopos-teoriaan kaikenlaiset tekstit. Lisäksi hänen käsityksensä translatologian tehtävistä on yhteismitaton niiden käännösteorioiden kanssa, jotka näkevät käännösteorian tehtäväksi antaa neuvoja mikrotekstuaalisissa ratkaisuissa.

Holz-Mänttärin käännösteoria rakentuu vastausten varaan, joita hän on pyrkinyt antamaan kahteen kysymykseen. Kysymykset kuuluvat: miksi ihminen kommunikoi, ja mikä tehtävä translaatiolla ja translatorisella toiminnalla on yhteiskunnassa? Liikkeelle lähdetään varsin yleiseltä tasolta, sillä myös Holz-Mänttärillä on tavoitteena yleinen, kattava käännösteoria. Viestinnälliset taidot ja kielitaito ovat translatorisessa toiminnassa tietysti olennaisia, mutta translaatiossa ei ole kyse ainoastaan kielitaidosta. Translatorisessa toiminnassa on kyse ennen muuta maailmoista, toiminnasta, asiointiloista ja strategioista, Holz-Mänttärei katsoo.

Miksi ihminen kommunikoi? Holz-Mänttärin mukaan muun muassa ohjaillakseen eli koordinoidakseen yhteistoimintaa. Mikä tehtävä translaatiolla on yhteiskunnassa? Translatorinen toiminta on yhteiskunnassa oleva verkosto, jonka tarkoitus on mahdollistaa viestintä yli kieli- ja kulttuurimuurien yhteistoiminnan koordinoimiseksi. Translatorisen toiminnan tavoite määräytyy toimeksiantajan kokonaistavoitteesta käsin. Translatorinen toiminta tähtää siihen, että toimeksiantajan saavuttaisi kokonaistavoitteensa. Kokonaistavoite on se mittapuu, jolla translatorista toimintaa ja sen tuotetta, kohdetekstiä, mitataan. Suhde lähdetekstiin on toissijainen seikka. Translaattori on kokonaistavoitteen saavuttamisessa olennainen tekijä, sillä hän on kulttuurimuureja ylittävän viestinnän asiantuntija. Hän osaa analysoida maailmoja, toimintaa ja asiointiloja. Hän on tietoinen siitä, että eri kulttuureissa verbalisoidaan eri asioita ja että asioita verbalisoidaan eri tavalla.

Onko Holz-Mänttärin käännösteoriassa kyse uudesta paradigmasta? Tämän tutkielman mukaan on. Kuten Vermeer, Holz-Mänttärei hahmottaa uudenlaista, kokonaisvaltaista ja yleispätevää käännösteoriaa. Hänen mukaansa vanhat teoriat eivät ole tavoittaneet translatorisen toimintakonseptin ydintä. Holz-Mänttärei näkee tutkimuskohteen uudella tavalla (ontologia) ja jäsentää sen uudellaisiin käsitteihin.

Ero perinteisiin teorioihin näkyy selvästi esimerkiksi lähde- ja kohdetekstin suhteessa. Holz-Mänttari menee Vermeeriäkin pidemmälle, eikä vaadi tekstien välille minkäänlaista koherenssia. Paradigmaattisuus näkyy oikeastaan parhaiten siinä, että hän ei käsittele koko kysymystä intertekstuaalisesta koherenssista, joka perinteisesti on ollut pohdinnan kohteena. Uudessa paradigmassa on uudenlaiset kysymyksenasettelut.

Tutkielmassa Vermeeriä ja Holz-Mänttariä on käsitelty erikseen, ja heidän teorioidensa paradigmaattisuutta on tarkasteltu erikseen. Ovatko teoriat yhdistettävissä? Heidän itsensä mielestä kyllä. Vermeer on itse kirjoittanut translatorisesta toiminnasta (1986 ja 1989). Holz-Mänttari haluaa teoriansa tulevan ymmärretyksi niin, että hän on yhteisellä asialla Reißin ja Vermeerin kanssa (Holz-Mänttari 1984, 5). Vermeer sanoo skopos-teorian olevan osa laajempaa teoriaa translatorisesta toiminnasta (Vermeer 1989b, 173).

Sen tutkiminen, missä määrin on olemassa tieteenharjoittajien ryhmä, joka sitoutuu tiettyyn paradigmaan, on kokonaiskuvan saamiseksi paradigman asemasta tieteessä mitä olennaisiin. Sellainen tutkimus pureutuu tieteesosiologiin kysymyksiin. Olen luokitellut Vermeerin ja Holz-Mänttärin teorian uudeksi paradigmaxi käänntieteesä. Vielä laajemman kuvan saamiseksi paradigman eli Vermeerin ja Holz-Mänttärin uudelleensuuntauksen ja teoreettisen panoksen vaikutuksesta käänntieteeseen vaatisi heidän paradigman tieteesosiologista tutkimusta. Olisi selvitettävä, missä määrin on olemassa tiedeyhteisöä, joka on sitoutunut heidän paradigmaansa, ja mitä tämä sitoutuminen merkitsee. Voisi kartoittaa, missä koulutuslaitoksissa he ovat saaneet vastakaikua ja millaista se on luoteeltaan. Tämä merkitsisi samalla pohdiskelua siitä, missä paradigman rajat kulkevat. Uuden terminologian käyttö ja esimerkiksi skopoksen painottaminen eivät vielä välttämättä merkitse siirtymistä uuteen paradigmaan, jos samalla pidetään kiinni lähde- ja kohdetekstin välisen suhteen perinteisestä näkemyksestä. Handbuch Translation on esimerkki viimeksimainitusta.

Kuva uuden paradigman asemasta tieteessä täydentyisi sosiologisen ulottuvuuden myötä. Tieteellisessä mielessä se olisi kiinnostava. Siksi ehdotan sitä jatkotutkimukseksi.

LÄHTEET

- Ahmavaara, Yrjö 1976. *Yhteiskuntakybernetiikka*. Helsinki: Weilin+Göös.
- Ahmavaara, Yrjö 1981. *Kybernetiikka tutkimusalueena*. Turku: Tulevaisuuden tutkimuksen seuran julkaisu.
- Ast, F. 1808. *Grundlinien der Grammatik, Hermeneutik und Kritik*. Landshut.
- Chesterman, Andrew 1989. Teoksessa Chesterman, Andrew (toim.): *Readings in Translation Theory*. S. 173. Helsinki: Finn Lectura.
- Dizdar, Dilek 1999. Skopostheorie. Teoksessa Snell-Hornby, Mary & Hönig, Hans G. & Kußmaul, Paul & Schmitt, Peter A. (toim.): *Handbuch Translation*. S. 104–107. Tübingen: Stauffenburg Verlag.
- Handbuch Translation* 1999. Snell-Hornby, Mary & Hönig, Hans G. & Kußmaul, Paul & Schmitt, Peter A. (toim.). Tübingen: Stauffenburg Verlag.
- Holz-Mänttäre, Justa 1984. *Translatorisches Handeln. Theorie und Methode*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Holz-Mänttäre, Justa 1986. Translatorisches Handeln – theoretisch fundierte Berufsprofile. Teoksessa Snell-Hornby, Mary (toim.): *Übersetzungswissenschaft. Eine Neuorientierung*. S. 348–374. Tübingen: Francke.
- Holz-Mänttäre, Justa 1988. Translation und das bio-soziale Gefüge „Mensch“.
- Teoksessa Holz-Mänttäre, Justa (toim.): *Translationstheorie – Grundlagen und Standorte. Studia translologica. Ser. A. Vol. 1*. S. 39–57. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Holz-Mänttäre, Justa 1993. Textdesign – verantwortlich und gehirngerecht. Teoksessa Holz-Mänttäre, Justa & Nord, Christiane (toim.): *Traducere navem. Festschrift für Katharina Reiß zum 70. Geburtstag. Studia translologica. Ser. A. Vol. 3*. S. 301–320. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kallmeyer, W. & Klein, W. & Meyer-Hermann, R. & Netzer, K. & Siebert, H. J. 1974. *Lektürekolleg zur Textlinguistik. Band 1: Einführung*. Frankfurt am Main: Athenäum Fischer.
- Kelletat, Andreas 1987. Die Rückschritte der Übersetzungstheorie. Anmerkungen zur *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie* von Katharina Reiß und Hans J. Vermeer. Teoksessa Ehnert, Rolf & Schleyer, Walter (toim.): *Übersetzen im Fremdsprachenunterricht. Beiträge zur Übersetzungs-*

- wissenschaft – Annäherung an eine Übersetzungsdidaktik. S. 33–49. Regensburg: Arbeitskreis Deutsch als Fremdsprache beim DAAD.
- Kuhn, Thomas S. 1994. *Tieteellisten vallankumousten rakenne*. Helsinki: Art House.
- Lakatos, Imre & Musgrave, Alan (toim.): *Criticism and the Growth of Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Määttänen, Pentti 1995. *Filosofia. Johdatus peruskysymyksiin*. Helsinki: Gaudeamus
- Newmark, Peter 1991. The Curse of Dogma in Translation Studies. *Lebende Sprachen* 36:3, 105–108. Berliini: Langenscheidt
- Niiniluoto, Ilkka 1980. *Johdatus tieteenfilosofiaan. Käsitteen- ja teorianmuodostus*. Helsinki: Otava.
- Niiniluoto, Ilkka 1983. *Tieteellinen päättely ja selittäminen*. Helsinki: Otava.
- Nord, Christiane 1999. Das Verhältnis des Zieltexts zum Ausgangstext. Teoksessa
 Snell-Hornby, Mary & Hönig, Hans G. & Kußmaul, Paul & Schmitt, Peter A. (toim.): *Handbuch Translation*. S. 141–144. Tübingen: Stauffenburg Verlag.
- Oksala, Pellervo 1991. Tieto ja todellisuus. Teoksessa Wilenius, Reijo & Oksala,
 Pellervo & Mehtonen, Lauri & Juntunen, Matti: *Johdatus filosofiseen ajatteluun*. S. 41–92. Jyväskylä: Atena.
- Rehbein, Jochen 1977. *Komplexes Handeln. Elemente zur Handlungstheorie der Sprache*. Stuttgart: J. B. Metzler.
- Reiß, Katharina & Vermeer, Hans J. 1984. *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Reiß, Katharina 1990. Der Ausgangstext – das sine qua non der Übersetzung. *TEXTconTEXT* 5, 30–39. Heidelberg: Julius Gross Verlag.
- Risku, Hanna 1999. Translatorisches Handeln. Teoksessa Snell-Hornby, Mary &
 Hönig, Hans G. & Kußmaul, Paul & Schmitt, Peter A. (toim.): *Handbuch Translation*. S. 107–112. Tübingen: Stauffenburg Verlag.
- Stolze, Radegundis 1994. *Übersetzungstheorien. Eine Einführung*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Trigg, Roger 1991. *Understanding Social Science. A Philosophical Introduction to the Social Sciences*. Oxford: Basil Blackwell.
- Vermeer, Hans J. 1986. *Voraussetzungen für eine Translationstheorie – einige Kapitel Kultur- und Sprachtheorie*. Heidelberg: Hans J. Vermeer.

- Vermeer, Hans J. 1989a. *Skopos und Translationsauftrag*. Heidelberg: Universität Heidelberg
- Vermeer, Hans J. 1989b. Skopos and commission in translational action. Teoksessa
Chesterman, Andrew (toim.): *Readings in Translation Theory*. S. 173–187. Helsinki: Finn Lectura.
- Vermeer, Hans J. 1993. Skopos und Bibelübersetzung. *TEXTconTEXT* 8, 81–115. Heidelberg: Julius Gross Verlag.

DEUTSCHE KURZFASSUNG

Universität Tampere
Institut für Translationswissenschaft
Finnisch-deutsche Translation

KOSKINEN, Johannes: Paradigmahaftigkeit der Translationstheorien von Hans J. Vermeer und Justa Holz-Mänttari

MAGISTERARBEIT: 70 Seiten
Deutsche Kurzfassung: 15 Seiten
Januar 2001

---

1 EINLEITUNG

Ziel dieser Arbeit ist es zu untersuchen, ob die Translationstheorie von Hans J. Vermeer und von Justa Holz-Mänttari als ein neues Paradigma in der Übersetzungswissenschaft (Translationswissenschaft) eingestuft werden können. Paradigma wird in dieser Arbeit so verstanden, wie es der amerikanische Wissenschaftstheoretiker und -historiker Thomas S. Kuhn vorgestellt und beschrieben hat. Laut Kuhn bedeutet Paradigma zugleich Weltanschauung, Forschungsmethode, Interpretationsweise, Entscheidung über Forschungsbereiche, die es sich zu untersuchen lohnt (Ontologie) sowie verwendete Begriffe und Termini. All dies erwirbt ein Individuum dadurch, dass es in eine Gruppe von Wissenschaftlern sozialisiert wird und sich Wissenschaft mittels bestimmter Musterbeispiele und -lösungen aneignet.

Eine paradigmatische Durchleuchtung der Theorien von Vermeer und Holz-Mänttari wurde gewählt, weil die genannten Theoretiker einen bedeutenden Einfluss auf die Neuorientierung der Übersetzungswissenschaft (Translationswissenschaft) gehabt haben. Die Stellung ihrer Translationstheorie ist auch am Institut für Translationswissenschaft der Universität Tampere stark. Dies sind die Gründe dafür, dass in dieser Arbeit versucht wird, sowohl in die wissenschaftstheoretischen Voraussetzungen als auch die Ansätze und Gesamtheorien der genannten Translationswissenschaftler zu dringen.

Um die Paradigmahaftigkeit einer Theorie untersuchen zu können, muss ein gewisser zeitlicher Abstand zur Vorstellung der Theorie gegeben sein. Andernfalls ist es nicht möglich zu untersuchen, wie die Wirkung der Theorie gewesen ist und wie sie im wissenschaftlichen Feld angenommen worden ist. Gewiss soll eine

Theorie vor allem auf Grund des Inhalts, der Nachvollziehbarkeit bewertet werden, doch ist für eine Untersuchung eines Paradigmas auch der genannte Zeitabstand von Wichtigkeit. Sie ist in diesem Fall auch gegeben, denn sowohl Vermeer als auch Holz-Mänttari haben ihre bedeutenden Werke im Jahre 1984 veröffentlicht: Vermeer (zusammen mit K. Reiß) die *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, Holz-Mänttari ihre Doktorabhandlung *Translatorisches Handeln*.

Haben die genannten Theorien eine wissenschaftliche Diskussion, Kritik oder eine Neuorientierung zur Folge gehabt? Um es vorweg zu nehmen: Die Ideen von Vermeer und Holz-Mänttari wurden dort mit Interesse angenommen, wo man den eigenständigen Status von Translationswissenschaft hat stärken und betonen wollen. Andererseits hat es auch Kritik gegeben. Kellertat (1987) hat die Neuorientierung als einen Rückschritt in der Übersetzungswissenschaft bezeichnet. Newmark hat den Ansatz als alles andere als neu oder modern klassifiziert. Statt dessen warnt er vor einer funktionalistischen Simplifizierung der Dinge. (Newmark 1991, 106.) Wissenschaftliche Diskussion hat es mit anderen Worten gegeben.

Paradigma ist ein wissenschaftstheoretischer und -soziologischer Begriff. Die Aufgabe von Wissenschaftstheorie ist es zu untersuchen, was Wissenschaft ist und welche Methoden sie anwendet. Nach Niiniluoto wendet Wissenschaftstheorie die philosophische Methode auf die Wissenschaft an, d.h. auf die wissenschaftliche Forschung und deren Ergebnisse. Jeder Wissenschaftler hat seine eigene Weltauffassung, ein Bild von der Aufgabe der Wissenschaft und die Stellung der eigenen Disziplin in der Gesamtheit der Wissenschaften. Durch diese Paradigmauntersuchung sollen die wissenschaftlichen Voraussetzungen von Vermeer und Holz-Mänttari untersucht werden. Vor allem aber geht es um die Frage, ob ihre Arbeiten ein wirklich neues Paradigma aufgestellt haben. Es soll geklärt werden, in welcher Art und Weise sich dieses mögliche Paradigma von den vorausgehenden unterscheidet. Welche ontologischen, methodologischen und begrifflichen Unterschiede können ausgemacht werden?

Neben den oben erwähnten Werken basiert diese Untersuchung vor allem auf *Skopos und Translationsauftrag* (1989) und *Voraussetzungen für eine Translationstheorie* (1986) von Vermeer. Was die Terminologie betrifft, so werde ich im Folgenden von Translation als Oberbegriff für Übersetzen und Dolmetschen sprechen.

2 PARADIGMA

2.1 Einleitung

Das im Jahre 1962 von Thomas S. Kuhn veröffentlichte Werk *The Structure of Scientific Revolutions* hat sehr viel Anklang gefunden und ist eines der bedeutendsten wissenschaftstheoretischen Werke. Seine Analyse ist im naturwissenschaftlichen Bereich entstanden, doch sind seine Thesen auch in den Geisteswissenschaften anwendbar. Zur Analyse einer neuen Theorie, wie der Translationstheorie(n) von Vermeer und Holz-Mänttari, passt sie meines Erachtens sogar sehr gut, was einen wichtigen Grund für ihre Wahl als Basis für diese Abhandlung darstellt.

Kuhn gewann die Erkenntnis von den Paradigmata, als er von der theoretischen Physik in die Wissenschaftsgeschichte hinüberwechselte. Kuhn zufolge wird die Entwicklung der Wissenschaft oft als zu geradlinig dargestellt, in der zu einem fertigen „Gebäude“ von Wissen immer neue Erkenntnisse hinzugefügt wird. Dieses Bild ist laut Kuhn aber zu einfach, und es sind vor allem wissenschaftliche Lehrbücher, die diese falsche Vorstellung aufrechterhalten (Kuhn 1994, 15).

Laut Kuhn verläuft die Entwicklung eher durch verschiedene Phasen: Vorparadigmatisch, paradigmatisch, Krise der Wissenschaft und mögliche wissenschaftliche Revolution.

In der vorparadigmatischen Phase gibt es mehrere, konkurrierende wissenschaftliche Schulen, die alle einen gewissen Phänomenbereich anders sehen, anders klassifizieren und anders interpretieren. Laut Kuhn geht es nicht darum, dass gewisse Schulen mehr und andere weniger wissenschaftlich seien, sondern darum, dass sie das zu erklärende Phänomen anders sehen, andere Begriffe verwenden und folgerichtig auch anders erklären. Angenommen, sämtliche Schulen seien an sich wissenschaftlich, woher stammen dann die Unterschiede in ihren Erklärungsweisen? Nach Kuhn geht es um die Art, in der man die Welt sieht, es geht um die Ontologie (Lehre über die Struktur des Seienden). Es ist nämlich laut Kuhn so, dass eine effiziente wissenschaftliche Arbeit kaum beginnen kann, bevor man Antworten auf folgende Fragen bekommen hat: Aus welchen Grundeinheiten besteht die Welt? Wie ist ihre Beziehung untereinander und zur Wahrnehmung durch die Sinnesorgane? Was sind überhaupt legitime wissenschaftliche Fragen? (Kuhn 1994, 18.) Weil verschiedene Forschungsgruppen verschiedene ontologische

Voraussetzungen haben, ist die Arbeit aller zwar wissenschaftlich, aber inhaltlich und begrifflich variierend.

In einer umfassenderen Definition bedeutet Paradigma also die gesamte gemeinsame Weltauffassung einer gegebenen Forschungsgruppe oder -gemeinschaft. Zur Formung eines Paradigmas tragen Glauben, Werte und Ausbildung jener Gruppe bei. Zur umfassenden Definition zählt auch die Auffassung vom Paradigma als Matrix einer Wissenschaft, zu der wiederum symbolische Verallgemeinerungen, Gesetze, Musterbeispiele und gemeinsame Werte zählen. In einer weniger umfassenden Definition ist Paradigma eine wissenschaftliche Lösung, ein Musterbeispiel, das sich wissenschaftlich als so fruchtbar und vielversprechend entpuppt hat, dass es die Wissenschaft revolutioniert und die Wissenschaftler lehrt, die Welt und die Forschungsprobleme grundlegend anders, also im Sinne des Musterbeispiels zu sehen und zu lösen. Das Schwerkraftgesetz von Newton kann hier als Beispiel angeführt werden.

2.2 „Normalwissenschaft“ und Paradigma

Ich sprach oben von der Dynamik der vorparadigmatischen, paradigmatischen und der revolutionären Phase. Die paradigmatische, d.h. die normalwissenschaftliche Phase gründet ihre Tätigkeit auf eine anerkannte Forschungslösung. Die Forscher sind bereit, sich hinter der Ontologie, den Forschungsmusterbeispielen, Gesetzen, der Theorie, Anwendung und Instrumentierung eines bestimmten Paradigmas zu stellen, so dass dieses Paradigma eine führende Rolle in der Wissenschaft und Forschung übernehmen kann. Die Gruppe einigt sich auf bestimmte Regeln der Forschung. Dieses Engagement, dieser Konsens ist laut Kuhn eine Voraussetzung für die Geburt und Kontinuität der „Normalwissenschaft“. Die rasche Entwicklung und der Fortschritt der „Normalwissenschaft“ ist dadurch zu erklären, dass sich die Wissenschaftler nun auf ihre Arbeit konzentrieren können anstatt immer wieder die ontologischen Grundfragen stellen zu müssen. (Kuhn 1994, 23–24.)

Da die Grundlagen nicht ständig hinterfragt werden müssen, entwickelt sich die „Normalwissenschaft“ schnell. Die Kehrseite der Medaille aber ist, dass ein gewisses Paradigma, z.B. das Schwerkraftgesetz Newtons, das beobachtete Objekt ontologisch, methodologisch und terminologisch in eine bestimmte, rigide Kategorie oder Form zwingt (Kuhn 1994, 37). Zu den Aufgaben der „Normalwissenschaft“ gehört es nach Kuhn auch gar nicht, neue Phänomene zu entdecken oder neue Theorien zu entwerfen, eher ist man bestrebt, das eigene Paradigma zu untermauern

und zu stärken. Auf Alternativen ist man nicht aus. Laut Kuhn ist die „Normalwissenschaft“ nichts anderes als die immer präzisere Definition des herrschenden Paradigmas, die gegenseitige Abstimmung von Theorie und neuen Daten sowie die Artikulation der Theorie. (Kuhn 1994, 47.)

Nach Kuhn greift die im Rahmen eines gegebenen Paradigmas ausgeübte „Normalwissenschaft“ auch gerade solche Wissenschaftsprobleme heraus, auf die sie mit größter Wahrscheinlichkeit Lösungen bieten kann. Andere Problembereiche und Fragestellungen werden als metaphysisch oder als außerhalb der Disziplin liegend verworfen. (Kuhn 1994, 50.)

2.3 Krise und Revolution der Wissenschaft

Obwohl die „Normalwissenschaft“ nicht bestrebt ist, neue Theorien zu entwerfen oder die eigenen Grundlagen zu hinterfragen, stößt man immer wieder auf Ergebnisse und Daten, die in das vorherrschende Paradigma nicht passen (Anomalien). Zunächst wird natürlich versucht, alle nicht theoriekonformen Daten im Rahmen des geltenden Paradigmas zu erklären. Wenn Anomalien immer mehr hervortreten, ohne dass man sie befriedigend erklären kann, dann steuert die Wissenschaft immer mehr in eine Krise (Kuhn 1994, 89). Anomalien als solche reichen aber noch nicht aus, um das vorherrschende Paradigma umzukippen. Erstens ist es immer möglich, eine Datensammlung auf mehrere Weise darzustellen. Zweitens kann man das Paradigma, das sich bewährt hat, nicht ohne weiteres verwerfen, wenn man kein neues, besseres als Ersatz vorbringen kann. (Kuhn 1994, 88–89.)

Wenn es nicht zu den Aufgaben der inmitten der „Normalwissenschaft“ arbeitenden Forscher gehört, neue Theorien zu entwickeln, wie kann es dann überhaupt zu einer wissenschaftlichen Revolution kommen? Woher nimmt man die neue Theorie? Nach Kuhn ist die einzige Antwort die, dass man sich in der Wissenschaft schon länger über gewisse bedeutende Anomalien bewusst gewesen ist (Kuhn 1994, 80). Die normalen Problemlösungs-Verfahren scheitern ausdrücklich (Kuhn 1994, 86). Jegliche Änderung am Paradigma ruft aber Widerstand hervor, denn eine Änderung des Paradigmas bringt nicht nur etwas an sich Neues mit sich, sondern auch all das Bekannte wird in ein neues Licht gerückt. Die Entdeckung der Röntgen-Strahlen beispielsweise bewirkte statt Verwunderung Entrüstung: Viele abgeschlossene Projekte mussten von Neuem durchgeführt werden, weil die Röntgen-Strahlen nicht berücksichtigt worden waren. (Kuhn 1994, 71.)

Bei der wissenschaftlichen Revolution geht es also um mehr als nur die Entdeckung von Anomalien. Kuhn widerspricht Popper, der meint, dass theoretisch eine Anomalie reicht, um die gesamte Theorie zu falsifizieren. Kuhn meint, es geht bei der Verwerfung und Annahme von Theorien immer um mehr als nur um das Vergleichen von Theorie mit Phänomenen bzw. der Natur. Ja, noch mehr, es kann laut Kuhn nicht sein, dass eine anomalische Abweichung immer ausreicht, die gesamte Theorie zu widerlegen, denn sonst gäbe es überhaupt keine annehmbaren Theorien, da keine Theorie imstande ist, alle Daten zu erklären. (Kuhn 1994, 87–89 + 156.)

Wenn sich eine Wissenschaft wegen mehrfacher, gravierender Anomalien in einer Krise befindet, gibt es daraus drei Auswege. Das alte Paradigma kann sich durch große Anstrengungen aus der Krise steuern, ohne dass es zu seiner Widerlegung und somit zu einer Revolution kommt. Eine zweite Möglichkeit ist die, dass zugegeben wird, dass die Anomalie für die Wissenschaft zur Zeit unmöglich zu erklären ist. Die Lösung des Problems wird an die kommenden Generationen delegiert, weil man hofft, dass sie über die besseren Mittel und Instrumente verfügen. Auch in diesem Fall besteht das Paradigma fort. Drittens kann es zum Bruch des alten Paradigmas und zum Sieg eines neuen kommen. Kuhn nennt dies eine wissenschaftliche Revolution. (Kuhn 1994, 95.)

Das alte und das neue Paradigma sind miteinander inkommensurabel. Dies ist eine der zentralen Gegebenheiten in Kuhns Theorie. Die Wahl zwischen zwei Paradigmen kann nicht nach den gewohnten wissenschaftlichen Kriterien und Kriterien der Wahrheit geschehen, da die Kriterien selbst paradigmabedingt sind. Bei der Begründung kommt es deshalb zu einem Zirkelschluss. (Kuhn 1994, 106.) In einer wissenschaftlichen Revolution siegt man gerade in der Weise, wie man es bei politischen Revolutionen tut: das Ausschlaggebende ist die Unterstützung eines erheblichen Teils der Gemeinschaft oder Gesellschaft. Nach der Revolution sieht die Welt nicht mehr wie früher aus, man denke an die kopernikanische Revolution. Der Wissenschaftler sieht die Welt anders. Man baut neue Beobachtungsvorrichtungen, man schaut in neue Gebiete, man dringt in neue Bereiche hervor. Noch wichtiger ist, dass man an bekannten Stellen Neues sieht. Das hängt mit der Tatsache zusammen, dass unser Sehen theoriebeladen, theoriebedingt ist. Was der Mensch sieht, ist von seinen früheren Erfahrungen und Begriffen abhängig. (Kuhn 1994, 122–124.)

Kuhn nennt die beschriebene Neuorientierung einer Wissenschaft Revolution. Der breiten Öffentlichkeit scheinen wissenschaftliche Revolutionen eher selten vorzukommen. Womit hängt dies zusammen? Laut Kuhn bleiben die meisten Revolutionen unbemerkt, weil nach einer Revolution die Lehrbücher neu verfasst werden. In jenen Büchern werden aber stets die wichtigsten Ergebnisse vorgestellt, nicht aber Versuch, Irrtum und Paradigmenstreitigkeiten. Deshalb erscheint die Wissenschaft dem Leser geradlinig und kumulativ. (Kuhn 1994, 148.)

Was ist bei der Einführung eines neuen Paradigmas schließlich ausschlaggebend? Letzten Endes ist es so, dass das neue Paradigma in der Lage ist, ein Problem zu lösen, was im alten Paradigma unmöglich war. Doch es geht gleichzeitig um mehr. Das neue Paradigma bekommt Unterstützung, weil man in ihm ein großes Potenzial sieht: Es wird auch viele kommende Probleme lösen können. (Kuhn 1994, 163.)

Kuhns Thesen sind natürlich nicht von Kritik verschont geblieben. Die Kritik betrifft vor allem seinen Deskriptivismus und seinen erkenntnistheoretischen Relativismus. Beide sind in der Tat in seinem Ansatz zu sehen. Auf diese Problematik kann in dieser Arbeit aber nicht näher eingegangen werden. Lakatos und Musgrave (1970) helfen da weiter.

3 VERMEER

3.1 Voraussetzungen

Die wissenschaftlichen Voraussetzungen einer Theorie, der theoretische Unterbau, zeigt etwas ganz Entscheidendes über den zu untersuchenden Sachverhalt. Vieles, was später in einer Theorie umfangreicher entfaltet wird, ist bereits in den philosophischen Voraussetzungen zu sehen. Deshalb ist die wissenschaftstheoretische Untersuchung des Fundaments einer Theorie so fruchtbar.

Was kennzeichnet Vermeers Voraussetzungen, seinen Ansatz? Vermeer ist allgemein relativistisch orientiert, was Wissenschaft, Wissen und Wahrheit betrifft (Vermeer 1986, I). Dies kommt später in einem allgemeinen Text-Relativismus zum Vorschein. Wegen seines Relativismus rät Vermeer auch vom Gebrauch des Verbs *sein* bei wissenschaftlichen Definitionen ab. Weshalb? Weil laut Vermeer im Kontinuum der möglichen Welten nichts ein für allemal *ist*. Man sollte eher davon reden, dass etwas als etwas Bestimmtes erkannt oder interpretiert wird oder als etwas erscheint.

Vermeers Translationstheorie geht von Überlegungen der Handlungstheorie aus. Die Entwicklung in Richtung Handlungstheorie war auch in der Linguistik der 70er Jahre zu sehen. Dort löste die Handlungstheorie die Kommunikationstheorie ab (Kallmeyer et al. 1974, 1–25). In der Handlungstheorie wird Kommunikation als Handlung aufgefasst. Handlung setzt zwei Faktoren voraus: freien Willen und Intentionalität (Vermeer 1989a, 51). Dies wird definitionsmäßig gesetzt. Ob es real so etwas wie freien Willen gibt, lässt Vermeer offen (Vermeer 1986, 211).

Sprache und Kultur, das sind zwei Themen, die für Vermeers Theorie zentral sind. Dies vor allem deshalb, weil laut Vermeer die traditionellen Theorien über Translation, z.B. das Zweistufen-Modell, die Kulturbedingtheit von Texten und somit von Handlungen nicht genug berücksichtigt haben. (Reiß & Vermeer 1984, 42.) Wo früher Kulturspezifisches beim Übersetzen lediglich als etwas den Schwierigkeitsgrad Erhöhendes angesehen worden ist, nimmt Vermeer die Kulturbedingtheit von Handlung als Ausgangspunkt der gesamten Translationstheorie. Der Kultur ist laut Vermeer früher zu wenig Rechnung getragen worden. Sie bestimmt aber mehr, sie ist mehr als bloß Schwierigkeitsgrad. Sie bestimmt nämlich, was überhaupt gesagt, verbalisiert wird und auch *wie* es gesagt wird. (Reiß & Vermeer 1984, 4 + 24.)

3.2 Vermeers allgemeine Translationstheorie

Ich komme schließlich zu Vermeers Theorie der Translation, was sowohl Übersetzen als auch Dolmetschen umgreift. Vermeer hat seine allgemeine Translationstheorie übersichtlich in fünf Thesen zusammengefasst, und sie wird hier entsprechend vorgestellt. Es soll beachtet werden, dass jene Thesen hierarchisch geordnet und verkettet, sind, so dass die Thesen 2 bis 5 der ersten These untergeordnet sind (Reiß & Vermeer 1984, 119). Die erste These lautet:

(1) Ein Translat ist skoposbedingt.

Was verbalisiert wird und wie es verbalisiert wird, ist kulturgebunden, wie bereits oben ausgeführt wurde. Das bedeutet aber laut Vermeer, dass Translation nicht ein bloßes Transkodieren von Einheiten einer Ausgangssprache in Einheiten einer Zielsprache sein kann. Angenommen, es gäbe einwandfreie, „direkte“ Entsprechungen von ausgangssprachlichen Textelementen in einer Zielsprache. Man könnte somit eine – dies wird der Argumentation willen angenommen –

„wörtliche“ Übersetzung anfertigen. Wäre diese Übersetzung geglückt, wirklich in dem Sinne „treu“, dass mit der Übersetzung die gleiche Wirkung erreicht wird wie mit dem Ausgangstext? Gerade das ist nicht gesagt. Deshalb muss eben präzisiert werden, was man unter Treue, Wirkungskonstanz und dergleichen versteht. Geht es um eine vergleichbare Wirkung, um die Botschaft eines Texts, dann muss unter Umständen „freier“ übersetzt werden. Denn ein Text, könnte er auch theoretisch „wörtlich“ übertragen werden, wird in einer Kultur vor dem kulturellen Hintergrund interpretiert. Dieser Hintergrund ist in jeder Kultur anders. Deshalb soll laut Vermeer expliziert werden, worauf man mit dem Text, mit der Translation abzielt. Der Skopos (Ziel, Zweck) muss dargelegt werden. Jede Handlung hat ein Ziel (oder ihr kann ein Ziel zugeordnet werden), und ein Text ist eine „Handlung“. (Vermeer 1989a, 111.)

Jede Handlung, also intentionales Sich-Verhalten, hat ein Ziel. Wer in einer „traditionellen“ Weise übersetzt, was da „steht“, der hat auch einen Skopos. Vermeer hat die Absicht, eine allgemeine Translationstheorie zu entwerfen, die imstande ist, auch ältere Ansätze zu „erklären“. Wir kommen zur zweiten These:

(2) Ein Translat ist ein Informationsangebot in einer Zielkultur und -sprache über ein Informationsangebot in einer Ausgangskultur und -sprache.

Ein Text ist ein Informationsangebot an den Leser. Hier kommt der Relativismus Vermeers zum Vorschein, denn nach ihm gibt es keine ein für allemal festgelegte Größe „Ausgangstext“, weil bei jeder Interpretation nur ein Teil aller möglichen Interpretationsmöglichkeiten realisiert werden (Vermeer 1993). Informationsangebot umfasst auch das Nonverbale, dem bei früheren Ansätzen zu wenig Beachtung geschenkt worden ist, so Vermeer, denn eine allgemeine Translationstheorie sollte auch nonverbale Elemente umfassen. (Reiß & Vermeer 1984, 44.) Schließlich die Thesen 3 bis 5:

(3) Ein Translat bildet ein Informationsangebot nichtumkehrbar eindeutig ab.

(4) Ein Translat muss in sich kohärent sein.

(5) Ein Translat muss mit dem Ausgangstext kohärent sein. (Reiß & Vermeer 1984, 44.)

Es soll bei der Analyse der letzten Thesen noch einmal betont werden, dass sie den beiden vorangegangenen untergeordnet sind, d.h. Vermeer verlangt zwar auch eine intertextuelle Kohärenz (These 5), aber sie muss vor dem Hintergrund des Ganzen

verstanden werden. Freilich stimmt also, dass Vermeer diese intertextuelle Kohärenz verlangt, das kann nicht verneint werden trotz aller „Ausgangstextenthronung“, doch was ist ein „Text“? In Vermeers Theorie ist es ein Informationsangebot, und jegliche Bewertung intertextueller Kohärenz kann erst nach der Festlegung eines Skopos erfolgen. Der Skopos hilft sozusagen, aus dem Informationsangebot das für die Translation signifikante zu entnehmen und erst so einen Ausgangstext zu konstituieren, der für eine Bewertung der intertextuellen Kohärenz passend ist. Unverkennbar schließlich, dass die Kohärenz des Translats wichtiger ist als die Kohärenz zwischen Translat und Ausgangstext.

3.3 Ein neues Paradigma?

Wie kommen zur entscheidenden Frage: Handelt es sich bei Vermeers allgemeiner Translationstheorie um ein neues Paradigma in der Translationswissenschaft? Als Ergebnis dieser Arbeit lässt sich sagen: Ja. Vieles spricht in der Tat dafür.

Erstens führt Vermeer eine neue Terminologie ein, oder eine alte, die er zum Teil mit neuem Inhalt füllt. Zweitens kommt Vermeers Ansatz insofern einem neuem Paradigma gleich, als er den ganzen Begriff und Prozess von Translation neu definiert. Diese Definition will zudem nicht nur einen Ausschnitt, einen Teilbereich, erklären, sondern sie will vielmehr eine neue, allgemeine, alle Translationsfälle abdeckende Theorie entwerfen. Die Skopos-Theorie gilt für alle Translationsfälle. Auch dies gehört zu den Charakteristika eines Paradigmas. Translation soll fortan eine verantwortliche und zielgerichtete Tätigkeit sein. Der Gegenstand der Translatologie wird neu umrissen. Beispielsweise werden mikrotextuelle Entscheidungen an die Psychologie und Gehirnforschung weiterdelegiert. Da Vermeer eine allgemeine und umfassende Theorie entwirft, erhalten Begriffe wie Translation, Ausgangs- und Zieltext, Treue und Äquivalenz z.T. einen anderen Stellenwert im Gesamtsystem und eine andere inhaltliche Definition als bei traditionellen Theorien. Dies führt schließlich unausweichlich zur Inkommensurabilität mit anderen Ansätzen, ein Phänomen, ein Zeichen, für ein neues Paradigma.

Wer die Paradigmahaftigkeit und Inkommensurabilität bestreiten will, der müsste die Skopos-Theorie als Teil traditioneller Theorie(n) sehen. Dies führt aber zweifellos zu großen Schwierigkeiten, denn traditionelle Theorien bewerten Translate primär anhand der Beziehung zum Ausgangstext, während die Skopos-Theorie sie anhand von Ziel und Translationsauftrag evaluiert. Ausgangstext

bedeutet in beiden zudem etwas anderes. Im Vermeerschen Ansatz gibt es *den* Ausgangstext ohne eine Skopos-Festlegung gar nicht. Und ohne Text keine Bewertung. In der traditionellen Theorie sind Kulturspezifika etwas, was den Schwierigkeitsgrad erhöht. Ein Umschreiben, ein Hinzufügen von Informationen oder eine Funktionsänderung wird nicht erwogen. Für Vermeer ist eine Funktionsänderung aber der weitaus häufiger anzutreffende Fall. Was bei Vermeer also gang und gäbe ist, ist für traditionelle Theorien per definitionem unmöglich. Deshalb scheint es plausibler, von einem neuen Paradigma zu sprechen.

4 HOLZ-MÄNTTÄRI

4.1 Voraussetzungen

Holz-Mänttärís Theorie ist auf Anhieb nicht immer leicht zu verstehen, da sie den translatorischen und translatorischen Gegenstandsbereich mit z.T. neuer Terminologie beschreibt und andererseits auf eine Allgemeingültigkeit abzielt, was oft eine Abstraktion nach sich zieht. Wie Vermeer geht sie bei der Translationstheorie von einer Handlungstheorie aus. Allerdings ist bei ihr die Definition von Handlung differenzierter. Setzt Vermeer Intentionalität und freie Wahl voraus, so verlangt Holz-Mänttári, in Anlehnung an Rehbein, den Durchlauf folgender Prozess-Stadien: Einschätzung der Situation, Motivation, Zielsetzung, Plan, Ausführung und Resultat. Außerdem soll der Durchlauf des Handlungsprozesses die Anwendung eines Handlungsmusters sein, wobei die Reihenfolge der Schritte variieren kann. (Holz-Mänttári 1984, 50.)

Für die Analyse von Welten, Sachverhalten und Strategien bedient sich Holz-Mänttári der Systemtheorie (Kybernetik), was zu einer weiteren Abstraktion führt. Die Systemtheorie selbst bietet zwar keine wissenschaftlichen Lösungen von Problemen, sie kann aber zur Gewinnung eines Überblicks von komplexen Systemen beitragen und somit indirekt hilfreich sein. Die Systemtheorie kann somit zwar als „neutral“ betrachtet werden, doch ist insgesamt die Neigung Holz-Mänttärís zu einem mehr naturwissenschaftlich exakten als hermeneutischen Wissenschaftsideal unverkennbar, besonders im Vergleich zu Vermeer.

Die Interdependenz von Sprache und Kultur versteht sie ganz in Übereinstimmung mit Vermeer (Holz-Mänttári 1984, 38). Doch kommt der Sprache in ihrer auf Allgemeingültigkeit, alle Translationsfälle erklärenden, und dabei sowohl Verbales als auch Nonverbales einbeziehenden Theorie manchmal nur eine instrumentale

Funktion zu. Denn bei ihrer „kommunikations-, handlungs- und systemtheoretischen Soziotranslatologie“ (Risku 1999, 107) geht es zunächst mal gar nicht um Sprache oder Wörter. Es geht allgemeiner um Welten, Sachverhalte und Strategien, die verstanden werden müssen (Holz-Mänttari 1984, 366).

4.2 Translatorisches Handeln

Der Ansatz Holz-Mänttaris beruht auf zwei Thesen, und ihre Theorie ist die Beantwortung oder die Explikation dieser Thesen. Die erste These lautet:

„Im Bereich menschlicher Kommunikation [- -] ist der Punkt aufzusuchen, an dem für das kybernetische System Mensch der Bedarf entsteht zu kommunizieren, denn dann lässt sich klären, wozu Kommunikation dient und damit, was Kommunikation ist und was ihre Bedingungen sind.“ (Holz-Mänttari 1984, 23.)

Laut Holz-Mänttari kommuniziert der Mensch vor allem um Kooperationen zu koordinieren. Die zweite These betrifft den gesellschaftlichen Aspekt von Translation. Laut Holz-Mänttari gibt es in hochgradig arbeitsteiligen Gesellschaften Institutionen und Handlungsmuster zur Befriedigung vielfältig aufgeklärter Grundbedürfnisse. Experten erwerben die Fertigkeit, im Rahmen sozialer Organisation bei Bedarf Spezialhandlungen auszuführen. Die zweite These lautet daher:

„[- -] die zweite Wurzel für translatisches Handeln [liegt] im Gesamtgefüge sozialer menschlicher Organisation.“ (Holz-Mänttari 184, 23.)

Mit anderen Worten: Der Translator ist Experte auf einem Gebiet, das nur er effizient und kompetent verwalten kann. Er hat einen Experten-Status in der Gesellschaft, so wie es ein Arzt oder Physiker hat. Translation wird somit laut Holz-Mänttari

„in der Theorie über Translatorisches Handeln als Gefüge von Handlungen zur professionellen Herstellung von Texten oft im Verbund mit anderen Botschaftsträgern über Kulturbarrieren hinweg aufgefasst. Bedarf an Texten entsteht, wenn Kulturbarrieren Ko-Operationen be- oder verhindern, weil Kommunikation zwecks Ko-ordinierung von Ko-Operation nicht gelingt.“ (Holz-Mänttari nach Vermeer 1989a, 35.)

Das Translatorische Handeln ist also ein Gefüge innerhalb eines größeren Gefüges. Die Vorgaben und das Ziel für das Translatorische Handeln bestimmt das

Gesamtziel des übergeordneten Gefüges: der Auftraggeber. Mit anderen Worten, der Auftraggeber hat ein Ziel, er will z.B. ein gewisses Produkt im Ausland vermarkten. Das Gesamtziel des Auftraggebers ist somit offensichtlich: Verkauf des Produkts. Das ist bei Holz-Mänttari das Ausschlaggebende für das Translat. Das Translat wird daran gemessen und bewertet, wie gut es sich für diese Situation eignet, also wie verkaufsfördernd es ist. Es wird gerade nicht an Teilelementen des Gesamtgefüges wie Übersetzungseinheit, Ausgangstext, Textsorte, Funktionswechsel oder Sprache bewertet (Holz-Mänttari 1984, 84). Da das Gesamtziel des Auftraggebers absoluten Vorrang hat, wird verständlich, dass der Ausgangstext die traditionell dominante Rolle nicht mehr spielen kann. Oft sind sie entweder schon als solche sprachlich oder inhaltlich „defekt“, oder sie sind nicht auf die Zielkultur und -situation ausgerichtet. Da aber just der Translator für transkulturelle Kommunikation der Experte ist, muss er oft auch den Auftraggeber darüber informieren, was die richtige Strategie, was das adäquate Ziel des Gefüges Translatorisches Handeln im Gesamtgefüge und unter Berücksichtigung des Gesamtziels ist.

Um diese komplexen Sachverhalte analytisch zu erfassen, schlägt Holz-Mänttari die Anwendung eines Fragenkatalogs vor. Man fragt "Wer tut wann wo warum wie was wozu für wen mit welchem Effekt?" (Holz-Mänttari 1984, 46). Der Translator soll systematisch vorgehen und sich nicht bloß auf seine Intuition verlassen (Holz-Mänttari 1984, 127).

4.3 Ein neues Paradigma?

Handelt es sich bei Holz-Mänttaris Theorie vom Translatorischen Handeln um ein neues Paradigma in der Translationswissenschaft? Die Frage muss bejaht werden. Die Ganzheitlichkeit, das Bestreben um eine allgemeine, den Inhalt von Translation neu definierende, alle Translationsfälle abdeckende Theorie ist charakteristisch für ihre Theorie, und hier erinnert sie an Vermeer. Der Unterschied zu und die Inkommensurabilität mit traditionellen Theorien tritt beim Verhältnis von Ausgangs- und Zieltext am deutlichsten hervor. Traditionelle Theorien wollen etwas über diesen Zusammenhang aussagen, sei es mit Blick auf Sprachsysteme, Texte als Einheiten, die Pragmatik oder Texttypologie. Ihnen ist gemeinsam, dass

sie zwei Texte miteinander vergleichen, die in verschiedenen Kulturen und in verschiedenen Handlungsumfeldern entstanden sind. Ja, sogar Vermeer verlangt in seinen Thesen eine, freilich dem Skopos unterliegende, intertextuelle Kohärenz. Holz-Mänttäre verlangt nichts von dem. Ein deutlicheres Beispiel an Inkommensurabilität scheint schwer vorstellbar. Das neue Paradigma wird eigentlich dadurch deutlich, dass das Verhältnis von Vorlage und Translat bei Holz-Mänttäre überhaupt kein Thema ist. Es wird nicht behandelt: Neue Paradigmen behandeln eben neue Themen.

Die Theorie Holz-Mänttäris ist insofern umfangreicher als Vermeers, als sie versucht, nicht nur die Translation aller Texttypen (Texte überhaupt) mit Hilfe einer Theorie zu erfassen, sondern sogar alle translatorischen Phänomene. Denn ein Zieltext, d.h. ein Text für eine bestimmte Situation und für einen bestimmten Zweck, kann auch ohne einen Ausgangstext gefertigt werden, was laut Holz-Mänttäre Translatorisches Handeln ist.

5 SCHLUSS

Die Translationstheorien von Vermeer und Holz-Mänttäre sind separat behandelt worden. Können sie als eine gemeinsame Theorie aufgefasst werden? Vermeer selbst gibt die Antwort: Die Skopos-Theorie ist ein Teil der umfangreicheren Theorie vom Translatorischen Handeln (Vermeer 1989b, 173).

Diese Arbeit hat sich mit der Frage beschäftigt, ob die Theorie(n) von Vermeer und Holz-Mänttäre als eine neues Paradigma in der Translationswissenschaft aufgefasst werden können. Es ging vor allem darum, ob sie von älteren Theorien abweichend und eigenständig genug sind. Nun ist Paradigma aber auch ein wissenschaftssoziologischer Begriff, d.h. um sich als Paradigma durchsetzen zu können, muss es eine Gruppe oder Gemeinschaft von Wissenschaftlern geben, die sich dieses Paradigma aneignen, es zur Grundlage machen. Auf dieses umfangreiche Thema kann hier nur knapp hingewiesen werden. Die Arbeiten von Vermeer und Holz-Mänttäre haben sicherlich eine nicht unbedeutende Wirkung auf die Neuorientierung der Translationswissenschaft gehabt. Trotzdem bleibt zu untersuchen, ob sich ihr Paradigma in der Wissenschaftswelt wirklich durchgesetzt hat oder nur bedingt aufgenommen worden ist. Deshalb wird diese Problematik als weiterführendes Untersuchungsthema vorgeschlagen.